

Εικόνα 23. Σκηνές μάχης μεταξύ Τρώων και Αχαιών.
Αρχαϊκός μελανόμορφος αμφορέας. Ρώμη, Συλλογή Basseggio (αντίγραφο).

λέας, που παρακολουθεί τις εξελίξεις από το πλοίο του, βλέπει τον Νέστορα να μεταφέρει έναν πληγωμένο, τον Μαχάονα, στις σκηνές. Στέλνει, λοιπόν, τον Πάτροκλο να μάθει ποιος είναι ο τραυματίας. Μήπως ο Αχιλλέας αρχίζει να λυγίζει; Η αποστολή του Πάτροκλου στη σκηνή του Νέστορα προοικονομεί *όμηρικῶ τῷ τρόπῳ* τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν: ο γέροντας της Πύλου παρουσιάζει στον Πάτροκλο την κρισιμότητα της κατάστασης και τον παρακινεί να μεταπείσει τον Αχιλλέα να γυρίσει στη μάχη ή, σε αντίθετη περίπτωση, να οδηγήσει ο ίδιος τους Μυρμιδόνες στη μάχη, φορώντας την πανοπλία του Αχιλλέα. Ίσως τότε, λέει, οι Τρώες να τρομάξουν και να υποχωρήσουν. Θα έχει άραγε αποτέλεσμα αυτή η δεύτερη και ανεπίσημη «προσβεία» στον Αχιλλέα;

Οι συμβουλές των γερόντων στους νεότερους
Ο Νέστορας αναφέρει τις συμβουλές του Πηλέα στο γιο του,
του Μενοίτιου στον Πάτροκλο και προσδέτει και τις δικές του

«Ο γέροντας Πηλέας παράγγελνε στο γιο του τον Αχιλλέα να είναι πάντα πρώτος στην παλικαριά και να τους ξεπερνάει όλους· εσένα πάλι έτσι σου παράγγελνε ο Μενοίτιος, ο γιος του Άκτορα: “Γιε μου, στη γενιά στέκει πιο πάνω ο Αχιλλέας, μεγαλύτερος στα χρόνια όμως είσαι συ, αν και στη δύναμη εκείνος είναι πολύ καλύτερος. Με τρόπο όμως να του λες λόγια γνωστικά και να τον συμβουλεύεις, και να του δίνεις οδηγίες, κι εκείνος θα σ’ ακούει για το καλό του”. Έτσι σου παράγγελνε ο γέροντας, εσύ όμως το ξεχνάς. Όμως ακόμα και τώρα θα μπορούσες να τα πεις αυτά στο γενναίο Αχιλλέα, μήπως σε ακούσει. Ποιος ξέρει αν με τη βοήθεια του θεού δεν τον συγκινούσες συμβουλεύοντάς τον; Καλή είναι η συμβουλή του φίλου».

(Ιλιάδα Λ 783-793, μτφρ. Ό. Κομνηνού-Κακριδή, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

ραψωδία Μ

Τειχομαχία

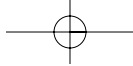
(Η μάχη γύρω από το αχαιϊκό τείχος)

Περιληπτική αναδιήγηση

Στο τρωικό πεδίο συνεχίζεται η υποχώρηση των Αχαιών. Η μάχη μαίνεται και οι Τρώες βρίσκονται κιόλας μπροστά στην προστατευτική τάφρο του αχαιϊκού τείχους. Ύστερα από πρόταση του φίλου και συμβούλου του Έκτορα, Πολυδάμαντα, επιχειρούν να διαβούν την τάφρο πεζοί, χωρισμένοι σε πέντε ομάδες, κάθε ομάδα με τον αρχηγό της. Μόνο ο σύμμαχος των Τρώων Άσιος θέλησε να παραβιάσει το τείχος με τη βοήθεια των αρμάτων και των αλόγων, αλλά αποκρούστηκε από τους Αχαιούς. Ενώ ο Έκτορας ετοιμάζεται να περάσει την τάφρο, ένα δυσοίωνα σημάδι εμφανίζεται: ένας αετός πετάει ψηλά κρατώντας στα νύχια του ένα πληγωμένο φίδι· το ιερό πτηνό του Δία όμως δεν καταφέρνει να νικήσει ολοκληρωτικά το θύμα του και, καθώς τραυματίζεται από αυτό, αναγκάζεται να το αφήσει να πέσει αιμόφυρτο ανάμεσα στους Τρώες. Εξαιτίας του κακού οιωνού, ο Πολυδάμαντας συμβουλεύει να μην προχωρήσουν. Ο Έκτορας όμως έχει εμπιστοσύνη στον Δία και θα απαντήσει στους ενδοιασμούς του φίλου του με τον πιο όμορφο, ίσως, στίχο της *Ιλιάδας*: «*εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*» (Μ 243). Ο αγώνας συνεχίζεται αδιάλειπτα και οι Τρώες πιέζουν όλο και περισσότερο τους Αχαιούς. Μια πρώτη επίθεση του Έκτορα αποκρούεται. Την ίδια τύχη θα έχει και η επίθεση του συντρόφου τού Γλαύκου και δεύτερου βασιλιά των Λυκίων, του Σαρπηδόνα. Τη στιγμή όμως που οι δύο Αίαντες απωθούν την επίθεση του Σαρπηδόνα, τον οποίο προστατεύει ο πατέρας του Δία, σε άλλο σημείο του τείχους ο Έκτορας ρίχνει τεράστιο λίθο και γκρεμίζει μια πύλη του στρατοπέδου. Η είσοδος του πρωτοπαλικάρου των Τρώων στο αχαιϊκό στρατόπεδο παρουσιάζεται από τον ποιητή με μεγαλοπρέπεια: η αντίθεση ανάμεσα στη σκοτεινή έκφραση του προσώπου του και στη λαμπερή πανοπλία του υπογραμμίζει την απειλή που πλησιάζει. Πίσω του εισβάλλουν οι Τρώες και απωθούν τους Αχαιούς στα πλοία. Θυμάστε κρισιμότερη στιγμή από αυτήν για τους Αχαιούς; Ποιος είχε προβλέψει αυτή την εξέλιξη, μιλώντας χλευαστικά για το αχαιϊκό τείχος;

Εικόνα 24. Ο Έκτορας ρίχνει μεγάλη πέτρα σε μια πύλη του αχαιϊκού τείχους. Αντίγραφο από βουλγαρική εικονογραφημένη *Ιλιάδα*, 1969.

ραψωδία Ν

Μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσὶν (Μάχη κοντά στα πλοία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η ραψωδία Ν αφηγείται τις φονικές μάχες στο εσωτερικό του αχαιϊκού τείχους. Η πίεση που δέχονται οι Αχαιοί είναι ιδιαίτερα απειλητική: ο Έκτορας έχει καυχηθεί ότι θα βάλει φωτιά στα καράβια (πότε;). Ο ποιητής καταφεύγει στην *επιβράδυνση*: ο Δίας, βέβαιος ότι κανείς θεός δε θα τολμήσει να παραβεί τις εντολές του, στρέφει αλλού το βλέμμα του. Τότε ο Ποσειδώνας χωρίς να χάσει καιρό σπεύδει να βοηθήσει τους Δαναούς. Από τα βουνά της Σαμοθράκης, όπου παρακολουθούσε με πόνο τις απανωτές ήττες τους, φτάνει με τέσσερις δρασκελιές στο ολόχρυσο παλάτι του, στα βάθη της θάλασσας. Παίρνει το αμάξι του και, σαν αστραπή, φτάνει στα πλοία των Αχαιών. Στην αρχή πλησιάζει τους δυο Αίαντες και τους ενθαρρύνει με λόγια: ύστερα πάει πιο πίσω, κοντά στα πλοία, όπου βρίσκει τους αρχηγούς απελπισμένους και προσπαθεί να τους αναπτρώσει το ηθικό. Οι προσπάθειές του έχουν αποτέλεσμα: οι φάλαγγες ορθώνονται σαν πυκνό χάλκινο τείχος και ανακόπτουν για την ώρα την προέλαση των Τρώων.

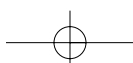
Συνάπτονται αιματηρές γενικές μάχες, αλλά και μονομαχίες που δίνουν ποικιλία στην αφήγηση. Ξεχωρίζουν οι Τρώες Έλενος, Αινείας, Πάρης και βέβαια ο Έκτορας, ο οποίος πολεμάει στο κέντρο. Από τη μεριά των Ελλήνων πρωτοστατούν οι Κρητικοί Ιδομενέας και Μηριόνης, ο γιος του Νέστορα Αντίλοχος, ο Τεύκρος, οι δύο Αίαντες και ο Μενέλαος. Η μάχη απλώνεται και από τις δυο μεριές, ενώ στο κέντρο πρωταγωνιστούν ο Έκτορας και ο Αίαντας ο Τελαμώνιος. Οι Έλληνες εξακολουθούν να βρίσκονται σε δεινή θέση, αλλά αμύνονται με σθένος. Ο θόρυβος του πολέμου γεμίζει τον αιθέρα.

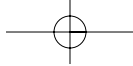
ραψωδία Ξ

Διὸς ἀπάτη (Η εξαπάτηση του Δία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο θόρυβος κάνει τον Νέστορα να βγει από τη σκηνή του, όπου τον αφήσαμε (πότε;) να περιποιείται τον τραυματισμένο Μαχάονα. Η κατάσταση που αντικρίζει τον θλίβει. Αποφασίζει να επισκεφθεί τον Αγαμέμνονα στη σκηνή του. Τον βρίσκει απελπισμένο να παρακολουθεί τη μάχη με τους άλλους πληγωμένους αρχηγούς, τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Ο Αγαμέμνονας φοβάται μήπως ο Έκτορας πραγματοποιήσει και τις χειρότερες απειλές του: να βάλει φωτιά στα πλοία και να σκοτώσει όλους τους Δαναούς. Τα αλλεπάλληλα χτυπήματα, λέει, δείχνουν ότι ο Δίας ευνοεί τους Τρώες, γι' αυτό προτείνει και πάλι ως μόνη λύση τη φυγή μέσα

στη νύχτα. Αυτή τη φορά, όμως, δε θα βρει αντίθετο μόνο τον Διομήδη αλλά και τον Οδυσσέα, που απορρίπτει την πρότασή του με λόγια προσβλητικά. Τελικά, έπειτα από συμβουλή του Διομήδη, ξεκινούν όλοι για τη μάχη. Αν και είναι πληγωμένοι, η παρουσία τους θα δώσει κουράγιο στο στρατό. Ενθάρρυνση και ελπίδα τούς δίνει και ο Ποσειδώνας, ο οποίος ξεσηκώνει όλο το στρατό φωνάζοντας δυνατά όσο εννιά ή δέκα χιλιάδες άνθρωποι.

Την ίδια στιγμή η Ήρα, για να αποσπάσει την προσοχή του Δία, έτσι ώστε ο Ποσειδώνας να βοηθήσει τους Αργίτες ανενόχλητος, βάζει σε ενέργεια τα θέλητρά της. Καλλωπίζεται, φοράει τα κοσμήματά της, δανείζεται μ' ένα μικρό ψέμα τη μαγική ζώνη της Αφροδίτης και πετυχαίνει τη συνεργασία του Ύπνου. Παρασύρει έτσι τον Δία πάνω στην Ίδη σ' ένα ερωτικό παιχνίδι, καθώς είναι κρυμμένοι και οι δυο μέσα σ' ένα χρυσό σύννεφο. Ύστερα από αυτό ο Κρονίδης αποκοιμείται βαθιά. Αμέσως ο Ύπνος ειδοποιεί τον Ποσειδώνα ότι μπορεί ελεύθερα πλέον να βοηθήσει τους Έλληνες. Εκείνος παροτρύνει τους Αχαιούς και τους ρίχνει με ορμή στον αγώνα. Η μάχη παίρνει γρήγορα μεγάλες διαστάσεις. Ξαφνικά ο Έκτορας τραυματίζεται από τον Αίαντα και απομακρύνεται από τη μάχη. Εύκολα, έτσι, οι Αχαιοί τρέπουν τους Τρώες σε φυγή. Ο ποιητής επικαλείται τις Μούσες να του πουν ποιος Έλληνας δοξάστηκε πιο πολύ με τη βοήθεια του Ποσειδώνα σ' αυτήν τη μάχη.

ραψωδία Ο

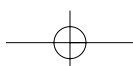
Παλιώξις παρὰ τῶν νεῶν

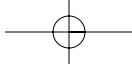
(Οι Αχαιοί απομακρύνουν τους Τρώες από τα πλοία – Οι Τρώες απωθούν και πάλι τους Αχαιούς μέσα στο στρατόπεδο)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Δίας αφυπνίζεται και αντικρίζει έκπληκτος τη σφοδρή ελληνική επέλαση. Αμέσως ξεσπά με απειλές εναντίον της Ήρας, αλλά εκείνη τον διαβεβαιώνει με όρκο πως το θέαμα που βλέπει είναι έργο του Ποσειδώνα. Ο Δίας τότε γίνεται πιο φιλικός, της εξηγεί όλο το σχέδιό του μέχρι την πτώση της Τροίας και ζητάει τη συνεργασία της. Έτσι η φιλονικία εκτονώνεται και η Ήρα φεύγει για τον Όλυμπο με την εντολή να στείλει στην Ίδη την Ίριδα και τον Απόλλωνα. Σε λίγο ο Δίας υποδέχεται με χαρά τους δύο θεούς και, αφού στέλνει την Ίριδα να απομακρύνει τον Ποσειδώνα από το πεδίο της μάχης, αναθέτει στον Απόλλωνα να συνεφέρει τον πληγωμένο Έκτορα και να αναχαιτίσει την προέλαση των Ελλήνων.

Η επέμβαση του Φοίβου έχει άμεσα αποτελέσματα. Οι Αχαιοί προβάλλουν σθεναρή αντίσταση, αλλά αναγκάζονται τελικά να υποχωρήσουν μέσα στο τείχος. Ο Απόλλωνας γκρεμίζει ένα μέρος του και οι Τρώες εισβάλλουν και πάλι στο ελληνικό στρατόπεδο. Οι Έλληνες ανασυντάσσονται και μάχονται με πείσμα. Αυτός που τους εμπνυχώνει με τα λόγια του και κρατάει τον αγώνα είναι ο Αίαντας ο Τελαμώνιος, ο οποίος αμύνεται υπεράνθρωπα με το μακρύ κοντάρι του πάνω στο καράβι του Πρωτεσίλαου, ενώ οι εχθροί γύρω του πασχίζουν να βάλουν φωτιά. Την ίδια στιγμή ο Πάτροκλος, που έχει δει από τη σκηνή του πληγωμένου Ευρύπυλου την άτακτη υποχώρηση των Αχαιών, τρέχει στον Αχιλλέα με σκοπό να τον πιέσει να επιστρέψει στη μάχη.

ραψωδία Ο 1-79

Η αφύπνιση του Δία πάνω στην Ίδη επαναφέρει το μύθο στην κοίτη του

- Ο Δίας αφυπνίζεται κυριολεκτικά και μεταφορικά
- Απειλές, όρκοι και μια πρόταση συνεργασίας
- Το σχέδιο του Δία πιο ολοκληρωμένο

Και αφού τους πάλους διάβηκαν και το χαντάκι οπίσω
φεύγοντας κι έστρωσαν πολλούς των Δαναών οι λόγχες,
σιμά στ' αμάξια στάθηκαν του φόβου κερωμένοι,
και ο Ζευς από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας
της Ίδης εις τες κορυφές· τινάχθη, εστάθη κι είδε
τους Αχαιούς κατάποδα να κυνηγούν τους Τρώας.
Κι εκεί μέσα στον πόλεμον τον μέγαν Ποσειδώνα·
μακράν τον Έκτορα χαμαί, στα πόδια των συντρόφων,
που με στυμμένην την ψυχήν λαχάνιαζε κι εξέρνα
αίμα, τι δεν τον κτύπησε των Αχαιών ηρώων
ο ύστερος· και των θεών και ανθρώπων ο πατέρας
τον είδε, τον λυπήθηκε, και μ' άγριο βλέμμα εστράφη
στην Ήραν, κι είπεν: «Ω σκληρή, αδάμαστη, το βλέπω
δόλος δικός σου πονηρός τον Έκτορα τον θείον
απόκοψε απ' τον πόλεμον κι εσκόρπισε τους Τρώας.
Δεν ξέρω αν το βαρύτατο μηχανήμα και πάλιν
θα μου πλερώσεις πρώτη εσύ και σε κακοκτυπήσω.
Θυμάσαι όταν εκρέμοσουν ψηλά και αμόνια δύο
σου 'χα στες φτέρες, και χρυσήν ασύντριφτην στα χέρια
άλυσον και συ κρέμοσουν στα νέφη του αιθέρα;
Και αν κι εγογγύζαν οι θεοί στα πέρατα του Ολύμπου
κανείς δεν είχε δύναμιν να δράμει να σε λύσει·

Ο Δίας ξυπνά αιφνίδια –
Η εικόνα που αντικρίζει

5

10

Ξέσπασμα του Δία εναντίον
της Ήρας

15

20

στ. 1 τους πάλους: τους πασσάλους που έκαναν τη διάβαση της τάφρου, γύρω από το τείχος των Αχαιών, ακόμη πιο δύσκολη.

στ. 3 σιμά στ' αμάξια: οι Τρώες σταματούν, για να ανασυνταχθούν στο σημείο όπου είχαν αφήσει τα άρματα, κοντά στην τάφρο (M 85).

του φόβου κερωμένοι: χλωμοί, όπως το κερί, από το φόβο τους.

στ. 3-13 Στους στίχους αυτούς ο ποιητής αποτυπώνει με λεπτομέρειες το θέαμα που αντικρίζει ο Δίας μόλις αφυπνίζεται.

στ. 4 από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας: βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδίας Ξ.

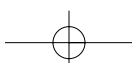
στ. 9 με στυμμένην την ψυχήν: ξεπνοϊσμένος, με χαμένες τις αισθήσεις του.

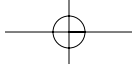
στ. 10-11 τι δεν τον κτύπησε... / ο ύστερος: (σχήμα λιτότητας) γιατί τον είχε χτυπήσει ο καλύτερος ανάμεσα στους Αχαιούς. Ποιον εννοεί ο ποιητής;

στ. 16 το βαρύτατο μηχανήμα: τη σοβαρότατη αυτή δολοπλοκία.

στ. 17 πρώτη εσύ: η τιμωρία θα επιβαλλόταν πρώτα στην Ήρα και ύστερα στους συνενόχους της, τον Ποσειδώνα και τον Ύπνο (βλ. ραψωδίες Ν και Ξ).

στ. 21-22 και αν κι εγογγύζαν... να δράμει: αν και πονούσαν οι θεοί βλέποντας την Ήρα να υφίσταται αυτό το μαρτύριο, κανείς τους δεν τολμούσε να τρέξει να τη βοηθήσει.

	<p>ότι απ' την πύλην τ' ουρανού θα τον κατρακυλούσα στην γην να χάσει την πνοήν· και μ' όλα τούτα ο πόνος δεν έπαυε που μ' έσφαζε του θείου Ηρακλέους,</p>	25
	<p>απ' όταν συ με το Βοριά την κάθε ανεμοζάλην κατάφερες κακόγνωμα, και στ' άγρια πελάγη τον πέταξες, ώσπου στην Κω τον έφερες ν' αράξει. Εκείθ' εγώ τον έσωσα, που 'χε βαστάξει αγώνες πολλούς και τον ξανάφερα στο ιπποτρόφον Άργος.</p>	30
Αντίδραση της Ήρας	<p>Και τούτ' αν καλοθυμηθείς θ' αφήσεις την απάτην, και αν ήλθες απ' τον Όλυμπον και μ' έφερες να πέσω στο πλάγι σου, να μη θαρρείς που αυτό θα σ' ωφελήσει».</p> <p>Είπε κι η μεγαλόφθαλμη θεά πάγωσεν όλη, και προς αυτόν απάντησε με λόγια φτερωμένα:</p>	35
	<p>«Μάρτυς μου η γη και ο ουρανός πλατύτατος επάνω και της Στυγός τα ρέματα που χύνονται στον Άδην, οπού 'ναι ο πρώτος και φρικτός των αθανάτων όρκος, κι η ιερή σου κεφαλή κι η νυμφική μας κλίνη, που όρκον σ' εκείνην ψεύτικον δεν θα 'κανα ποτέ μου·</p>	40
	<p>τον Ποσειδώνα εγώ ποσώς δεν έβαλα να βλάψει τους Τρώας και τον Έκτορα, και να βοηθεί τους άλλους, αλλά εκινήθη μόνος του θαρρώ, κι αισθάνθη λύπην άμ' είδε πως οι Αχαιοί συντριβόνταν στες πρύμνες. Όμως θα τον συμβούλευα κι εκείνος να πηγαίνει</p>	45
Οι επόμενες ενέργειες και τα σχέδια του Δία	<p>όπου και αν, μαυρονέφελε, σαν αρχηγός προστάξεις».</p> <p>Είπε, και τότε των θεών και ανθρώπων ο πατέρας μ' ένα χαμόγελο γλυκό σ' εκείνην απαντούσε:</p>	50
	<p>«Άμποτε, Ήρα σεβαστή, στο εξής ν' αποφασίσεις εις το συνέδριον των θεών να συμφωνείς μ' εμένα.</p>	50
	<p>Τότε, θαρρώ, και ο Ποσειδών, όσον και αν θέλει αλλέως, σ' ό,τι ποθείς εσύ κι εγώ, τον νουν του θα γυρίσει. Και αν ομιλείς αληθινά, με όλην την καρδιά σου, άμε στα γένη των θεών την Ίριν να καλέσεις και τον λαμπρόν Απόλλωνα να έλθουν εδώ πέρα.</p>	55
	<p>Εκείνην θα προστάξω εγώ μες στον λαόν να δράμει των χαλκοφράκτων Αχαιών, να ειπεί του Ποσειδώνος</p>	

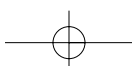
στ. 36-39 Ο όρκος των θεών στη Στύγα, την πηγή του Άδη, θεωρούνταν ο πιο φρικτός όρκος των αθανάτων, γιατί τους θύμιζε το θάνατο και την απώλεια της αθανασίας σε περίπτωση επιορκίας.

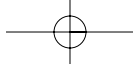
στ. 40 **όρκον... ψεύτικον:** η Ήρα δεν ψευδορκεί, γιατί πράγματι δεν έβαλε τον Ποσειδώνα «να βλάψει τους Τρώας και τον Έκτορα» (στ. 41-42). Ο Ποσειδώνας ενήργησε μόνος του και η απάτη της Ήρας τον διευκόλυνε στις ενέργειές του. Να προσέξουμε όμως ότι η θεά δε συμπεριλαμβάνει την «απάτη» στον όρκο της.

στ. 49 **άμποτε:** μακάρι. Ο Δίας εύχεται στο μέλλον να έχει σύμμαχο την Ήρα στις συνελεύσεις των θεών.

στ. 54 **άμε:** πήγαινε. Η Ήρα, για να αποδείξει στον Δία τη διάθεσή της για συνεργασία, πρέπει να πάει στον Όλυμπο και να του στείλει την Ίριδα και τον Απόλλωνα.

στ. 56 κ.εξ. Ο Δίας απαριθμεί τις επόμενες ενέργειές του, ανακεφαλαιώνοντας έτσι το σχέδιό του (βουλή του Δία) μέχρι την αποκατάσταση της τιμής του Αχιλλέα, όπως υποσχέθηκε στη Θέτιδα. Από το στ. 69, όμως, αναφέρει γεγονότα που δεν περιλαμβάνονται στην *Ιλιάδα*, αφού το ιλιαδικό έπος τελειώνει με το θάνατο και την ταφή του Έκτορα.

να παύσει από τον πόλεμον, στο σπίτι του να γύρει
τον Έκτορα στον πόλεμον θα ξαναφέρει ο Φοίβος,
θα τον γεμίσει δύναμιν, τον νουν του θα ιλαρώσει 60
από τους πόνους τους δριμείς και την φυγήν θα σπείρει
την άνανδρον στους Αχαιούς, να τους γυρίσει οπίσω,
όσο να πέσουν φεύγοντας στες πρύμνες του Πηλείδη·
τον σύντροφόν του Πάτροκλο εκείνος θα τους στείλει,
και ο Πάτροκλος θα πέσει αυτού, στα τείχη εμπρός της Τροίας 65
από τον Έκτορ· αλλ' αφού πολλούς φονεύσει ανδρείους
και τον δικόν μου ακόμα υιόν, τον θείον Σαρπηδόνα·
και απ' τον καημόν ο Αχιλλεύς τον Έκτορα φονεύσει·
κατόπι εγώ τους Αχαιούς θα κάμω από τα πλοία
τους Τρώας αδιάκοπα να διώχνουν στην πεδιάδα, 70
ώσπου να πάρουν, με βουλήν της Αθηνάς, την Τροίαν.
Και ούτ' εγώ παύω τον θυμόν, ούτε κανέναν άλλον
απ' τους θεούς να βοηθεί τους Δαναούς θ' αφήσω
πριν ή τελειώσ' ολόκληρον τον πόθον του Αχιλλέως,
που πρώτα του υποσχέθηκα και με της κεφαλής μου 75
το νεύμα οπόταν έπεσε στα γόνατά μου η Θέτις
κι εξήτησε τον πορθητήν Πηλείδην να τιμήσω».
Είπε, και τον υπάκουσεν η Ήρα η λευκοχέρα
και στον υψηλόν Όλυμπον ανέβη από την Ίδην.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο όρκος των νεαρών αγωνιστών του Ιερού Λόχου

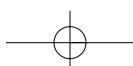
Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης το Μάρτιο του 1821 συγκρότησε τον Ιερό Λόχο με στόχο τον αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας. Οι Ιερολοχίτες ορκίστηκαν να πεθάνουν γι' αυτό τον ιερό σκοπό. Ακολουθεί ένα μικρό απόσπασμα από τον όρκο τους:

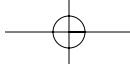
«Ορκίζομαι να χύσω και αυτήν την υστέρα ρανίδα του αίματός μου υπέρ της Θρησκείας και της Πατρίδος μου. Να φονεύσω και αυτόν τον ίδιον αδελφόν, αν τον εύρω προδότην της Πατρίδος. [...] Να μη παραιτήσω τα όπλα προτού να ίδω ελευθέραν την Πατρίδα μου και εξωλοθρευμένους τους εχθρούς της. [...] Ορκίζομαι τέλος πάντων εις το της Θείας Μεταλήψεως Φοβερόν Μυστήριον ότι θα υστερηθώ της Αγίας Κοινωνίας εις την τελευταίαν μου εκείνην ώραν, εάν δεν εκτελέσω απάσας τας υποσχέσεις, τας οποίας έδωσα ενώπιον της εικόνας του Κυρίου μας Ιησού Χριστού».

(Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήναι 1859-1861)

στ. 60 τον νουν του θα ιλαρώσει: θα τον ηρεμήσει, αφού θα του γιατρέψει το τραύμα του.

στ. 71 με βουλήν της Αθηνάς: εννοεί τον δούρειο ίππο: «του Ξυλένιου αλόγου / τραγούδα μας το τέχνασμα που τόφκιασε η Παλλάδα / κι ο Επειός, και τόφερε στο κάστρο του Πριάμου / παγίδα του Λαέρτη ο γιος, οπλαρχηγούς γεμάτο / και κείνοι τότε κούρσεψαν την ξακουσμένη Τροία». (*Οδύσσεια* θ 492-495, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, 1981).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

- 1. α)** Ποια κατάσταση επικρατεί στο πεδίο της μάχης μόλις ξυπνά ο Δίας; Να την περιγράψετε λεπτομερώς με στοιχεία από το κείμενο. **β)** Ποιοι θεοί συνέβαλαν και με ποιες ενέργειές τους σ' αυτή την κατάσταση; (Στην απάντησή σας θα σας βοηθήσουν και οι Περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *N* και *Ξ*).
- 2.** Θυμηθείτε ποιον είχε εκσφενδονίσει κάποτε ο Δίας από τον Όλυμπο και αφηγηθείτε το γεγονός. Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτό, πώς κρίνετε το φόβο των θεών μπροστά στην οργή του Δία (στ. 21-24);
- 3.** Να καταγράψετε με λεπτομέρειες το σχέδιο (*βουλή*) του Δία, όπως παρουσιάζεται από τον ίδιο το θεό στην ενότητα, και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: **α)** Ποια σχέση έχει η *βουλή* του Δία με τη *μήνιδα* του Αχιλλέα; **β)** Ποια γεγονότα του σχεδίου περιλαμβάνονται στα χρονικά όρια της *Ιλιάδας* και ποια όχι;
- 4.** Ο Δίας προφητεύει ότι οι Αχαιοί θα καταλάβουν την Τροία «*με βουλήν της Αθηνάς*» (στ. 71). Θυμάστε από την *Οδύσσεια* ποιος ήταν ο ρόλος της Αθηνάς στην κατάληψη της πόλης και στην κατασκευή του δούρειου ίππου; Θα σας βοηθήσουν οι στίχοι της ραψωδίας θ 590-629 (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης).
- 5.** Αφού μελετήσετε τον όρκο της Ήρας (*O* 36-40), να τον συγκρίνετε με τον όρκο των Ιερολοχιτών (βλ. Παράλληλο κείμενο) κυρίως στα εξής σημεία: **α)** Ποιος είναι ο στόχος καθενός από τους δύο όρκους; **β)** Τι επικαλείται η Ήρα και τι οι Ιερολοχίτες; Να δικαιολογήσετε τις επικλήσεις του καθενός. **γ)** Ποια επίκληση κάνει καθέναν από τους δύο όρκους φοβερό;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παίρνοντας αφορμή από τον όρκο της Ήρας (*O* 36-40), να εργαστείτε κατά ομάδες στα εξής θέματα: **α)** Η χρήση του όρκου στην *Ιλιάδα* και στην αρχαιότητα γενικότερα. **β)** Ο όρκος σήμερα στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο. **γ)** Σχέση όρκου και θρησκείας (αρχαιότητα, σύγχρονη εποχή). **δ)** Μικρή συλλογή όρκων από τη δημόσια ή την καθημερινή ζωή. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Νόμος, Δημόσιος, Ιδιωτικός, Κοινωνική οργάνωση, Θρησκεία]

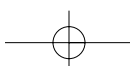
ραψωδία Π

Πατρόκλεια

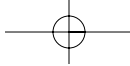
(Τα κατορθώματα και ο θάνατος του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Πάτροκλος, φτάνοντας στα πλοία των Μυρμιδόνων, εκθέτει τη σοβαρότητα της κατάστασης στον Αχιλλέα και τον κατηγορεί για τη σκληρή στάση του. Του ζητάει να επιτρέψει τουλάχιστον σ' αυτόν να οδηγήσει τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Ο Πηλείδης, βλέποντας κιόλας καπνό να βγαίνει από το καράβι του Πρωτεσίλαου, υποχωρεί και επιτρέπει στον Πάτροκλο να φορέσει

την πανοπλία του· συμβουλεύει όμως το φίλο του να μην απομακρυνθεί από τα πλοία.

Οι Μυρμιδόνες εξοπλίζονται γρήγορα και εξορμούν με ασυγκράτητη μαγιά. Οι Τρώες υποχωρούν τρομαγμένοι, ενώ οι Αργίτες ξεθαρρεύουν και τους τρέπουν σε άτακτη φυγή. Στην καταδίωξη πρωτοστατεί ο Πάτροκλος, ο οποίος σκοτώνει τόσους πολλούς εχθρούς, που μπορεί κανείς να μιλήσει για *αριστεία*. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Δία και αρχηγός των Λυκίων Σαρπηδόνας και ο ηνίοχος του Έκτορα Κεβριόνης. Ο Πάτροκλος, μεθυσμένος από τις επιτυχίες του, έχει ξεχάσει την εντολή του Αχιλλέα να μην απομακρυνθεί από τα πλοία και συνεχίζει την καταδίωξη έως τις Σκαιές πύλες. Μόνο ένας θεός θα μπορούσε πλέον να τον σταματήσει.

Πράγματι, το πρώτο χτύπημα θα το δεχτεί από το χέρι του Απόλλωνα. Μεσ στην ορμή του δεν έχει αντιληφθεί την παρουσία του θεού-προστάτη της πόλης, που με μια κίνηση τον αποπλίζει. Στη συνέχεια τον πληγώνει με το δόρυ του ο ικανότατος γιος του Πάνθου Εύφορβος. Το τελειωτικό χτύπημα θα το δώσει ο Έκτορας. Ο Πάτροκλος λίγο πριν ξεψυχήσει προφητεύει στον Έκτορα το θάνατό του, αλλά ο πρόμαχος των Τρώων, τυφλωμένος από τη νίκη του, τον χλευάζει και δείχνει να μην ακούει.

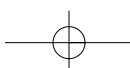
Εικόνα 25. Ο Ύπνος και ο Θάνατος μεταφέρουν τον Σαρπηδόνα. Καλυκκοειδής κρατήρας του ζωγράφου Ευφρονίου, γύρω στο 510 π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (αντίγραφο).

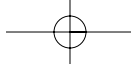
ραψωδία Π 1-100

Ο Αχιλλέας υποχωρεί στις παρακλήσεις του Πάτροκλου (ανάγνωση)

(στ. 1) Αυτοί έτσι πολεμούσαν γύρω στο καράβι με το όμορφο κάταστρομα· στο μεταξύ ο Πάτροκλος ήρθε και στάθηκε κοντά στον Αχιλλέα, τον κυβερνήτη του στρατού, χύνοντας δάκρυα ζεστά σα βρύση με μαύρο νερό, που από απότομο ψηλό βράχο χύνει τα σκοτεινά νερά. Κι ο γρήγορος στα πόδια θεϊός Αχιλλέας τον λυπήθηκε, καθώς τον είδε, και μιλώντας του είπε φτερωτά λόγια: «Γιατί είσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι που τρέχει πίσω από τη μητέρα του και της γυρεύει να το πάρει αγκαλιά πιάνοντάς την από το φόρεμα και την εμποδίζει, **(στ. 10)** μ' όλο που εκείνη είναι βιαστική, και την κοιτάζει γεμάτο δάκρυα, ως που να το πάρει στην αγκαλιά; Μ' αυτό μοιάζεις, Πάτροκλε, και χύνεις απαλό δάκρυ. Έχεις να πεις τίποτε στους Μυρμιδόνες ή σε μένα τον ίδιο; Ή μήπως άκουσες κάποιαν είδηση από τη Φθία εσύ μονάχος; Λένε πως ζει ακόμα ο Μενοίτιος, ο γιος του Άκτορα, ζει κι ο γιος του Αιακού, ο Πηλέας, ανάμεσα στους Μυρμιδόνες, που γι' αυτούς τους δυο αλήθεια πολύ θα λυπόμασταν αν πέθαιναν. Ή μήπως θρηνολογάς για τους Αργείους, γιατί χάνονται στα βαθιά καράβια από την ίδια τους την έπαρση; Πες μου το, μην το κρύβεις μέσα σου, για να το

Ο Πάτροκλος
συναντά τον Αχιλλέα

Λόγος του Πάτροκλου

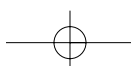
ξέρουμε και οι δυο». **(στ. 20)** Τότε βαριαστενάζοντας του είπες, αρματομάχε Πάτροκλε: «Αχιλλέα, γιε του Πηλέα, εσύ που είσαι ο πιο αντρωμένος απ' όλους τους Αχαιούς, μη θυμώνεις, γιατί είναι μεγάλη η πίκρα που έχει πλακώσει τους Αχαιούς. Όλοι εκείνοι, που ήταν ως τώρα οι πιο γενναίοι στη μάχη, κείτονται στα καράβια χτυπημένοι από κοντά ή μακριά. Είναι χτυπημένος από μακριά ο γιος του Τυδέα, ο δυνατός Διομήδης, από κοντά ο ένδοξος για το δόρυ του Οδυσσέας και ο Αγαμέμνονας· από μακριά ο Ευρύπυλος στο μηρό, από σαΐτα. Αυτούς τους νοιάζονται γιατροί που ξέρουν πολλά φάρμακα γιατρεύοντας τις πληγές τους. Εσύ όμως, Αχιλλέα, είσαι αλύγιστος. Ποτέ να **(στ. 30)** μη με πιάσει εμένα τέτοιος θυμός, σαν αυτόν που κρατάς εσύ μέσα σου, εσύ που δείχνεις τη δύναμή σου στο κακό. Ποιος άλλος απ' αυτούς που θα γεννηθούν πιο ύστερα θα δει καλό από σένα, αν εσύ τώρα δεν διώξεις από τους Αργείους το φοβερό χαμό; Ασπλαχνε! Πατέρας σου εξάπαντος δεν ήταν ο αρματομάχος Πηλέας, ούτε η Θέτιδα μάνα σου· εσένα σε γέννησε η λαμπερή θάλασσα και τα απόγκρεμα βράχια, γιατί είναι δίχως έλεος η καρδιά σου. Αν πάλι θέλεις να ξεφύγεις κάποια προφητεία θεού που έχεις μέσα στο νου σου και που τυχόν σου την είπε από το Δία η σεβάσμια μάνα σου, στείλε τουλάχιστον εμένα γρήγορα και δώσε μου μαζί και τον άλλο στρατό των Μυρμιδόνων, μήπως μπορέσω και γίνω φως στους Δαναούς. Δώσε μου και τα **(στ. 40)** δικά σου όπλα να τα φορέσω στους ώμους, μήπως οι Τρώες, καθώς θα με πάρουν για σένα, τραβηχτούν από τον πόλεμο, και πάρουν την ανάσα τους οι πολεμικοί γιοι των Αχαιών, που βασανίζονται. Λίγο μόνο να ξανασάνει κανείς στον πόλεμο, του φτάνει. Ξεκούραστοι όπως είμαστε, θα μπορέσουμε εύκολα να σπρώξουμε πίσω προς την πόλη από τα πλοία και τις σκηνές ανθρώπους κουρασμένους από τη μάχη». Έτσι μίλησε παρακαλώντας ο

Απάντηση-υποχώρηση του Αχιλλέα

πολύ άμυαλος· γιατί του μελλόταν να γυρέψει για τον ίδιο τον εαυτό του τον κακό θάνατο και το χαμό. Πολύ συχυσμένος τότε του αποκρίθηκε ο γρήγορος στα πόδια Αχιλλέας: «Αλίμονό μου, διογέννητε Πάτροκλε, τι είναι αυτό που είπες; Ούτε καμιά προφητεία θεού ξέρω και νοιάζομαι γι' αυτή, ούτε **(στ. 50)** μου είπε τίποτα από το Δία η σεβάσμια μητέρα μου· αυτός όμως ο φοβερός καημός μού σφίγγει την καρδιά και την ψυχή, όταν κάποιος άνθρωπος θέλει να ζημιώσει τον όμοιό του και να του πάρει πίσω το τιμητικό δώρο, γιατί έχει πιο μεγάλη δύναμη. Αυτό είναι βαρύς καημός για μένα, γιατί έχω τραβήξει τόσα βάσανα. Την κοπέλα που οι Αχαιοί μου την ξεχώρισαν για τιμητικό δώρο και που με το δικό μου το δόρυ την απόχτησα κυριεύοντας την καλοτειχισμένη πολιτεία τους, αυτήν μου την πήρε πίσω μέσ' από τα χέρια μου ο βασιλιάς Αγαμέμνονας, ο γιος του Ατρέα, σαν να ήμουν κανένας τιποτένιος Ξωμερίτης. Όμως αυτά ας τα αφή-

Εικόνα 26. Ο Αχιλλέας φροντίζει το πληγωμένο χέρι του Πάτροκλου. Ερυθρόμορφη κύλικα, 500 π.Χ. περίπου. Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο (αντίγραφο).

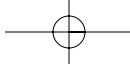
σουμε· έγιναν που (στ. 60) έγιναν· δεν γίνεται να κρατήσω το θυμό αδιάκοπα μέσα μου· αλήθεια, είπα πως δεν θα πάψω την οργή μου, παρά μονάχα την ώρα που η βοή και ο πόλεμος θα φτάσει στα δικά μου τα καράβια. Εσύ όμως φόρεσε στους ώμους τα ξακουστά όπλα μου και γίνε αρχηγός στους φιλοπόλεμους Μυρμιδόνες στον πόλεμο, τη στιγμή που το μαύρο σύννεφο των Τρώων έξωσε με δύναμη τα καράβια, και οι άλλοι Αργείοι βρίσκονται στριμωγμένοι δίπλα στη θάλασσα και δεν τους μένει παρά λίγος πια τόπος· και η πολιτεία των Τρώων ολόκληρη ξεχύθηκε γεμάτη θάρρος· γιατί δεν βλέπουν πια ν' αστράφτει κοντά τους το μέτωπο της δικής μου περικεφαλαίας. (στ. 70)

Γρήγορα θα το έβαζαν στα πόδια και θα γέμιζαν νεκρούς τα χαντάκια, αν ο Αγαμέμνονας μου είχε φερθεί με ευγένεια. Τώρα όμως χτυπούν από όλες τις μεριές το στρατόπεδό μας· γιατί δεν φρενιάζει το δόρυ μέσα στις παλάμες του Διομήδη, του γιου του Τυδέα, για να διώξει το χαμό από τους Δαναούς. Και ούτε που άκουσα ακόμα τη φωνή του γιου του Ατρέα, του ανθρώπου που μισώ, να φωνάζει· του Έκτορα μόνο του αντροφονιά αντηχεί, καθώς δίνει κουράγιο στους Τρώες, κι εκείνοι με βοή κρατούν δική τους ολόκληρη την πεδιάδα, νικώντας στη μάχη τους Αχαιούς. (στ. 80) Όμως και έτσι, Πάτροκλε, ρίξου τους με δύναμη, διώχνοντας το χαμό από τα καράβια, μήπως και μας κάψουν τα καράβια με φωτιά που καίει και δεν μας αφήσουν πια να γυρίσουμε. Κι άκουσέ με και κάνε όπως εγώ θα βάλω στο μυαλό σου, το πιο σπουδαίο σημείο από όσα σου λέω, για να βοηθήσεις να πάρω τιμή μεγάλη και δόξα από όλους τους Δαναούς, να μου γυρίσουν πίσω την πανέμορφη κόρη και να μου δώσουν από πάνω δώρα λαμπρά: άμα τους διώξεις από τα καράβια, γύρισε πάλι πίσω· κι αν σου δώσει ο άντρας της Ήρας, που βροντά βαριά, να κερδίσεις δόξα, εσύ μην το (στ. 90) θελήσεις να πολεμάς χωρίς εμένα με τους φιλοπόλεμους Τρώες· έτσι θα κάμεις να με τιμούν ακόμη πιο λίγο. Μήτε να σε πάρει το καμάρι στον πόλεμο και στη μάχη, καθώς θα σκοτώνεις Τρώες, και τραβήξεις μπροστά κατά το Ίλιο, μήπως μπει στη μέση κανένας από τους αιώνιους θεούς του Ολύμπου· γιατί αυτούς τους αγαπά πάρα πολύ ο μακροσαϊτευτής Απόλλωνας· μόνο να γυρίσεις πίσω πάλι, αφού θα έχεις δώσει φως στα καράβια, και εκείνους άφησέ τους να πολεμούν μέσα στην πεδιάδα. Ας ήταν, Δία πατέρα και Αθηνά και Απόλλωνα, να μην ξεφύγει το θάνατο μήτε κανένας από τους Τρώες, όσοι είναι, μήτε κανένας από τους Αργείους, μονάχα εμείς οι δυο να γλιτώσουμε από το χαμό, για να καταλύσουμε μονάχοι μας εμείς τους (στ. 100) ιερούς πύργους της Τροίας».

(μτφρ. Ό. Κομνηνού-Κακριδή,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

Εικόνα 27. Ο Πάτροκλος φοράει τα άρματα του Αχιλλέα. Στέκει μπροστά στο βωμό κρατώντας φιάλη και στρέφει το βλέμμα προς τον καθισμένο Αχιλλέα, που κάνει σπονδή για τον καλό γυρισμό του. Ερυθρόμορφη στάμνος, γύρω στο 480 π.Χ. Ρώμη, Βίλα Τζούλια (αντίγραφο).

ραψωδία Π 684-867

Το κύκνειο άσμα και ο θάνατος του Πάτροκλου

- Ο Πάτροκλος ξεχνάει τις οδηγίες του Αχιλλέα
- Τελευταίες φάσεις της αριστείας του Πάτροκλου
- Ρόλος του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου
- Ποιο γεγονός θα φέρει πίσω τον Αχιλλέα στη μάχη;

Εικόνα 28. Ο Κεβριόνης πάνω στο άρμα. Τον πλαισιώνουν ο Έκτορας και ο Γλαύκος. Μελανόμορφη υδρία, 575-550 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Ο Πάτροκλος φτάνει
έως τα τείχη της Τροίας

Τότ' εἶπε του Αυτομέδοντος ο Πάτροκλος να σπρώξει
το αμάξι αυτού κατάποδα των Τρώων και Λυκίων 685
ποια τύφλωσις! Αν φύλαγε τον λόγον του Αχιλλέως,
την μοίραν θα εξέφευγε την μαύρην του θανάτου.
Αλλά του Δί' αξίζει ο νους πλιότερο ἢ του ανθρώπου,
που εύκολα και άνδρ' ατρόμητον δειλιάζει και την νίκην 690
του αφαιρεί και ἄλλην φοράν τον σπρώχνει αυτός στην μάχην
ὅπως τότ' ἔβαλε φωτιά στα στήθη του Πατρόκλου.
Ποιον πρώτον και ποιον ὕστερον εγύμνωσες στην μάχην,
Πάτροκλε, ὅπταν οι θεοί σ' ἐκάλεσαν στον Ἄδην;
Ἐπесе πρώτα ο Ἄδρηστος· ο Αυτόνοος κατόπιν, 695
ο Επίστωρ, ο Μελάνιππος, ο Πέριμος Μεγάδης,
ο Ἐχεκλος, ο Ἐλασος, ο Μούλιος και ο Πυλάρτης,
κι οι ἄλλοι εδειλοψύχησαν κι εφύγαν ὅλοι εμπρός του.
Θα ἴπαιρναν τότ' οι Αχαιοί την υψηλήν Τρωάδα,
τόσο τριγύρω εμάνιζεν η λόγγη του Πατρόκλου,
στον πύργον αν δεν ἔστεκεν ο Φοῖβος, που, των Τρώων 700
υπέρμαχος, τον ὄλεθρον ἐκεῖνου εμελετούσε.

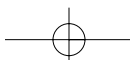
Η παρέμβαση του Απόλλωνα

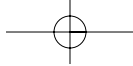
στ. 684 του Αυτομέδοντος: Ο Αυτομέδοντας ήταν ο τρίτος στη ιεραρχία Μυρμιδόνας μετά τον Αχιλλέα και τον Πάτροκλο. Όταν έπαιρνε μέρος στη μάχη ο Αχιλλέας, ο Πάτροκλος ήταν ηνίοχός του. Τώρα που ο Πάτροκλος έχει τη θέση του πολεμιστή, ο Αυτομέδοντας τον συνοδεύει ως ηνίοχος.

στ. 686 τον λόγον του Αχιλλέως: ο Πάτροκλος ξεχνάει την εντολή του Αχιλλέα, να γυρίσει πίσω, όταν διώξει τους Τρώες από τα πλοία (στ. 83-96).

στ. 688 του Δί' αξίζει ο νους: ο Πάτροκλος είναι καταδικασμένος σε θάνατο και αυτό οφείλεται σε δύο αιτίες: η ορμή του ήρωα αποδίδεται στην αδυσώπητη βουλή του Δία, αλλά και ο ίδιος ο ήρωας είναι υπεύθυνος, αφού ξεχνάει τις εντολές του Αχιλλέα και βαδίζει με ολέθρια αυτοπεποίθηση στο χαμό του.

στ. 700 ο Φοῖβος: κατάλογοι εννιά ή περισσότερων θυμάτων μιας αριστείας προκαλούν πάντοτε την αντίδραση του αντιπάλου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αντιδρά ο Φοῖβος, προστάτης της Τροίας, όπως είχε προβλέψει ο Αχιλλέας (στ. 94).

Και τρεις εσκάλωσε φορές ο Πάτροκλος στο τείχος
και τρεις τον εξετίναξεν ο Φοίβος με τα χέρια
τ' αθάνατα κτυπώντας του την φωτεινή ασπίδα.
Αλλ' ότι ως δαίμων τέταρτην φοράν εχύθη ο ήρωας, 705
φοβερήν του ἔβαλε κραυγήν ο Απόλλων και του είπε:
«Πάτροκλε διογέννητε, δεν έχει ορίσ' η μοίρα
των αποτόλμων Τρώων συ την πόλιν να πορθήσεις,
οὐδ' ο Αχιλλεύς, εις την ανδρεία περίσ' ανώτερός σου».
Είπε, κι ευθύς ο Πάτροκλος μακράν εσύρθη οπίσω 710
για να αποφύγει την οργήν του μακροβόλου Φοίβου.
Κι ἔμειν' ο Ἴκτωρ στες Σκαιές με τα γοργά πουλάρια·
κι ερεύνα ο νους του αν θα στραφεί στην ταραχήν της μάχης
ή θα φωνάξει στον λαόν ν' αποκλεισθεί στο τείχος.
Και τούτο ενώ στοχάζονταν, ἤλθεν εμπρός του ο Φοίβος· 715
άνδρας εφάνη στην μορφήν καλός και ρωμαλέος,
ο Ἄσιος, οπού θεῖον του τον είχε απ' την Εκάβην,
και ἦταν υἱός του Δύμαντος, που πέρα εις της Φρυγίας
τα μέρ' ἦταν εγγάτοικος κει που ο Σαγγάριος ρέει.
Εκείνου επήρε την μορφήν και του ἔπε τότε ο Φοίβος: 720
«Ἴκτωρ', από τον πόλεμον τι απέχεις; Δεν σου πρέπει.
Ἄμποτε αντί κατώτερος να ἔμουν ανώτερός σου,
ελεεινήν ανάπαυσιν θα εἶχες απ' την μάχην.
Αλλ' ἔλα, κίνα τ' ἄλογα στον Πάτροκλον επάνω
ἴσως τον πάρ' η λόγγη σου και ο Φοίβος σε δοξάσει». 725
Είπε κι εστράφη ο θεός στον θόρυβον της μάχης
και τον ανδρείον πρόσταξεν ο Ἴκτωρ Κεβριόνην
ευθύς κατά τον πόλεμον τους ἵππους να ραβδίσει.
Κι ἔβαλε τάραχον κακόν ο Φοίβος στους Αργείους,
των Τρώων και του Ἴκτορος την νίκην να χαρίσει. 730
Και ο Ἴκτωρ δεν εφρόντιζε τους ἄλλους να φονεύει
ἀλλά τους ἵππους ἔσπρωχνε στον Πάτροκλο επάνω.
Και από τ' ἀμάξι ο Πάτροκλος επήδησε κρατώντας
την λόγγην με τ' αριστερό, κι εφούκτωσε με τ' ἄλλο
χοντρό λιθάρι δοντερό, και αντιστυλωμένος 735
το ἔριξε και τον Ἴκτορα εκτύπησε απ' ὀλίγο.
Αλλ' ὅμως τον ηνίοχον τον Κεβριόνην ἤβρε,
που ἦταν νοθογέννητος του δοξαστοῦ Πριάμου,

Ο Ἴκτορας επιτίθεται
και ο Πάτροκλος σκοτώνει
τον Κεβριόνη

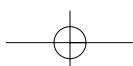
στ. 702-705 Και τρεις εσκάλωσε φορές... ο ήρωας: ο αριθμός τρία είναι τυπικός, όχι μόνο στον Όμηρο, αλλά γενικά στις λαϊκές διηγήσεις μέχρι σήμερα (βλ. και σχόλ. Α 54). Τυπικό επικό σχήμα είναι και η τριπλή επίθεση ενός ήρωα που αποκρούεται την τέταρτη φορά (πρβ. και παρακάτω στ. 784 κ.εξ.).

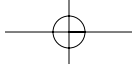
στ. 709 οὐδ' ο Αχιλλεύς: ο θεός πληροφορεί τον Πάτροκλο ότι η πόλη δε θα κυριευτεί από κανέναν από τους δύο, αφού και ο Αχιλλεύς θα σκοτωθεί πριν από την άλωση της.

στ. 717 ο Ἄσιος: ο ποιητής υπογραμμίζει τη συγγενική σχέση του με τον Ἴκτορα, γιατί έτσι δικαιολογείται το γεγονός ότι ο Ἴκτορας θα δώσει προσοχή στα λεγόμενά του.

στ. 723 ελεεινήν ανάπαυσιν θα εἶχες: θα πλήρωνες ἄσχημα την αποχή σου από τη μάχη.

στ. 727 τον ανδρείον Κεβριόνην: ο Κεβριόνης ἦταν νόθος γιος του Πριάμου (νοθογέννητος, στ. 738) και ηνίοχος του Ἴκτορα (βλ. και εικόνα 28).

ενώ κρατούσε τα λουριά, μες στο μεσόφρυδό του,
 και ο τραχύς λίθος σύντριψε τα φρύδια, και όλο εσπάσθη 740
 το κόκαλο, και καταγής επέσαν οι οφθαλμοί του
 αυτού εμπρός στα πόδια του· και απ' τον λαμπρόν του θρόνον
 έπεσε κάτω ως βουτηχτής και εβγήκεν η ψυχή του.
 Και τότε τον ανάπαιξες, ως Πάτροκλε ιππόμαχε.
 «Ω κοίτα! Πόσο είν' ελαφρός που εύκολα βουτάει! 745
 μες στο ιχθυοφόρο πέλαγος αν τύχαιεν εκείνος,
 και μέσα στ' άγρια κύματα θα επήδ' από την πλώρην
 να ψάξει στρείδια και πολλούς μ' εκείνα να χορτάσει·
 τόσο εύκολ' απ' την άμαξα στο σιάδι αυτός βουτάει·
 είναι κι οι Τρώες βουτηχταί πιδέξιοι, καθώς βλέπω». 750

Αγώνας γύρω από
 το νεκρό Κεβριόνη

Είπε, κι ευθύς εχύθηκε στον ήρωα Κεβριόνη,
 την ορμήν είχε λεονταριού, που ταύρους αφανίζει
 ώσπου στο στήθος το κτυπούν κι η ανδρεία του το φονεύει·
 με λύσσαν τέτοιαν, Πάτροκλε, του εχύθηκες επάνω.
 Και απ' τ' άλλο μέρος πήδησεν ο Έκτωρ απ' τ' αμάξι· 755
 κι εκείν' οι δυο πιάσθηκαν εις τον νεκρόν επάνω
 σαν δυο λεοντάρια στο βουνό, της πείνας λυσσιασμένα,
 μάχονται μεγαλόψυχα για σκοτωμένο ελάφι.
 Παρόμοια ποίος τον νεκρόν να πάρει Κεβριόνη
 ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος, μάχης δεινοί τεχνίται, 760
 με τον αλύπητον χαλκόν ν' αντισφαγούν ζητούσαν.
 Με πείσμ' από την κεφαλήν ο Έκτωρ τον κρατούσε·
 ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος· κι επάνω των οι άλλοι,
 οι Τρώες και οι Δαναοί, σφοδρήν κρατούσαν μάχην.
 Και όπως μ' αγών' αντίζηλον ο Εύρος με τον Νότον 765
 στο όρος δάσος πολεμούν βαθύ και φουντωμένο
 από πολύφλουδες κρانيές και φράξα και μελέγους,
 που σμίγουν όλ', αντικτυπούν τα μακριά κλαδιά τους,
 και όπως συντριβονται πολύς ο βρόντος αντηχάει,
 όμοια με αντίθετην ορμήν οι Αχαιοί και οι Τρώες 770
 σφάζονταν και την άνανδρην φυγήν στον νουν δεν είχαν.
 Και ως μάχονταν ολόγυρα εκεί στον Κεβριόνη,
 λόγχες εμπήχθηκαν πολλές και φτεροφόρ' ακόντια
 και ασπίδες σκούνησαν πολλές λιθάρια φουντωμένα.
 Και αυτός στο μέσο απέραντος στον στρόβιλον της σκόνης 775

στ. 742 θρόνος: το σημείο του άρματος όπου καθόταν ο ηνίοχος.

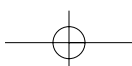
στ. 745 κ.εξ. Ο Πάτροκλος θριαμβολογώντας επαινεί τον Κεβριόνη για τον τρόπο που έπεσε, σαν δύτης που βουτάει από την πλώρη του πλοίου στη θάλασσα για να μαζέψει στρείδια.

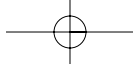
στ. 749 στο σιάδι: στο ίσωμα, στο ομαλό έδαφος της πεδιάδας.

στ. 765-766 ο Εύρος με τον Νότον... δάσος πολεμούν: ο νοτιοανατολικός άνεμος, ο σιρόκος, μαζί με το νοτιά, όταν φυσούν με ορμή μέσα σε δάσος πυκνό.

στ. 773 φτεροφόρ' ακόντια: εννοεί τα βέλη που είχαν στο πίσω μέρος τους φτερά.

στ. 775-776 Και αυτός... λησμονούσε: οι στίχοι αυτοί, που εδώ αναφέρονται στον Κεβριόνη, χρησιμοποιήθηκαν και για τον Αχιλλέα στην Οδύσσεια (ω 39).

κοιτάμενος τους ιππικούς αγώνες λησμονούσε.
 Και όσον ο ήλιος έλαμπε στα μεσουράνια μέρη
 κτυπιόταν κι έπεφταν πολλοί και απ' τα δύο μέρη ομοίως·
 και άμ' έγειρεν ο ήλιος, όταν τα βόδια λυώνται,
 τότε ενικούσαν οι Αχαιοί χωρίς να θέλ' η μοίρα. 780
 Και από τ' ακόντια ξέσυραν τον ήρωα Κεβριόνην
 μακράν των Τρώων, κι έπειτα τον γδύσαν απ' τα όπλα.
 Στους Τρώας πέφτει ο Πάτροκλος αφανισμόν να φέρει
 και τρεις φορές κραυγάζοντας τρομακτικώς εχύθη
 και άνδρες εννέα τη φορά ροβόλησαν στον Άδη. 785
 Αλλ' όταν τέταρτην φορά ωσάν θεός ορμούσε,
 τότε σου εφάνη, Πάτροκλε, το τέλος της ζωής σου·
 ότι στην μάχην σου 'λθ' εμπρός τρομακτικός ο Φοίβος.
 Και δεν τον είδε, ως έρχονταν, στην ταραχήν της μάχης,
 μες στην κατάχνια ολόκληιστος· του εστήθη οπίσω ο Φοίβος, 790
 με την παλάμην πετακτήν τού επάταξε τους ώμους
 και όλην την ράχιν· κι έστριψαν τα μάτια του Πατρόκλου.
 Και ο Φοίβος απ' την κεφαλήν τού επέταξε το κράνος,
 που αντήγησε, ως εκύλησε στα πόδια εκεί των ίππων·
 και η χαίτη του στα χώματα μολύνθη και στο αίμα. 795
 Και ως τότε δεν εγίνετο να μολυνθεί στο χώμα
 ο κώνος λαμπροφούντωτος, που έσκεπε τ' ωραίο
 μέτωπο και την κεφαλήν του θείου Αχιλλέως·
 και τότε το 'δωκεν ο Ζευς του Έκτορος να σκέπει
 την κεφαλήν του κι έφθανε σ' αυτόν η μαύρ' ημέρα. 800
 Κι εκόπη το μακρόσκιο κοντάρι στην παλάμην
 το λογχοφόρο, το βαρύ, και του 'πεσε απ' τους ώμους
 μ' όλον τον τελαμώνά της η κροσσωμένη ασπίδα.
 Και ο Φοίβος, του Διός υιός, τον θώρακα του λύει.
 Εθεοκρούσθη ο Πάτροκλος, του ελύθησαν τα μέλη 805
 και θαμπωμένος έμεινε· και οπίσω με την λόγχην
 τον κτύπησ' ένας Δάρδανος των ώμων εις την μέσην,
 ο Πανθοΐδης Εύφορβος, που επρώτευε των άλλων
 στην λόγχην, εις το τρέξιμο και στην ιππομαχίαν.
 Όταν πολέμου αμάθητος πρωτήλθεν ιππομάχος, 810
 είκοσι άνδρες μόνος του κατέβασε απ' τους ίππους.
 Αυτός πρώτος σ' ελόγχισεν, ω Πάτροκλε ιππομάχε,

Η νέα παρέμβαση του Φοίβου –
 Το τέλος του Πάτροκλου

Πάτροκλος και Εύφορβος

στ. 779 όταν τα βόδια λυώνται: όταν οι γεωργοί έλυναν τα βόδια από το ζυγό του οργώματος.

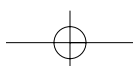
στ. 786 ωσάν θεός: στο πρωτότυπο *δαίμονι ἴσος* (= όμοιος με θεό). Η εξομοίωση του Πάτροκλου με θεό δικαιολογεί την επέμβαση του Απόλλωνα· μόνο ένας θεός μπορεί τώρα να τον καταβάλει.

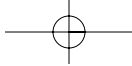
στ. 787 σου εφάνη: η ξαφνική αποστροφή προς τον ήρωα φανερώνει τα αισθήματα συμπάθειας του ποιητή γι' αυτόν, αλλά και τη συναισθηματική του φόρτιση λόγω του θανάτου που πλησιάζει.

στ. 790 στην κατάχνια ολόκληιστος: ο θεός ήταν καλυμμένος με ομίχλη.

στ. 805 θεοκρούσθαι: παθαίνω σκοτοδίνη από κτύπημα θεού. Ο Απόλλωνας αφαιρεί από τον Πάτροκλο τη θεική πανοπλία του Αχιλλέα, ώστε ευκολότερα να νικηθεί από τους θνητούς Εύφορβο και Έκτορα στη συνέχεια. Το μόνο όπλο του Πάτροκλου που δεν ανήκει στη θεική πανοπλία του Αχιλλέα, το δόρυ, θα σπάσει στα δύο (στ. 801-802).

στ. 808 Εύφορβος: αδελφός του Πολυδάμαντα.

Πάτροκλος και Έκτορας

και δεν σε φόνευσε, κι ευθύς την λόγχην απ' το σώμα
 άρπαξε και μες στον στρατόν εσύρθη, δεν εστάθη
 ν' αντιταχθεί στον Πάτροκλον, αν και ξαρματωμένον. 815
 Αλλ' ως το χέρι του θεού τον δάμασε και η λόγχη,
 προς τους συντρόφους έστρεφε την μοίραν να αποφύγει.
 Και ο Έκτωρ απ' τες φάλαγγες, άμ' είδε τον γενναίον
 Πάτροκλον ν' αποσύρεται κονταροπληγωμένος,
 προχώρησε, του εστήθη εμπρός, και μέσα εις το λαγγόνι 820
 την λόγχην όλην έμπηξε κι η άκρη εβγήκε πέρα.
 Έπεσε και κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη.
 Και ως λέοντας και αδείλιαστος αγριόχοιρος στο όρος
 μάχονται μεγαλόψυχα για μια μικρή βρουσούλα,
 ότι να πιουν θέλουν και οι δυο με λύσσαν, ώσπου ο χοίρος 825
 ασκομαχώντας ξεψυχά στον λέοντ' αποκάτω·
 ομοίως τον ανδράγαθον υιόν του Μενοιτίου,
 πολλών φονέα μαχητών ο Πριαμίδης Έκτωρ
 με λόγχην εθανάτωσε κι επάνω του εκαυχήθη:
 «Την πόλιν μας, ω Πάτροκλε, θαρρούσες ν' αφανίσεις, 830
 και δούλες στην πατρίδα σου να πάρεις τες γυναίκες,
 ανόητε! Και ακούραστα γι' αυτές ετρικυμίζαν
 τ' άλογα τα φτερόποδα του Έκτορος, κι εκείνος, —
 που είμαι πρώτος μαχητής των φιλομάχων Τρώων,
 και δεν θα ιδούν, ενόσω ζω, την δουλικήν ημέρα· 835
 και τώρα σε τα όρνεα θα φάγουν εις την Τροίαν.
 Άθλιε! Δεν σε ωφέλησεν ο ανδρείος Αχιλλέας·
 θα σου παράγγελνε πολλά την ώραν που εκινούσες:
 “Να μη γυρίσεις Πάτροκλε ιππόμαχε, στα πλοία
 πριν σχίσεις εις του Έκτορος τα στήθη τον χιτώνα 840
 βαμμένον εις το αίμα του”· αυτά θα είπ' εκείνος
 και αυτά τα λόγια σ' άρεσαν, ανόητος ως είσαι».
 Και, Πάτροκλε, του απάντησες με την ψυχήν στο στόμα:
 «Έκτορ, καυχήσου όσο ημπορείς, τώρα που ο Ζευς και ο Φοίβος
 την νίκην σου εχάρισαν — και αυτοί με καταβάλλουν 845
 εύκολ', αφού μου αφαίρεσαν τα όπλ' από τους ώμους.
 Κι είκοσιν όμοιοι με σε να είχαν έλθει εμπρός μου
 όλοι νεκροί θα έπεφταν στην λόγχην μου αποκάτω.
 Εμένα η μοίρα εφόνευσεν η μαύρη με τον Φοίβον

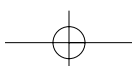
στ. 814-815 Ο Εύφορβος υποχωρεί, αν και ο Πάτροκλος είναι άοπλος και τραυματισμένος. Η δειλή συμπεριφορά του Τρώα σε συνδυασμό με τον έπαινο των πολεμικών του επιδόσεων (στ. 809-812) τονίζει ακόμη περισσότερο την ανδρεία του Πάτροκλου.

στ. 822 κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη: η θλίψη που προκαλεί στους Έλληνες ο θάνατος του Πάτροκλου είναι ένας ακόμη τρόπος με τον οποίο ο ποιητής τονίζει τη σημασία της απώλειας και το μέγεθος της ανδρείας του ήρωα.

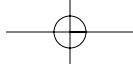
στ. 826 ασκομαχώ: αναπνέω βαριά, με δυσκολία.

στ. 832 ετρικυμίζαν: έτρεχαν για να πολεμήσουν.

στ. 837 άθλιε: δυστυχισμένη. Ο Έκτορας, γεμάτος έπαρση, κομπάζει και πέφτει σε πλάνη, με αποτέλεσμα να διαστρεβλώνει τις εντολές του Αχιλλέα (στ. 839-842, βλ. στ. 86 κ.εξ.).

και απ' τους θνητούς ο Εύφορβος· τρίτος εσύ με γδύνεις. 850
 Και άκουσε ακόμα τι θα ειπώ και βάλε το στον νου σου·
 ολίγες είν' οι μέρες σου· και ιδού σε παραστέκει
 η μοίρα η παντοδύναμη κι η ώρα του θανάτου,
 οπού απ' το χέρι αδάμαστο θα πέσεις του Αχιλλέως».
 Με αυτά τα λόγι' απέθανε· και κλαίοντας θλιμμένη 855
 την μοίραν, που νεότητα και ανδρείαν της επήρε,
 από τα μέλη του η ψυχή κατέβηκε στον Άδη.
 Νεκρόν τον προσφώνησεν ο λαμπροφόρος Έκτωρ:
 «Ω Πάτροκλε, τον θάνατον γιατί μου προμαντεύεις;
 Ποιος ξέρει μήπως ο Αχιλλεύς, της Θέτιδος ο γόνος, 860
 χάσει αυτός πρώτος την ζωήν στην λόγχη μου αποκάτω;»
 Είπε και μέσ' απ' την πληγήν, πατώντας τον, την λόγχην
 ανέσπασε και ανάσκελον τον έσπρωξε στο χώμα.
 Κι ευθύς στον Αυτομέδοντα με το κοντάρι echύθη,
 που είχε ακόλουθον λαμπρόν ο ασύγκριτος Πηλείδης, 865
 να τον κτυπήσει, αλλ' έπαιρναν αυτόν οι ταχείς ίπποι,
 οι αθάνατοι, που οι θεοί χαρίσαν του Πηλέως.

Εικόνα 29. Οι Αχαιοί σηκώνουν το κορμί του νεκρού Πάτροκλου, ενώ η ψυχή του πετάει τριγύρω με τη μορφή πάνοπλου πολεμιστή. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 500 π.Χ. Ακράγας, Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

Μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη

«Ὡς δ' Εὐρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιν
 οὔρεος ἐν βήσσης βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
 φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν,
 αἶ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄξους
 ἤχη θεσπεσίη, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων,
 ὡς Τρῶες καὶ Αἰχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι δορόντες
 δῆουν, οὐδ' ἕτεροι μῶνοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.»

(Π 765-771)

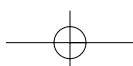
ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

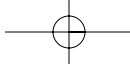
«Ο θάνατος του Διγενή»

[Απόσπασμα ακριτικού τραγουδιού που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα αλλά και το τέλος του Διγενή]

«...Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει
 τα όρη edιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,

στ. 852-854 Τα λόγια του Πάτροκλου είναι προφητικά. Συνήθως οι μελλοθάνατοι στον Όμηρο είχαν μαντικές ικανότητες.
στ. 866-867 οι αθάνατοι: τα ονομαστά άλογα του Αχιλλέα, Ξάνθος και Βαλίσος.

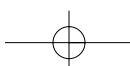
χαράκι' αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνιε.
 Στο βίτσιμά πιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια,
 στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
 Ζηλεύγει ο Χάρος, με χωσιά μακρά τονε βιγλίζει,
 κι ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε».

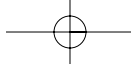
(Ν. Πολίτης, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 125-126)

σπήλιο: σπηλιά, **διασκελίζω:** υπερπηδώ, **χαράκι:** μικρός βράχος, **αμαδολογώ:** ρίχνω μια πέτρα (αμάδα) προς συγκεκριμένο στόχο, **ριζιμιά:** αυτό που έχει ριζώσει κάπου, που έχει βαθιές και δυνατές ρίζες, **βίτσιμα:** το τίναγμα του σώματος, **γλάκιο:** (το λάκκημα < λακώ), το τρέξιμο, ο αγώνας δρόμου, **χωσιά:** ενέδρα, παγίδα, **βιγλίζω:** παραμονεύω, ενεδρεύω, παρατηρώ αθέατος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποια είναι τα τελευταία κατορθώματα του Πάτροκλου; Αφού μελετήσετε και την Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας, να δείξετε ότι όλη η δράση του ήρωα στη ραψωδία *Π* έχει τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* με αποκορύφωμα τους στ. 783-785.
2. Πώς δικαιολογείται η μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη με βάση τους κανόνες του ομηρικού πολέμου;
3. Ποιο ρόλο παίζει ο Απόλλωνας στην ενότητα; Ο τρόπος με τον οποίο δρα ο θεός στο θάνατο του Πάτροκλου (προσέξτε κυρίως τους στ. 789-790) μειώνει ηθικά τον ίδιο ή προβάλλει περισσότερο την ανδρεία του θύματός του; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
4. Να παρακολουθήσετε το σταδιακό αφοπλισμό του Πάτροκλου και να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα: **α)** Με ποια σειρά αφαιρούνται τα όπλα του ήρωα; **β)** Θεωρείτε ότι ο αφοπλισμός του ήταν απαραίτητος και ότι έπρεπε να γίνει από ένα θεό; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Τι *προοικονομεί* η εικόνα του Έκτορα με το κράνος του Αχιλλέα στο κεφάλι (στ. 799-800); Σε ποιο σημείο της ενότητας η *προσήμανση* γίνεται ξεκάθαρη;
6. Αφού μελετήσετε τους στ. 786-855, όπου παρουσιάζεται η πώση και ο θάνατος του Πάτροκλου, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις: **α)** Ποιοι (θεοί ή άνθρωποι) συμπράττουν στην ήττα του Πάτροκλου και τι ακριβώς κάνει καθέννας; **β)** Με ποιους τρόπους ο ποιητής προβάλλει την ανδρεία του συντρόφου του Αχιλλέα;
7. Πού φαίνεται η συμπάθεια του ποιητή για τον Πάτροκλο; Να σημειώσετε τα αντίστοιχα χωρία του κειμένου.
8. Να συγκρίνετε τη συμπεριφορά και το ρόλο του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου με τον τρόπο τον οποίο χρησιμοποιεί ο Χάρος, για να σκοτώσει τον Διγενή στο ακριτικό τραγούδι που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα του ακρίτη (βλ. Παράλληλο κείμενο). Να ελέγξετε τι επιδιώκουν τόσο ο Όμηρος όσο και ο ανώνυμος ποιητής του ακριτικού τραγουδιού με το να αποδίδουν παρόμοιες συμπεριφορές στον Φοίβο και στον Χάρη αντίστοιχα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

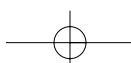
1. Ήδη στο προοίμιο του ιλιαδικού έπους επισημάναμε το πρόβλημα της ευθύνης των θνητών και του βαθμού θεϊκής επέμβασης στα ανθρώπινα πράγματα. Παίρνοντας αφορμή από το θάνατο του Πάτροκλου, που παρουσιάζεται από τον ποιητή ως αποτέλεσμα προσωπικής ευθύνης του ήρωα αλλά και της βουλής του Δία (στ. 685 κ.εξ.), να επισημάνετε χωρία από τις ενότητες που διδαχθήκατε μέχρι τώρα, στα οποία προβάλλεται το πρόβλημα της ανθρώπινης ευθύνης, να τα μελετήσετε κατά ομάδες, να καταγράψετε τις σκέψεις και τα συμπεράσματά σας και να τα συζητήσετε στην τάξη.
2. Αφού μελετήσετε την Περιληπτική αναδιήγηση και τις ενότητες της *Π* ραψωδίας που δίνονται αναλυτικά σε συνδυασμό με το εικονογραφικό υλικό που τις πλαισιώνει: **α)** Να συζητήσετε στην τάξη τις λεπτομέρειες που θέλησε να αποδώσει κάθε καλλιτέχνης με το έργο του. **β)** Να επισημάνετε τις εικόνες που δεν αποδίδουν ομηρικές σκηνές και να συζητήσετε τι θέλησαν να αποδώσουν με αυτές οι δημιουργοί τους. **γ)** Ποια λεπτομέρεια του ομηρικού κειμένου νομίζετε ότι θα ερέθιζε δημιουργικά έναν καλλιτέχνη (εικαστικό, θεατρικό συγγραφέα κτλ.) και γιατί; **δ)** Προσπαθήστε να αποδώσετε τη λεπτομέρεια αυτή με ένα δικό σας έργο (εικαστικό, ποιητικό, θεατρικό κτλ.) και, παρουσιάζοντάς το στην τάξη σας, να εκθέσετε ποιος ήταν ο στόχος σας και ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε για την υλοποίησή του. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Ομοιότητα – Διαφορά]

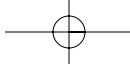
ραψωδία *P* *Μενελάου άριστεία* (Τα κατορθώματα του Μενέλαου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Γύρω από το νεκρό Πάτροκλο διεξάγεται φοβερή μάχη με πρωταγωνιστή, από την πλευρά των Αχαιών, τον Μενέλαο. Ο γνωστός μας Τρώας Εύφορβος, καθώς διεκδικεί τον νεκρό και τα όπλα του, γίνεται το πρώτο θύμα του βασιλιά της Σπάρτης. Ο Έκτορας, όμως, αναγκάζει τον Μενέλαο να υποχωρήσει, αφαιρεί από τον Πάτροκλο τα όπλα του Αχιλλέα και τα φορά γεμάτος έπαρση. Ο Δίας, που βλέπει από ψηλά τη σκηνή, τον λυπάται, γιατί ξέρει πως ο θάνατός του είναι πολύ κοντά.

Οι Αχαιοί συνεχίζουν να προστατεύουν τον νεκρό με πρωτεργάτη τον Αίαντα, ενώ τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα, που είχαν φέρει τον Πάτροκλο στη μάχη, φαίνεται να θρηνούν σαν άνθρωποι το χαμό του. Την ίδια στιγμή συμβαίνει και ένα παράδοξο φαινόμενο: ενώ σε όλο τον τρωαδίτικο κάμπο επικρατεί αιθρία, γύρω από το κορμί του Πάτροκλου έχει πέσει σκοτάδι που κάνει τη μάχη φοβερότερη. Τότε ο Τελαμώνιος Αίαντας προσεύχεται στον Δία να δώσει φως: αν είναι να πεθάνουμε, λέει, ας πεθάνουμε μέσα στο φως. Η ομίχλη διαλύεται ξαφνικά και ο Μενέλαος στέλνει τον Αντίλοχο να φέρει την άσχημη είδηση στον Αχιλλέα.

Ο Μηριόνης και ο Μενέλαος καταφέρνουν να σηκώσουν το νεκρό Πάτροκλο, και, προστατευμένοι από τους δύο Αίαντες, προσπαθούν να τον μεταφέρουν στο στρατόπεδο, ενώ η μάχη συνεχίζεται.

Η προσευχή του Αίαντα

«Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἡέρος νῆας Ἀχαιῶν,
ποίησον δ' αἰῶρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι·
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσον, ἐπεὶ νῦ τοι εὖαδεν οὕτως.»

(P 645-647)

ραψωδία P 424-458

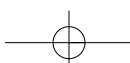
Τα άλογα του Αχιλλέα

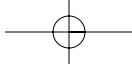
(ανάγνωση)

Ο θρήνος των αλόγων

Ἴτσι εκείνοι εμάχονταν· ο σιδερένιος θόρυβος της μάχης
ανέβαινε στον χάλκινο ουρανό, περνώντας απ' τον άδειο αιθέρα. 425
Ἵμως τα άλογα του Αιακίδη, αποτραβηγμένα μακριά από τη μάχη,
έκλαιγαν, από την ώρα που έμαθαν πως ο ηνίοχος
κυλίσπηκε στη σκόνη, χτυπημένος από τον Ἴκτορα τον ανδροφόνο.
Ο Αυτομέδων, ο ανδρειωμένος γιος του Διώρη,
άλλοτε τα χτύπαε με το ελαφρύ μαστίγιο,
άλλοτε τους μιλούσε με λόγια γλυκά και άλλοτε τα φοβέριζε·
εκείνα όμως δεν ήθελαν ούτε να πάνε πίσω στα καράβια
πλάι στον πλατύ Ελλήσποντο
ούτε να μπουν στον πόλεμο μαζί με τους Αχαιούς.
Ἵπως μένει ακίνητη μια στήλη, 435
που στέκει πάνω στον τάφο ανδρός που πέθανε ή γυναίκας,
έτσι έμεναν ασάλευτα, ζεγμένα στο εξαίσιο άρμα,
με τα κεφάλια χαμηλωμένα στη γη·
ζεστά τα δάκρυα κυλούσαν από τα βλέφαρά τους στο χώμα,
καθώς εμύρονταν αποζητώντας τον ηνίοχο·
η σκόνη ερύπαινε τη θαλερή τους χαιτή
που ξέφευγε από τη ζεύλα και χυνόταν ζερβά δεξιά πλάι στο ζυγό.

Εικόνα 30. Ο Αχιλλέας ζεύει τα άλογά του.
Αττικός μελανόμορφος άνθαρος, 560-550 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
(αντίγραφο).

Όταν τα είδε που εμύρονταν, τα ελυπήθη ο γιος του Κρόνου,
 κούνησε το κεφάλι του και είπε μιλώντας στην ψυχή του:
 «Αχ δυστυχισμένα, γιατί να σας δώσουμε στον βασιλιά Πηλέα,
 αυτός ένας θνητός, και εσείς αγέραστα και αθάνατα.
 Μήπως για να γνωρίσετε τον πόνο μαζί με τους δύσμοιρους ανθρώπους; 445
 Γιατί από όλα τα πλάσματα που ανασαίνουν και σαλεύουν πάνω στη γη
 κανένα δεν είναι πιο θλιβερό από τον άνθρωπο.
 Όμως ο Έκτορας, ο γιος του Πριάμου, δεν θ' ανεβεί ποτέ πάνω σε σας
 ούτε στο λεπτοδουλεμένο άρμα· γιατί δεν θα τον αφήσω.
 Δεν του αρκεί αλήθεια που έχει τα όπλα και κομπάζει όπως κομπάζει;
 Ορμή στα γόνατα και στην ψυχή σας θα χαρίσω,
 για να σώσετε και τον Αυτομέδοντα από τον πόλεμο
 και να τον φέρετε στα βαθιά καράβια·
 γιατί θα δώσω ακόμα δόξα στους Τρώες,
 να σκορπίζουν τον θάνατο, ώσπου να φτάσουν στα καράβια
 με τα γερά σκαριά
 και βασιλέψει ο ήλιος και απλωθεί το ιερό σκοτάδι». 455
 Είπε και στ' άλογα εμφύσησε ορμή σφοδρή.
 Εκείνα τίναξαν τη σκόνη από τις χαίτες τους χάμω στο χώμα
 και ασυγκράτητα έφεραν το γρήγορο άρμα ανάμεσα στους Τρώες
 και τους Αχαιούς.

Η λύπη του Δία

(Από την *Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*,
 μτφρ. Θ.Κ. Στεφανόπουλος, ΟΕΔΒ 2001)

ραψωδία Σ

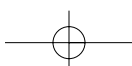
Όπλοποιία

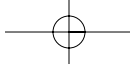
(Τα νέα όπλα του Αχιλλέα κατασκευάζονται)

Περιληπτική αναδιήγηση

Μαθαίνοντας από τον Αντίλοχο τη θλιβερή είδηση, ο Αχιλλέας ξεσπάει σε πικρότατο θρήνο, τον οποίο ακούει η Θέτιδα στα βάθη της θάλασσας και αρχίζει και εκείνη να θρηνεί με τις αδελφές της, τις Νηρηίδες. Στη συνέχεια η θεά αναδύεται, συναντά τον Αχιλλέα στην ακρογιαλιά και του προφητεύει ότι, αν σκοτώσει τον Έκτορα, είναι γραφτό γρήγορα να πεθάνει και ο ίδιος. Μάταιη προειδοποίηση· ο ήρωας είναι κιόλας αποφασισμένος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του και να δοξαστεί, όποιο κι αν είναι το τίμημα. Η Θέτιδα δέχεται με πόνο την απόφασή του, αλλά τον παρακαλεί να περιμένει τουλάχιστον να του ετοιμάσει καινούρια πανοπλία ο Ήφαιστος και φεύγει γρήγορα για τον Όλυμπο.

Ενώ η μάχη γύρω από το νεκρό Πάτροκλο συνεχίζεται, ο Αχιλλέας βγάζει μια πολεμική ιαχή τόσο φοβερή που κάνει τους Τρώες να υποχωρήσουν και οι Αχαιοί βρίσκουν την ευκαιρία να μεταφέρουν το νεκρό Πάτροκλο στις σκηνές. Ο Αχιλλέας προστάζει να πλύνουν το κορμί του νεκρού φίλου του και ολόκληρη τη νύχτα τον θρηνεί μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Στο μεταξύ ο Ήφαιστος, μετά την παράκληση της Θέτιδας, έχει αρχίσει την κατασκευή θαυμαστών όπλων: θώρακα, κράνος, κνημίδες και κυρίως την ασπίδα, της οποίας τη διακόσμηση ο ποιητής μάς περιγράφει διεξοδικά. Ο Ήφαιστος απεικονίζει πάνω στην ασπίδα τού μελλοθάνατου ήρωα σκηνές από τη ζωή και τις χαρές των απλών ανθρώπων, πλαισιώνοντάς τες από την εικόνα του σύμπαντος (στο κέντρο) και του Ωκεανού (στην περιφέρεια). Ενδιάμεσα απεικονίζει με λεπτομέρειες δυο πανέμορφες πολιτείες. Στη μια μπορεί να δει κανείς σκηνές ειρηνικές (γάμος και δικαστήριο), ενώ στην άλλη, που είναι πολιορκημένη, εικονίζεται ο πόλεμος. Αλλού απεικονίζει σκηνές από τη ζωή των γεωργών (όργωμα, θερισμός, τρύγος) και των κτηνοτρόφων (επίθεση λιονταριών σε αγέλη βοδιών, βοσκότοπος με κοπάδι προβάτων) και τέλος χορό από νέους και νέες με ρούχα γιορτινά κοντά σ' ένα θείο τραγουδιστή. Μόλις ο τεχνίτης των θεών τελείωσε το έργο του, απόθεσε τα όπλα μπροστά στη Θέτιδα κι εκείνη τα πήρε στα χέρια της και έτρεξε από τον Όλυμπο να τα παραδώσει στο γιο της.

ραψωδία Σ 478-616

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την πανοπλία του Αχιλλέα – Περιγραφή της ασπίδας

- Επίσκεψη στο εργαστήριο του Ήφαιστου
- Η κατασκευή μιας πανοπλίας και τα όπλα που την αποτελούν
- Μια ασπίδα έργο τέχνης

Εικόνα 31. Η Θέτιδα στο εργαστήριο του Ήφαιστου. Ερυθρόμορφος αμφορέας, 480 π.Χ. περίπου. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει
την ασπίδα

Κι έπλασε πρώτα δυνατήν ασπίδα και μεγάλην,
όλην με τέχνην και τριπλόν λαμπρόν τριγύρω κύκλον·
με πέντε δίπλες έγινεν η ασπίδα και σ' εκείνην
λογιών εικόνες έπλαθε με την σοφήν του γνώσιν. 480

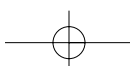
Η απεικόνιση του
«σύμπαντος»

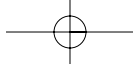
Την γην αυτού, τον ουρανόν, την θάλασσαν μορφώνει,
τον ήλιον τον ακούραστον, γεμάτο το φεγγάρι,
τ' αστέρια οπού τον ουρανόν ολούθε στεφανώνουν:
την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες, 485

στ. 479 τριπλόν... κύκλον: ο κύκλος, δηλαδή η περιφέρεια ή στεφάνη της ασπίδας, που πρέπει να τη φανταστούμε στρογγυλή, περιγράφεται «τριπλός» ίσως επειδή είχε τρεις διακοσμητικές ζώνες.

στ. 481 εικόνες: η διάταξη των παραστάσεων πάνω στην ασπίδα είναι οργανωμένη σε πέντε ίσες ζώνες που σχηματίζουν ομόκεντρους κύκλους. Για τις παραστάσεις αυτές βλ. αναλυτικά στην Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Σ, σελ. 121-122.

στ. 485 την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες: η ανατολή και η δύση αυτών των αστερισμών ορίζει χρονικά

την Ἄρκτον, που και Ἄμαξαν καλούν, και αυτού γυρίζει
 πάντοτε, τον Ωρίωνα ασάλευτα τηρώντας,
 η μόνη που τ' Ωκεανού το λούσμα δεν γνωρίζει.
 Δύο κατόπιν έκαμεν ανθρώπων πολιτείες
 καλές. Στην μίαν γίνονταν του γάμου χαροκόπι·
 490 νυφάδες απ' τα γονικά συνόδευαν στην πόλιν
 με τα δαδιά και αλαλαγμός σηκώνετο υμεναίου·
 και αγόρια κει στριφογυρνούν εις τον χορόν τεχνίτες,
 αυλοί, κιθάρες αντηχούν στην μέσην και οι γυναίκες
 495 ολόρθες εις τα πρόθυρα θεωρούσαν κι εθαυμάζαν.
 Κι ήταν λαού συνάθροισις στην αγοράν, που δύο
 φιλονικούσαν άνθρωποι για πρόστιμο ενός φόνου.
 Ο ένας που όλα επλήρωσεν εκήρυττε στα πλήθη,
 ο άλλος οπού τίποτε δεν έλαβε· κι οι δύο
 500 εμπρός ηθέλαν στον κριτήν το πράγμα να τελειώσει.
 Του ενός και τ' άλλου με φωνές τα πλήθη επαίρναν μέρος·
 οι κήρυκες τα ησύχαζαν· και μες στον άγιον κύκλον
 στα σκαλισμένα μάραμαρα εκάθισαν οι γέροι,
 και από τα χέρια λάμβαναν των λιγυρών κηρύκων
 505 τα σκήπτρα κι εσηκώνονταν κι εδίκαζε καθένας.
 Βαλμένα ήσαν στην μέση τους δυο τάλαντα χρυσάφι
 γι' αυτόν που δικαιότερα την κρίσιν του προφέρει.
 Την άλλην πόλιν έξωναν δύο στρατοί τριγύρω,
 510 που στ' άρματά τους έλαμπαν· και δύο γνώμες είχαν,
 να την χαλάσουν παντελώς ή τα μισά να λάβουν
 απ' όσα κτήματα η λαμπρή χωρούσε πολιτεία·
 εκείνοι δεν επείθοντο και κρύφια για καρτέρι
 οπλίζονταν· εφύλαγαν το τείχος οι γυναίκες

Μια πολιτεία
σε καιρό ειρήνης

Μια πολιτεία σε στιγμές
πολέμου

την περίοδο Μαΐου-Νοεμβρίου, κατά την οποία γίνονται οι κυριότερες αγροτικές ασχολίες, για τις οποίες θα γίνει εκτενής αναφορά στους στ. 540-571 (θερισμός, τρύγος, όργωμα). Τα ουράνια σώματα στην αρχαιότητα ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τη ζωή των ανθρώπων, καθώς είχαν σχέση με τον προσδιορισμό του χρόνου (διαδοχή ημερών, μηνών και εποχών) και η κίνησή τους ήταν καθοριστική για τη γεωργία και τη ναυσιπλοΐα.

στ. 486-488 την Ἄρκτον... το λούσμα δεν γνωρίζει: τη Μ. Ἄρκτο οι αρχαίοι τη φαντάζονταν σαν αρκούδα ή άμαξα. Αυτή δε δύνει ποτέ, δε λούζεται στα νερά του Ωκεανού, αφού είναι πάντα ορατή στους κατοίκους του βόρειου ημισφαιρίου, και αποτελούσε ένα είδος πυξίδας για τους ναυτικούς.

στ. 490-492 χαροκόπι: γλέντι· **υμέναιος:** το γαμήλιο τραγούδι.

στ. 496 κ.εξ. Αναπαράσταση δίκης. Σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας οι συγγενείς του θύματος είχαν το δικαίωμα της αντεκδίκησης ή δέχονταν, αντί άλλης ποινής, ένα χρηματικό ποσό ως αποζημίωση. Αν δεν συνέβαινε το δεύτερο, ο φονιάς συχνά εγκατέλειπε την πατρίδα του για να σωθεί.

στ. 498-499 που, οπού: ότι. Πρώτος μιλάει ο υπεύθυνος για το φόνο και δεύτερος (ο άλλος) ο μηνυτής, δηλαδή ο συγγενής του θύματος.

στ. 502 στον άγιον κύκλον: ο χώρος όπου εκτυλίσσεται η σκηνή θεωρείται ιερός, ίσως επειδή οι γέροντες απονέμουν δικαιοσύνη κάτω από την προστασία των θεών.

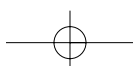
στ. 503-504 σκαλισμένα μάραμαρα: λαξευμένες πέτρες· **λιγυρών:** βλ. σχόλ. στ. Α 248-249.

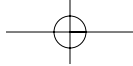
στ. 505 τα σκήπτρα: βλ. σχόλ. στ. Α 14 και 238-239, Γ 218-220.

στ. 506 δυο τάλαντα χρυσάφι: βλ. σχόλ. στ. Ι 264. Τάλαντα χρυσού προσφέρουν ως δώρα οι Φαίακες στον Οδυσσέα (Οδύσσεια, θ 471).

στ. 508 δύο στρατοί: όχι δύο διαφορετικά στρατεύματα, αλλά δύο ομάδες από το στρατό των πολιορκητών.

στ. 509 δύο γνώμες είχαν: προφανώς αυτήν τη διαζευκτική μορφή είχε το τελεσίγραφο που απηύθυναν οι πολιορκητές, ύστερα από το πολεμικό τους συμβούλιο, στους πολιορκημένους.

με όλα τ' ανήλικα παιδιά και οι γέροντες μαζί τους.
 Κι εκείνοι εβγαίνουν· η Αθηνά και ο Άρης αρχηγοί τους 515
 χρυσοί και οι δύο με χρυσά τα ενδύματα, μεγάλοι,
 όμορφοι, ωσάν αθάνατοι, με τ' άρματα και πέρα
 ξεχωρίζονταν· κι έβλεπες μικρά τα πλήθη κάτω
 και ότ' έφθασαν όπου έπρεπε να στήσουν το καρτέρι,
 στον ποταμόν που επότιζε καθένας το κοπάδι, 520
 αυτού καθίσαν σκεπαστοί, με τα λαμπρά τους όπλα.
 Και δύο ξέμακρα σκοποί σταθήκαν καρτερώντας
 πότε να ιδούν τα πρόβατα να φθάσουν κι οι αγελάδες.
 Γρήγορα εκείνα επρόβαλαν και οι δυο βοσκοί κατόπιν·
 και τούτοι ανυποψίαστοι με σύριγγες επαίζαν. 525
 Κι εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν, επάνω τους χυθήκαν,
 μέρος των μόσχων ξέκοψαν και των λευκών προβάτων
 κι έσφαξαν κει και τους βοσκούς· κι οι άλλοι ως εννοήσαν
 στα βόδια τόσην ταραχήν, σηκώθηκαν απ' όπου
 καθόνταν στο στρατόπεδο, και αμέσως ανεβήκαν 530
 εις τ' ανεμόποδ' άλογα και γρήγορα τους φθάσαν.
 Κι εκεί στην ακροποταμιά την μάχην αρχινήσαν,
 κι απ' τα δυο μέρη ερίχνονταν τα χάλκινα κοντάρια.
 Η Έρις μέσα εγύριζεν, ο Κυδοιμός και η Μοίρα,
 που άλλον εκράτει αλάβωτον, κι αιματωμένον άλλον, 535
 άλλον ποδόσερνε νεκρόν στην ταραχήν της μάχης·
 κι ένδυμα εφόρει κόκκινον απ' των ανδρών το αίμα.
 Στρέφονταν κει σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν,
 και απ' τα δυο μέρη τους νεκρούς στο σιάδι εποδοσέριαν.
 Έβαλε αλλού τριόργωτο και μαλακό χωράφι 540
 εκτεταμένον, κάρπιμο και μέσα ζευγολάτες
 πολλοί με τα ζευγάρια τους το εσχίζαν άνω κάτω.
 Και όταν γυρίζαν κι έφθαναν στου χωραφιού την άκρην,
 άνθρωπος τους επρόσφερε ποτήρι όλο γεμάτο
 γλυκό κρασί, κι εγύριζαν στες αυλακιές εκείνοι 545
 πρόθυμοι του μεγάλου αγρού να φθάσουν εις την άκρην.

Όργωμα, θειρισμός, τρύγος

στ. 515 εκείνοι: οι ένοπλοι άντρες της πόλης.

η Αθηνά και ο Άρης: οι δύο πολεμικοί θεοί άλλοτε είναι αντίπαλοι (π.χ. Δ 439) και άλλοτε, όπως εδώ, αντιπροσωπεύουν γενικά την ένοπλη σύγκρουση.

στ. 518 ξεχωρίζονταν: οι δύο θεοί διακρίνονταν από τα πλήθη, δηλαδή από τους θνητούς στρατιώτες.

στ. 522 σκοποί σταθήκαν: οι σκοποί ανήκουν στους άντρες της πόλης που είχαν στήσει ενέδρα.

στ. 525 σύριγγες: ποιμενικοί αυλοί.

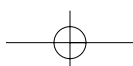
στ. 526 εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν: όταν τους είδαν αυτοί που είχαν στήσει καρτέρι.

στ. 528 οι άλλοι: οι πολιορκητές, στους οποίους ανήκουν τα κοπάδια.

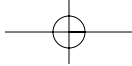
στ. 534 η Έρις, δηλαδή η φιλονικία, ο **Κυδοιμός**, ο θόρυβος και η ταραχή της μάχης, και η ολέθρια **Μοίρα** του θανάτου (στο πρωτότυπο *όλοη Κήρ*) είναι προσωποποιημένες δυνάμεις που ως θεότητες βοηθούν τον Άρη στο πολεμικό του έργο.

στ. 538 σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν: οι μαχόμενοι στρατιώτες φάνταζαν πάνω στην ασπίδα σαν ζωντανοί, αληθινοί άνθρωποι.

στ. 540 τριόργωτο: οργωμένο τρεις φορές. Το πολλαπλό οργωμα συντελεί στην ευφορία του χωραφιού.

Μαυρίζει όπισθεν η γη και δείχνει αλετρισμένη
 μ' όλον οπού 'ναι ολόχρυση, της τέχνης μέγα θάμα.
 Φραγμένο κτήμα θέτει αλλού που 'χε υψηλά τα στάχνα,
 και μέσα εργάτες θέριζαν με κοφτερά δρεπάνια. 550

Και άλλες χειριές επανωτές στες αυλακιές επέφταν,
 και άλλες με καλαμόσχοινα τες δέναν επιστάτες
 τρεις διορισμένοι, ενώ παιδιά κατόπι τους σηκώναν
 χερόβολα στες αγκαλιές και αδιάκοπα τα εδέναν·
 και ο κύριος στην αυλακιά με σκήπτρον εις το χέρι 555
 σιωπηλός εστέκονταν κι εχαίρετο η ψυχή του.

Παρέκει κάτω από 'να δρυ σφακτό μεγάλο βόδι
 για το τραπέζι ετοιμάζαν· κι ωστόσο οι γυναίκες
 πλήθος αλεύρια μούσκευαν φαγί για τους εργάτες.
 Αμπέλι μέγα έβαλεν αλλού καρπόν γεμάτο, 560
 καλό, χρυσό κι εμαύριζαν ολούθε τα σταφύλια·
 τα κλήματ' ήσαν σ' αργυρά σταλίκια στυλωμένα.

Και λάκκον από χάλυβα και κασιτέρου φράκτην
 έσυρε γύρω· και άνοιξε στην άκρη μονοπάτι,
 για να περνούν, όταν τρυγάν το αμπέλι, οι καρποφόροι. 565

Και αγόρια, κόρες λυγερές, αμέριμνα στην γνώμη
 εφέρονταν τον γλυκύν καρπόν μέσα εις τα καλάθια.
 Γλυκιάν κιθάραν έπαιζε στην μέσην τους αγόρι
 και με την λυγερή λαλιά τον λίνον τραγουδούσε
 μελωδικά, και όλοι μαζί τριγύρω του εσκιρτούσαν 570
 και τες φωνές τους έσμιγαν με το γλυκό τραγούδι.

Αγέλην έκαμεν αλλού ταύρων ορθοκεράτων,
 και οι ταύροι επλάσθησαν χρυσού και κασιτέρου ακόμη·
 και απ' την αυλήν μουγκρίζοντας προς την βοσκήν κινούσαν
 εις το ποτάμι, οπού βροντά στα τρυφερά καλάμια. 575

Χρυσοί βαδίζαν τέσσεροι μ' εκείνους βοδηλάτες,
 κι εννέα σκύλοι φύλακες γοργόποδες τριγύρω.

Και από τους πρώτους της κοπής δυο τρομερά λιοντάρια
 βαρβάτον ταύρον άρπαξαν που εμούγκρα ενώ τον σέρναν.
 Και οι σκύλοι επάνω εχούμησαν και ομού τα παλικάρια. 580

Και αφού του ταύρου έκοψαν το δέρμα τα θηρία
 αίμα του ερούφαν κι άντερα· του κάκου οι βοδηλάτες
 επάνω τα γοργόποδα σκυλιά παρακινούσαν.

Δεν εκοτούσαν δάγκαμα να δώσουν στα λεοντάρια,

Σκηνές από τη ζωή
 των κτηνοτρόφων

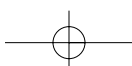
στ. 547 μαυρίζει: το ρήμα αναφέρεται τόσο στην οργωμένη γη όσο και στην απεικόνισή της πάνω στην ασπίδα. Ο ποιητής πρέπει να έχει υπόψη του την τεχνική εκείνη με την οποία τοποθετούσαν κάποιο σκουρόχρωμο μεταλλικό κράμα πάνω στο χρυσό υπόστρωμα (πρβ. Σ 561).

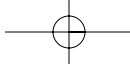
στ. 554 χερόβολα: το χερόβολο είναι η ποσότητα που χωράει στο χέρι μας, η χειριά.

στ. 559 αλεύρια μούσκευαν: για να ζυμώσουν.

στ. 562 σταλίκια: οι πάσσαλοι.

στ. 569 τον λίνον τραγουδούσε: το τραγούδι του τρύγου. Ο λίνος ήταν σπουδαίος μουσικός, που δολοφονήθηκε από τον Απόλλωνα, επειδή τόλμησε να τον ανταγωνιστεί στο τραγούδι.

Κυκλικός χορός

«Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις,
τῷ ἴκελον οἶόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
ἔνθα μὲν ἤϊθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι
ὄρχευντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χειρὰς ἔχοντες.
τῶν δ' αἰ μὲν λεπτὰς ὀδόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας
εἶατ' ἐννήτους, ἦκα στίλβοντας ἐλαίῳ
καὶ ῥ' αἰ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.»
(Σ 590-598)

Εικόνα 32. Κυκλικός χορός από θολωτό τάφο (Αγία Τριάδα, Κρήτη). Μουσείο Ηρακλείου.

αλύχταν μόνο από σιμά και πάλι αναμερίζαν. 585
Κι έναν πλατύν βοσκότοπον λευκόμαλλων προβάτων
έκαμ' ο ένδοξος χωλός μέσα εις καλό λαγκάδι,
στάνες, καλύβες σκεπαστές, και μανδριά μεγάλα.
Χορός Κι έναν χορόν ιστόρησεν ο μέγας ζαβοπόδης, 590
όμοιον μ' αυτόν που ο Δαίδαλος είχε φιλοτεχνήσει
της Αριάδνης της λαμπρής εις της Κνωσού τα μέρη.
Αγόρια εκεί, πολύπροιικες παρθένες εχορεύαν
κι εγύριζαν χεροπιαστοί· και οι κόρες εφορούσαν
λινά ενδύματα λεπτά, κι είχαν τα παλικάρια 595
από το λάδι λαμπερούς καλόγγεστους χιτῶνες.
Λαμπρά στεφάνια είχαν αυτές, είχαν χρυσά εκείνοι
μαχαίρια, που απ' αργυρούς κρεμιόταν τελαμώνες·
και πότ' ετρέχαν κυκλικά με πόδια μαθημένα,
ωσάν σταμνάς, οπού τροχόν αρμόδιον στην παλάμην 600
τον τριγυρνά καθήμενος να δοκιμάσει αν τρέχει,
και τότε αράδα έτρεχαν αντίκρυ στην αράδα.
Και τον ασύγκριτον χορόν τριγύρω εδιασκεδάζαν

στ. 585 αλύχταν... αναμερίζαν: γάβγιζαν... απομακρύνονταν.

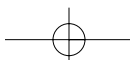
στ. 589 ιστόρησεν: απεικόνισε.

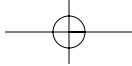
στ. 590-591 ο Δαίδαλος... της Αριάδνης: ο Δαίδαλος (< δαιδάλλω = φιλοτεχνώ), πατέρας του Ίκαρου, ήταν ο φημισμένος τεχνίτης που είχε κατασκευάσει το Λαβύρινθο στην Κρήτη. Η Αριάδνη ήταν η κόρη του Μίνωα, που βοήθησε τον Θησέα να νικήσει τον Μινώταυρο.

στ. 595 από το λάδι λαμπερούς: χρησιμοποιούσαν το λάδι για να κάνουν στιλπνές τις κλωστές με τις οποίες ύφαιναν. **καλόγγεστους:** όμορφα υφασμένους.

στ. 598-601 Περιγραφή ενός κυκλικού χορού σε έντονο ρυθμό, όπως μας αφήνει να εννοήσουμε η παρομοίωση με τον τροχό του αγγειοπλάστη. Οι χορευτές άλλοτε περιστρέφονταν όλοι μαζί με ταχύτητα και ευκινησία (στ. 598-600) και άλλοτε σχημάτιζαν δυο ομάδες σε αντικριστές σειρές (στ. 601), όπως σήμερα οι κυκλικοί ή αντικριστοί χοροί της δημοτικής μας παράδοσης (βλ. και εικόνα 32).

στ. 599 αρμόδιον: ταιριαστό (πρβ. στ. 610).

πολύς λαός και ανάμεσα ο αιιδός ο θεΐος
 κιθάριζε· και ως άρχιζεν εκείνος το τραγούδι
 δυο χορευτές στη μέση τους πηδούσαν κι εγυριζαν. 605
 Τον ποταμόν Ωκεανόν και δυνατόν και μέγαν
 γύρω στον κύκλον έθεσε της στερεής ασπίδος.
 Και την τρανήν ως του 'καμεν ασύντριφτην ασπίδα,
 θώρακα κάμνει π' άστραφτεν όσο η φωτιά δεν λάμπει,
 κράνος κατόπι στερεόν αρμόδιον στο κεφάλι, 610
 καλότεχνο με ολόχρυσο στην κορυφήν του λόφον,
 και από λεπτόν κασσίτερον μορφώνει τες κνημίδες.
 Και όλα τα όπλα ως έκαμε τα σήκωσε ο τεχνίτης
 και του Αχιλλέως τα 'βαλεν εμπρός εις την μητέρα.
 Και αυτή με τ' όπλα π' άστραφταν, του Ηφαιστου δώρο, εχύθη 615
 ωσάν γεράκι απ' την κορφήν του χιονισμένου Ολύμπου.

Ο Ωκεανός

Τα υπόλοιπα όπλα

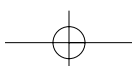
ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

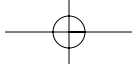
1. «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη

«Στην άκρη του γιαλού ξανθή κάθεται κόρη
 κι ωριόπλουμο λευκό χρυσοκεντάει μαντήλι,
 μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι (= δώρο).
 Τη θάλασσα κεντάει με τα νησιά της όλα,
 κεντάει τον ουρανό με τα λαμπρά του αστέρια, 5
 τη γη με τα πολλά και τα ωραία λουλούδια,
 κεντάει κι ένα βουνό ψηλό και μέγα·
 το χάραμα γλυκά προβάλλει στην κορφή του
 και βάφεται η κορφή και τ' ουρανού η λουρίδα
 ροδόλευκη. Νερά καθάρια κι ασημένια 10
 τα διάπλατα πλευρά ξετρέχουν κι αυλακώνουν·
 χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά, ισκιωμένα ορμάνια (= ρουμάνια, δάση)
 κεντάει στες λαγκαδιές με πράσινο μετάξι.
 Στους όχτους (= υψώματα), στα ριζά, κοπάδια ασπρολογάνε
 και φαίνονται βοσκοί και στ' όμορφο κεντίδι 15
 φλογέρες λες κι ακούς, λες και γροικάς (= ακούς) τραγούδια,
 βελάσματα βραχνά και ήχους από τρουκάνια (= μεγάλα χάλκινα κουδούνια).
 [...]

[...] Ολόυρα (= γύρω γύρω) από τον κάμπο 37
 πλήθος μικρά χωριά κεντάει, χωράφια αλλούθε
 με ολόχρυσα σπαρτά, με θημωνιές (= σωρός από θερισμένα στάχυα), με αλώνια.
 Πράσινα αμπέλια αλλού με κίτρινα σταφύλια, 40
 κίτρινα σαν φλουριά, κι έμορφα κοπελλούδια

στ. 606-607 Ο Ωκεανός περιβάλλει την ασπίδα, όπως περιβάλλει και τη γη, πάνω στην οποία ζουν οι άνθρωποι.

που μπαίνουν με πλεχτά καλάθια και τρυγάνε.

Γάμον αρχοντικό σ' ένα χωριό πλουμίζει (= κεντάει, στολίζει)

με νύφη, με γαμπρό, με φλάμπουρα (= λάβαρα), με ψίκι (= γαμήλια πομπή).

Δράκους αλλού κεντάει και λάμιες (= τερατώδεις γυναικείες μορφές) και νεράιδες, 45

κεντάει κι έναν γιαλό με ζαφειρένια πλάτια

στην άκρη του γιαλού την ίδια τη θωριά της

ολόφαντη ιστορεί από εμορφιάν και νιότη

και πλούτον και αρχοντιά, και στα λευκά της χέρια

ταργόχειρο κρατεί, τ' ωριόπλουμο μαντήλι, 50

μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι [...]

(Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ 2001, σελ. 387-388)

2. Η ασπίδα του Ηρακλή

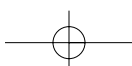
Στην *Ασπίδα*, ένα σύντομο επικό ποίημα που αποδίδεται στον Ησίοδο αλλά ανήκει στον 6ο π.Χ. αιώνα, περιγράφεται η μάχη του Ηρακλή με τον Κύκνο, το γιο του Άρη. Από το ποίημα αυτό προέρχονται τα παρακάτω αποσπάσματα (στ. 238-244, 248-257, 270-276 και 285-292), που αναφέρονται στην ασπίδα του Ηρακλή. Σε αντίθεση με την ασπίδα του Αχιλλέα, στην οποία ο ποιητής περιγράφει ποικίλες σκηνές από την καθημερινή ζωή, ο ποιητής της *Ασπίδος* προτιμά να εντυπωσιάσει. Γι' αυτό και στο ποίημά του πληθαίνουν οι αποτροπιαστικές εικόνες και τα φοβερά όντα.

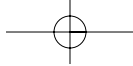
«Άντρες πολεμούσανε φορώντας τα πολεμικά τους άρματα, από τη μίαν αυτοί να σώσουν τον εαυτό τους, υπερασπίζοντας από τον όλεθρο την πόλη τους και τους γονιούς τους, κι από την άλλη εκείνοι θέλοντας την πόλη να κουρσέψουν. Πολλοί κείτονταν που έπεσαν, μα πιο πολλοί στη μάχη που 'χαν στήσει πολεμούσαν. Πάνω από τα χυτά στο χάλκωμα καλοχτισμένα καστροπύργια γοερά οι γυναίκες φώναζαν και σχίζανε τα μάγουλά τους – κι ήτανε σάμπως ζωντανές, δουλειά του ξακουστού Ηφαιστού [...]. Και οι σκοτεινές ανάμεσά τους Κήρες τ' άσπρα χτυπώντας δόντια τους, τρομάρα να τις βλέπεις, ζοφερές, αιματομένες και φοριχτές για τα κορμιά που επέφταν συνερίζαν· κι όλες ορμούσανε να πιούνε μαύρο γαίμα. Κι όποιον πεσμένο πρωταρπάζανε, ή μόλις χτυπημένον που έπεφτε του μπήγαν στο κορμί τα νύχια τα μεγάλα τους, και του κατέβαινε στον Άδη η ψυχή, στον παγωμένο Τάρταρο. Κι όταν η ψυχή τους χόρταινε αίμα ανθρώπινο, ξωπίσω το κουφάρι ερίχνανε, και ξαναφέρονε τη λύσσα τους στης μάχης μέσα την αντάρα. [...]

Κι ήτανε πλάι μια πόλη μ' όμορφο καστρού. Εφτά πόρτες χρυσές καλοπροσαρμοστές στα πανωπόρτια τη σφαλούσαν. Οι άντρες με γιορτάσια και χορούς γλεντούσανε. Πολλοί φέρονε μ' άμαξα καλότροχη τη νύφη προς το σπίτι του γαμπρού κι ανέβαινε μακρύ-μακρύ του υμεναίου τραγούδι, ενώ απ' τις αναμμένες δάδες που κρατούσαν δούλες μια γλυκιά από μακριά χυνόταν λάμψη [...]. Άλλοι μπροστά στην πόλη καβάλα σ' άλογα γυμνάζονταν. Κι οι γεωργοί τη γη τη θεία σχίζανε, κι είχανε τους χιτώνες αναζώσει. Κι ήταν πολλές καρπός για θέρισμα παρέκει· άλλοι θερίζανε με κοφτερά δρεπάνια τα γερά καλάμια με τ' αστάχνα τα πυκνά – ήταν σα να 'βλεπες στ' αλήθεια τον καρπό της Δήμητρας· κι άλλοι τα δέναν σε χερσόβολα και τα 'ριχναν στ' αλώνι· κι άλλοι τρυγούσανε σταφύλια [...]

(Ησίοδος, *Ασπίς Ηρακλέους*,

μτφρ. Π. Λεκατσάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1941)

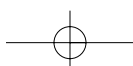

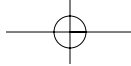
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Αφού εντοπίσετε τις σκηνές που απεικονίζονται πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα, να τις απαριθμήσετε δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά, να τις περιγράψετε με λίγα λόγια και να δείξετε ότι στο επίκεντρο των περισσότερων σκηνών βρίσκεται ο πολιτισμένος άνθρωπος.
2. Στην περιγραφή της ασπίδας και των άλλων όπλων ο ποιητής αναφέρεται συχνά στην τεχνική του Ήφαιστου. Αφού εντοπίσετε αυτά τα σημεία, να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με το επίπεδο ανάπτυξης του υλικού πολιτισμού (τέχνη, τεχνική κτλ.) στην ομηρική εποχή.
3. Στους στ. Σ 508-539 περιγράφεται ένας τυπικός πόλεμος της ηρωικής εποχής. Αφού προσδιορίσετε τις κύριες φάσεις του, να βρείτε ομοιότητες με τον ιλιαδικό πόλεμο και να δικαιολογήσετε τις παρατηρήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο ή από τις ενότητες που έχετε διδαχθεί σε προηγούμενα μαθήματα.
4. Μολονότι ο ποιητής για να παρουσιάσει όσα εικονίζονται πάνω στην ασπίδα χρησιμοποιεί την περιγραφή, οι εικόνες δεν είναι στατικές αλλά μοιάζουν με μικρές αφηγήσεις, δηλαδή στην περιγραφή υπάρχει κίνηση, δράση, ακούγονται ήχοι και αναφέρονται σκέψεις ή συναισθήματα των προσώπων που απεικονίζονται. Μπορείτε να βρείτε ορισμένα τέτοια παραδείγματα;
5. Ποια θέση επιφυλάσσει για τον εαυτό του ο ποιητής και πώς προβάλλει την αξία του ως δημιουργού σε όλη τη διάρκεια της περιγραφής; Αφού θυμηθείτε και όσα μάθατε στην *Οδύσσεια* για τους αιδούς, να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με το έργο και την κοινωνική θέση αυτών των καλλιτεχνών στην ομηρική κοινωνία.
6. Να συγκρίνετε την ασπίδα του Αχιλλέα: **α)** με την ασπίδα του Ηρακλή και **β)** με το μαντίλι που κεντάει η κόρη στο ποίημα του Κ. Κρυστάλλη. Να βρείτε ομοιότητες ή διαφορές, τις οποίες να δικαιολογήσετε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα αποτελεί φανταστική «έκφραση». Αφού θυμηθείτε και συζητήσετε στην τάξη τι σημαίνει ο τεχνικός όρος «έκφραση», θα χωριστείτε σε ομάδες και θα ασχοληθείτε με τα ακόλουθα θέματα: **α)** Παραδείγματα «εκφράσεων» από την *Οδύσσεια*, την *Ιλιάδα* ή άλλα κείμενα. **β)** Επίσκεψη σε κάποιο μουσείο και δημιουργία μικρού καταλόγου έργων τέχνης που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο «έκφρασης». **γ)** Δημιουργία της δικής σας «έκφρασης» για έναν χώρο, ένα τοπίο ή ένα έργο τέχνης που σας εντυπωσίασε. **δ)** Παρουσίαση της ασπίδας του Αχιλλέα με έναν τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης που σας ταιριάζει (π.χ. ζωγραφική, μακέτα κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Σύστημα, Μοτίβο]
2. Αφού σημειώσετε τους αστερισμούς που εικονίζονταν πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα και συζητήσετε για τη μυθολογική προέλευση των ονομάτων τους, να εργαστείτε σε ομάδες στα ακόλουθα θέματα: **α)** Σχηματική αναπαράσταση του ουράνιου θόλου και εντοπισμός της θέσης των αστερισμών αυτών. **β)** Ο ρόλος των αστερισμών αυτών και γενικότερα των αστεριών στην *Οδύσσεια* και την *Ιλιάδα*. **γ)** Η κίνηση των αστερισμών και η ζωή του ανθρώπου στην αρχαιότητα και σήμερα. **δ)** Η θέση των αστερισμών στο λαϊκό πολιτισμό με συγκεκριμένα παραδείγματα (π.χ. δημοτικά τραγούδια, έργα λαϊκής τέχνης κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Χρόνος, Φύση, Τέχνη, Επιστήμη]

ραψωδία T

Μήνιδος ἀπόρρησις

(Ο Αχιλλέας αποκηρύσσει την οργή του)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το ξημέρωμα της 27ης μέρας της *Ιλιάδας* (4η της μάχης) η Θέτιδα φέρνει τα ολοκαίνουρια όπλα στον Αχιλλέα, που θρηνεί ακόμη το νεκρό φίλο του. Η θεά στάζει αμβροσία και νέκταρ στα ρουθούνια του νεκρού, ώστε να μείνει αναλλοίωτος, και συμβουλεύει το γιο της να συγκαλέσει συνέλευση, να συμφιλιωθεί με τον Αγαμέμνονα και μετά να οπλιστεί για τη μάχη.

Ακολουθώντας τις υποδείξεις της, ο Αχιλλέας συγκαλεί την αγορά των Αχαιών και παίρνει πρώτος το λόγο· ο ήρωας αποκηρύσσει την οργή του και ζητάει από τον Αγαμέμνονα να παρατάξει αμέσως το στρατό, γιατί βιάζεται να εκδικηθεί. Ο αρχηγός του στρατού με ύφος απολογητικό δηλώνει μετανιωμένος και έτοιμος να επανορθώσει, δίνοντας στον Πηλείδη τα δώρα που του υποσχέθηκε την προηγούμενη μέρα ο Οδυσσέας. Ο Αχιλλέας όμως βιάζεται· εκείνο που προέχει γι' αυτόν είναι η εκδίκηση. Τότε παρεμβαίνει ο Οδυσσέας, για να υποστηρίξει ότι πρέπει να γευματίσει πρώτα ο στρατός και ο Αγαμέμνονας να ικανοποιήσει ηθικά και υλικά τον Αχιλλέα. Ακολουθεί θυσία και όρκος του Αγαμέμνονα, ενώ ο Αχιλλέας υποχωρεί και δέχεται να γίνουν όλα με τάξη.

Μετά το τέλος της συνέλευσης, οι Μυρμιδόνες οδηγούν τη Βρισηίδα μαζί με όλα τα δώρα στη σκηνή του Αχιλλέα, όπου αυτή βλέπει το νεκρό Πάτροκλο και ξεσπάει σε μοιρολόι. Στο μεταξύ οι Αχαιοί ετοιμάζονται έχοντας και τον Αχιλλέα ανάμεσά τους. Ο ποιητής μάς παρουσιάζει με λεπτομέρειες την εμφάνιση του ήρωα, την καινούρια πανοπλία του και την ετοιμασία του αμαξιού του με ηνίοχο τον Αυτομέδοντα. Ο γιος του Πηλέα είναι πανέτοιμος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του, αν και ξέρει ότι αυτό θα φέρει πιο κοντά και το δικό του τέλος. Του το θυμίζει άλλωστε με τρόπο «θαυμαστό» το άλογο του, ο Ξάνθος. Το όμορφο άλογο, με φωνή που του έδωσε η Ήρα, προφητεύει το θάνατο του ήρωα. Ο Αχιλλέας, ωστόσο, έχει πάρει την απόφασή του και ορμάει στη μάχη.

ραψωδία T 1-152

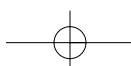
Η συμφιλίωση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

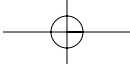
- Μια ακόμη συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας: ο ήρωας δέχεται από τη μητέρα του την καινούρια πανοπλία και συμβουλές
- *Η απόρρησις της μήνιδος* – Η συμφιλίωση
- Τη θέση του θυμού παίρνει η δίψα για εκδίκηση

Η Θέτιδα παραδίδει στον Αχιλλέα τη νέα πανοπλία του

Άφηνε του Ωκεανού τα βάθ' η ροδισμένη
 Ηώς να φέρει των Θεών το φως και των ανθρώπων·
 κι έφερ' η Θέτις του θεού τα δώρ' αυτά στα πλοία.

στ. 2 Ηώς: η αυγή. Η εμφάνιση της Αυγής στην αρχή της ραψωδίας υπονοεί ίσως την αλλαγή στην εξέλιξη της δράσης, αφού σε λίγο ο Αχιλλέας θα εγκαταλείψει το θυμό του.

«Ἦὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ἴκεανοῖο ῥοάων
ὄρνυθ', ἴν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν·
ἦ δ' ἐς νῆας ἴκανε θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα.»

(T 1-3)

Εικόνα 33. Η Θέτιδα παραδίδει τα όπλα στον Αχιλλέα.
Μελανόμορφος αμφορέας γύρω στο 525 π.Χ.
Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

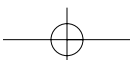
Ἴβρε σιμά στον Πάτροκλο τον ποθητόν υἱόν της
πικρά να κλαίει, και πολλοί τριγύρω του εθρηνούσαν 5
σύντροφοι, κι η ασύγκριτη θεά σιμά τους ἦλθε.
Το χέρι του ἴπιασε σφικτά, προσφώνησέ τον κι εἶπε:
«Παιδί μου, αυτόν ν' αφήσομε, με ὅλο μας τον πόνο,
να κείτεται, ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων·
του Ηφαίστου τώρα δέξου εσύ τ' ἄρματα τα ωραία, 10
που ὅμοια δεν εφόρεσε κανείς θνητός ἀκόμη».
Εἶπε και καθῶς ἔθεσεν εμπρός στον Αχιλλέα
τ' ἄρματα τα καλότεχνα, κείν' ἀνηγήσαν ὅλα.
Οι Μυρμιδόνες τρόμαξαν, κανείς να τ' ἀντικρίσει
δεν ετολμούσε κι ἔφυγαν· και ἄμα τα εἶδ' ἐκείνος, 15
μέσα του εχόχλασε η χολή βαθύτερα και ἀστράψαν
ὡσάν φωτιά τα μάτια του· κι ευφραίνετο να πιάνει
τα ωραία δῶρα του θεοῦ· και ἀφού να τα θωράει
τα ἐξαίσια κείνα θαύματα μες στην ψυχὴν του ευφράνθη,
εἶπε προς την μητέρα του: «Τ' ἄρματα, ως μητέρα, 20
τέτοια τα χάρισε ο θεός, καθῶς να εἶναι ἀρμόζει
ἔργα θεῶν, και οπού θνητός δεν τα κατασκευάζει.
Και τώρα ἐγώ θ' ἀρματωθῶ· μόνον πολύ φοβούμαι
μήπως εἰς τον ἀνδράγαθον υἱόν του Μενoitίου
στες ἀνοικτές λαβωματιές ἀισχρές βοηθήσουν μύγες 25
και τα σκουλήκια γεννηθούν και τον νεκρόν να φθείρουν,
ἀφού τον ἀφησε η ψυχὴ, και ὅλο σαπεί το σῶμα».
Κι η ἀσημόποδη θεά σ' ἐκείνον ἀποκρίθη:
«Παιδί μου, αυτόν τον στοχασμόν ποσῶς μη βάλει ο νους σου.
Ἀπό τες μύγες, ἀγριες σπορές που κατατρῶγουν 30
τον σκοτωμένο μαχητήν, ἐγώ θα τον φυλάξω·

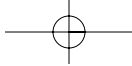
στ. 9 ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων: ἀφού σκοτώθηκε με τη θέληση των θεῶν.

στ. 16 μέσα του εχόχλασε η χολή βαθύτερα: ἀγρίεψε βαθιά μέσα του η δίψα για ἐκδίκηση πιο πολύ, γιατί τώρα εἶχε μπροστά του τα ὄπλα με τα οποία θα μπορούσε να την ικανοποιήσει.

στ. 23-24 πολύ φοβούμαι... υἱόν του Μενoitίου: ο Αχιλλέας δε βιάζεται να φορέσει τη νέα πανοπλία, ἀλλά ενδιαφέρεται για το νεκρό σῶμα του Πάτροκλου: η ιδιότητα του στρατιώτη υποχωρεῖ μπροστά στη φιλία.

στ. 29 ποσῶς: καθόλου.

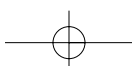
	κι εάν σταθεί κειτόμενος, όσο να κλείσει ο χρόνος, άβλαπτο και καλύτερο θα στέκεται το σώμα.	
	Κάλεσε ωστόσο εις σύνοδον των Αχαιών τους πρώτους και βάλε κάτω τον θυμόν που έχεις στον Ατρείδη, κι ευθύς ρίξου στον πόλεμον και περιζώσου ανδρείαν». 35	
	Είπε και τον εγέμισεν ανδραγαθία και θάρρος και στα ρουθούνια του νεκρού ρόδινο στάζει νέκταρ και αμβροσίαν, άφθαρτο το σώμα να κρατήσει.	
Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση του στρατού	Και παίρνει την ακρογιαλιάν ο θείος Αχιλλέας 40 και με κραυγή τρομακτική σηκώνει τους Αργείους. Και αυτοί που πάντοτ' έμεναν στην περιοχή των πλοίων, και όσοι τα πλοία κυβερνούν και στρέφουν το πηδάλι, οι οικονόμοι, οι μοιρασταί του σίτου, ετρέξαν όλοι στην σύνοδον που εφάνηκε και πάλιν ο Πηλείδης 45 που τόσον έλειπε καιρόν απ' τον σκληρόν αγώνα. Με χωλό πόδι εβάδιζαν του Άρη δυο βλαστάρια, Τυδείδης ο ανδράγαθος και ο θείος Οδυσσεάς, και ακούμπαν στα κοντάρια τους, ως ήσαν λαβωμένοι, και της συνόδου εκάθισαν στες έδρες που 'ναι οι πρώτες. 50	
Η συμφιλίωση: Ο λόγος του Αχιλλέα	Κατόπιν ήλθεν ύστερος ο μέγας Αγαμέμνων, είχε κι εκείνος λάβωμα που στον σκληρόν αγώνα με κονταριά τού άνοιξεν ο Αντηνορίδης Κόων· και ως όλοι ομού συνάχθηκαν οι Αχαιοί, σηκώθη στη μέση τους και ομίλησεν ο θείος Αχιλλέας: 55 «Ατρείδη, τάχα ωφέλησεν εκείνο εμάς τους δύο, εσέ, κι εμέν' ότ' άναψε φαρμακερή διχόνοια τα σωθικά μας και ο θυμός, εξ αφορμής της κόρης; Να 'χε την σβήσ' η Άρτεμις με βέλος την ημέρα που επόρθησα την Λυρνησσόν, και δούλη την επήρα· 60 τότε δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα κάτω απ' τες λόγχες των εχθρών, κι ήτ' ο θυμός μου αιτία. Ο Έκτωρ απ' την έχθρα μας εκέρδισε και οι Τρώες, αλλ' οι Αχαιοί πολύν καιρόν θαρρώ θα την θυμούνται. Αλλ' ό,τι εγίνη αφήνομεν, αν και μας έχει πλήξει 65 και πρέπει να δαμάσομεν στα στήθη την ψυχή μας. Παύω εγώ τώρα την χολήν ότι ποσώς δεν πρέπει θυμόν να τρέφω αιώνιον· συ μην αργείς ωστόσο στον πόλεμον τους Αχαιούς αμέσως να σηκώσεις· ότι τους Τρώας άντικρυ θα δοκιμάσω αν θέλουν 70	

στ. 38-39 νέκταρ και αμβροσίαν: όπως και στην περίπτωση του Σαρπηδόνα (Π 670), το νέκταρ και η αμβροσία χρησιμοποιούνται εδώ ως μύρα που προφυλάσσουν τον νεκρό από τη σήψη.

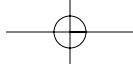
στ. 42 κ.εξ. Η πάνδημη συμμετοχή (πρβ. στ. 54), ακόμη και των μη μάχιμων, τονίζει τη μεγάλη σημασία αυτής της συνόδου.

στ. 47 με χωλό πόδι: κουτσαίνοντας. Ο Διομήδης πληγώθηκε από τον Πάρη (Α 375 κ.εξ.), ο Οδυσσεάς από τον Σώλο (Α 434 κ.εξ.) και ο Αγαμέμνονας από τον Κόωνα (Α 251 κ.εξ.).

στ. 61 δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα: δε θα πέθαιναν τόσοι Αχαιοί.

να ξενυκτούν στα πλοία μας· θαρρώ που όσοι προφθάσουν
να φύγουν απ' τη λόγχη μου και απ' τον δεινόν αγώνα
πολλή χαρά θενά αισθανθούν τα γόνατα να κλίνουν».
Είπεν αυτά κι εχάρηκαν οι Αχαιοί γενναίοι
που άφησε ο μεγαλόψυχος Πηλείδης το θυμό του. 75

Και προς αυτούς ομίλησεν ο μέγας Αγαμέμνων
εκείθεν όπου εκάθονταν, χωρίς να προχωρήσει:
«Ήρωες φίλοι Δαναοί, θεράποντες του Άρη,
ν' ακούετ' ανεμπόδιστος όποιος τον λόγον έχει
η τάξις θέλει· κι έμπειρον η διακοπή πειράζει· 80
να ειπεί, ν' ακούσει ποιος μπορεί στον θόρυβον που κάνουν
τα πλήθη; Και ψηλόφωνος δειλιάζει δικηγόρος.
Εις τον Πηλείδην τώρα εγώ θα εξηγηθώ κι οι άλλοι
Αργείοι κείνο οπού θα ειπώ καλά νοήσετ' όλοι.
Πολλές φορές οι Αχαιοί μ' ονειδισαν για τούτο, 85
αλλ' αίτιος δεν είμ' εγώ· αλλά είναι ο Ζευς κι η Μοίρα
και η νυκτοπλάνητη Ερινύς, που την αγρίαν Άτην
τότε μέσα στη σύνοδον εβάλαν εις τον νουν μου,
και του Αχιλλέως πήρα εγώ ο ίδιος το βραβείον.
Και τι θα έκανα; Ο θεός τα πάντα κατορθώνει. 90
Σεβαστή κόρη του Διός η Άτ' η ολεθρία
κατάρατη αερόποδη, το χώμα δεν εγγίζει
ανάνερ' από τες κεφαλές γυρίζει των ανθρώπων
για να τους βλάψει, και άσφαλα εν' απ' τους δυο τους δένει·
τον Δί' ακόμη έβλαψε, που υπέρτατον τον λέγουν 95
και οι θνητοί και οι αθάνατοι· όμως και αυτόν η Ήρα
απάτησε, αν και αδύνατη, με δόλον την ημέραν
εκείνην, οπού έμελλε στην πυργωμένη Θήβην
του Ηρακλή την δύναμιν η Αλκμήνη να γεννήσει.
Ότ' είπε αυτός καυχώμενος στους αθανάτους όλους: 100
“Σεις όλοι αθάνατοι θεοί, θεές και σεις, ακούτε
ό,τι στα στήθη μου η ψυχή να ειπώ παρακινεί με·
θα φέρει σήμερα στο φως η ωδινοφόρα Ειλείθυια

Ο λόγος του Αγαμέμνονα

στ. 73 τα γόνατα να κλίνουν: να ξαπλώσουν για να ξεκουραστούν.

στ. 77 εκείθεν όπου εκάθονταν: ο Αγαμέμνωνας μιλάει από τη θέση του, χωρίς να προχωρήσει στο κέντρο της συνέλευσης, στο βήμα, ίσως επειδή τον πονούσε το τραύμα του.

στ. 80 κι έμπειρον η διακοπή πειράζει: ακόμη κι έναν έμπειρο ρήτορα είναι δυσάρεστο να τον διακόπτουμε, όταν μιλάει.

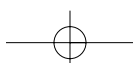
στ. 82 ψηλόφωνος δικηγόρος: ρήτορας με δυνατή φωνή.

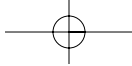
στ. 87 η νυκτοπλάνητη Ερινύς: η θεά που τιμωρεί τους άδικους. Επειδή ήταν θεά του Κάτω κόσμου χαρακτηρίζεται εδώ *νυκτοπλάνητη* (= που περπατάει στα σκοτεινά). Ο Αγαμέμνωνας αποδίδει τη συμπεριφορά του σε υπερφυσικές δυνάμεις: στον Δία, στη Μοίρα και στην Άτη.

στ. 91 η Άτ' η ολεθρία: η Άτη, την οποία περιγράφει αλληγορικά εδώ ο ποιητής, ήταν κόρη του Δία και ασκούσε τη δύναμή της ακόμη και εναντίον του. Πρόκειται για την παραφορά και την τύφλωση του νου που στέλνει η θεία δίκη, όταν θέλει να τιμωρήσει κάποιον. Τις συμφορές που προκαλούσε μπορούσαν να τις επανορθώσουν μόνο οι *Λιτές* (= ικεσίες), πρβ. *I* 504 κ.εξ.

στ. 98 πυργωμένη: που την περικλείουν τείχη.

στ. 103 η ωδινοφόρα Ειλείθυια: η θεά της γέννας που έδινε τις ωδίνες, δηλαδή τους πόνους του τοκετού.

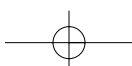
άνδρα που γύρω των λαών θα βασιλεύσει όλων·
 κατάγεται απ' το αίμα μου και από την γενεάν μου". 105
 Κι η Ήρα του 'πε η σεβαστή με δόλον εις τον νουν της:
 "Θα φανείς ψεύτης, δεν θα ιδείς ο λόγος σου να γίνει.
 Κι όρκον, Ολύμπιε, δυνατόν, αν θέλεις όμοσέ μου
 που όλων τριγύρω των λαών θα βασιλεύσει εκείνος
 που μες στα πόδια γυναικός την σήμερον θα πέσει 110
 που να 'ναι από το αίμα σου και από την γενεάν σου".
 Είπε και δεν ενόησεν ο Ζευς ποσώς τον δόλον,
 και όρκον μέγαν όμοσε, και αυτό κακό τού εγίνη.
 Κι η Ήρ' από την κορυφήν του Ολύμπου εκύθη στ' Άργος
 το Αχαϊκόν, που εγνώριζεν εκεί του Περσηιάδου 115
 Σθενέλου την ασύγκριτην γυναίκα, οπού βαστούσε
 μες στην γαστέρα της παιδί κι εμέτρα επτά φεγγάρια·
 και αν και λειπόμηγον, στο φως τον έβγαλεν η Ήρα
 και της Αλκμήνης κράτησε τη γέννα και τους πόνους
 κι η ίδια το 'πε του Διός: "Πατέρ' αστραποφόρε, 120
 άκουσε κάτι· πρόωρα άνδρας λαμπρός γεννήθη
 ο Ευρυσθεύς, που βασιλεύς θα είναι των Αργείων,
 πατέρας του είναι ο Σθένελος και πάππος ο Περσέας,
 γένος σου· και του στέκεσαι το σκήπτρο των Αργείων".
 Είπε· στα σπλάγχνα του Διός δριμύς εμπήκε πόνος. 125
 Την Άτην άρπαξεν ευθύς απ' τες λαμπρές πλεξίδες
 με την χολήν εις την καρδιά και όμοσε μέγαν όρκον:
 "Ποτέ στ' αστέρια τ' ουρανού και στες κορφές του Ολύμπου
 η Άτη, όλεθρος κοινός, στο εξής να μην πατήσει".
 Είπε και με το χέρι του την πέταξε από τ' άστρα 130
 σφενδονιστικά κι έφθασε αυτή στους τόπους των ανθρώπων.
 Πάντοτ' εστέναζε απ' αυτήν όταν τον ποθητόν του
 εβασανίζαν οι απρεπείς αγώνες του Ευρυσθέως.
 Ομοίως κι εγώ πάντοτε όταν ο μέγας Έκτωρ
 ακράτητος εθέριζε στες πρύμνες τους Αργείους, 135
 η Άτη, που μ' ετύφλωσε δεν έβγαινε απ' τον νου μου.
 Κι εάν τότε ετυφλώθηκα και ο Ζευς τον νου μου επήρε,
 να το διορθώσω θέλω εγώ με ξαγοράν πλουσίαν·
 αλλά σήκω στον πόλεμον και σήκωσε τα πλήθη.
 Και όλα τα δώρα είν' έτοιμα, κείνα που στη σκηνή σου 140
 εχθές που ήλθε σου 'ταξεν ο θείος Οδυσσέας·
 και, αν θέλεις, στάσου, κράτησε της μάχης την ορμή σου,

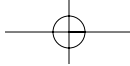
στ. 115-116 του Περσηιάδου Σθενέλου: στην Αργολίδα, πριν από τον Ατρέα την εξουσία είχε η γενιά του Περσέα, του οποίου γιος ήταν ο Σθένελος (αυτός δεν είχε καμιά σχέση με τον Σθένελο το γιο του Καπανέα και σύντροφο του Διομήδη).

στ. 117 εμέτρα επτά φεγγάρια: ήταν επτά μηνών έγκυος.

στ. 119 της Αλκμήνης τη γέννα: τη γέννηση του Ηρακλή.

στ. 140-141 Βλ. I 121 κ.εξ.

τα δώρα οι θεράποντες απ' το δικό μου πλοῖον
θενά σου φέρουν για να ιδείς που εξαισία θα τα δώσω».

Και ο πτεροπόδης Αχιλλεύς σ' εκείνον αποκρίθη: 145

«Τα δώρα είναι στο χέρι σου να δώσεις, ως αρμόζει,
ή να κρατήσεις· τώρα εμείς στην μάχην ας χυθούμε·
δεν πρέπει εδώ να τριβόμε με λόγια τον καιρό μας·
το μέγα ἔργον ἀπρακτον ἀκόμη μένει οπίσω·

Ο Αχιλλεύς
βιάζεται να μπει στη μάχη

και ὅπως και πάλι πρόμαχον θα ιδείτε τον Πηλεΐδην 150
να κόβει με τη λόγγη του τες φάλαγγες των Τρώων·
μ' αυτό στον νουν ανδράγαθα καθείς ας πολεμήσει».

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Άτη (Τύφλωση) και οι Παρακλήσεις (Λιτές)

Ο Φοίνικας, δάσκαλος του Αχιλλέα, προσπαθεί να πείσει τον ήρωα να αποκηρύξει την οργή του και να δεχτεί τα δώρα και τη συγγνώμη του Αγαμέμνονα:

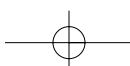
*«Γιατί 'ναι κόρες κι οι Παράκλησες του Δία του τρισμεγάλου,
κουτσές, με αλλήθωρα τα μάτια τους, με μούτρα ζαρωμένα,
και πολεμούν να φτάσουν τρέχοντας ξοπίσω από την Τύφλα.
Μα η Τύφλα, δυνατή, με ολόγερα ποδάρια, τρέχει απ' όλες
πολύ πιο μπρος στη γης αλάκερη, και στους θνητούς προφταίνει
κακό να κάνει, κι οι Παράκλησες ξοπίσω τους γιατρεύουν.
Κι όποιος του Δία τις κόρες σέβεται, μπροστά του ως καταφτάνουν,
έχει απ' αυτές μεγάλο τ' όφελος κι ακούνε τις ευχές του.
Μα ο που τις διώξει πεισματώνοντας και τις παραψηφίσει,
πάνε στο γιο του Κρόνου τρέχοντας, στο Δία, παρακαλώντας
τη συφορά να στείλει πίσω του, να πάθει, να πλερώσει».*

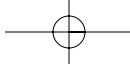
(Ιλιάδα I 502-512, μτφρ. Ν.Κ. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Στο έπος συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που συμβαίνει «καθ' υπέρβασιν» της φυσικής τάξης και των φυσικών νόμων. Να επισημάνετε το στοιχείο του «θαυμαστού» στους στ. 1-39 και να το περιγράψετε με λίγα λόγια.
2. Ποιες είναι οι υποδείξεις της Θέτιδας προς το γιο της (στ. 29-36); Να επισημάνετε στη συνέχεια της ενότητας (στ. 40-153) τους στίχους στους οποίους ο Αχιλλεύς υλοποιεί τις εντολές της μητέρας του.

στ. 149 το μέγα ἔργον: η εκδίκηση για το θάνατο του Πάτροκλου, ο φόνος δηλαδή του Έκτορα.

3. Να συγκρίνετε την εικόνα του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα όπως παρουσιάζονται και οι δύο στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών (Α 56 κ.εξ.) με την εικόνα τους στην παρούσα (Τ 54 κ.εξ.). Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές.
4. Ο Αγαμέμνονας για να δικαιολογηθεί αποδίδει τη συμπεριφορά του στην Άττη και αναφέρει ένα ανάλογο πάθημα του ίδιου του Δία. Να διηγηθείτε με λίγα λόγια το πάθημα του θεού και να σημειώσετε τις αντιστοιχίες που παρατηρείτε με την περίπτωση του Αγαμέμνονα.
5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να ηθογραφήσουμε ένα πρόσωπο (βλ. παραπάνω, σελ. 54), να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα: α) από τη συμπεριφορά του απέναντι στο νεκρό φίλο του, β) από τα λόγια και τη στάση του απέναντι στη μητέρα του και γ) από τους λόγους του στη συνέλευση των Αχαιών. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο της ενότητας (στ. 1-152).
6. Ο ομηρικός άνθρωπος, για να δικαιολογήσει την ανάρμοστη συμπεριφορά του, αποδίδει κάποιες άσχημες πράξεις του στην Άττη, στην τύφλωση δηλαδή του νου που παρασύρει τον άνθρωπο να πει λόγια που δε θα έλεγε, να κάνει πράξεις που δε θα έκανε, αν ήταν κύριος του εαυτού του. α) Αφού διαβάσετε τους στ. 91-94 της ενότητας και Ι 502-512 (βλ. Παράλληλο κείμενο), να δώσετε τα κύρια χαρακτηριστικά της Τύφλωσης (Άττης) και να προσδιορίσετε τη σχέση της με τις Παρακλήσεις (Αιτές). β) Καταφεύγοντας ο ομηρικός άνθρωπος στην Άττη για να δικαιολογήσει την άσχημη συμπεριφορά του, απαλλάσσεται από την ευθύνη των ενεργειών του; Να αιτιολογήσετε τις σκέψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες, φανταστείτε ότι είστε παρόντες στη συνέλευση των Αχαιών και ότι παίρνετε το λόγο μετά τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα. Η πρώτη ομάδα θα ασκήσει κριτική στον Αγαμέμνονα επιμένοντας στο απολογητικό ύφος του λόγου του και προσπαθώντας να δείξει ότι δεν έχει πειστεί για την ειλικρίνειά του, ενώ η δεύτερη ομάδα θα κάνει το ίδιο προς τον Αχιλλέα, κάνοντας αναφορά σε αποφάσεις και ενέργειες του ήρωα από την πρώτη κιόλας συνέλευση των Αχαιών στην Α ραψωδία μέχρι τώρα. Οι δύο άλλες ομάδες θα στηρίξετε τους λόγους, τις αποφάσεις και τις ενέργειες του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα αντίστοιχα, προσθέτοντας και άλλα επιχειρήματα, ώστε οι λόγοι τους να γίνουν πιο πειστικοί.

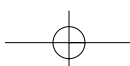
ραψωδία Υ

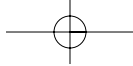
Θεομαχία

(Συμμετοχή των θεών στη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο ποιητής καθυστερεί την τελική σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Έκτορα, για να προκαλέσει περισσότερο το ενδιαφέρον μας και να δείξει και άλλες πλευρές του πολέμου. Με τους πρώτους στίχους της ραψωδίας μάς μεταφέρει στον Όλυμπο σε μια νέα, την τρίτη, συνέλευση

των θεών (πότε έγιναν οι δύο προηγούμενες και ποια ήταν τα θέματά τους;). Ο Δίας αίρει την απαγόρευση που είχε επιβάλει στους άλλους θεούς και τους επιτρέπει να πάρουν μέρος στη μάχη (θεομαχία). Οι θεοί χωρίζονται και κατεβαίνουν στο πεδίο της μάχης, άλλοι στο πλευρό των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Ο Αχιλλέας επιθυμεί να χτυπηθεί με τον Έκτορα, αλλά ο Απόλλωνας θα σπρώξει προς το μέρος του τον Αινεία. Προτού αρχίσουν να μονομαχούν οι δύο ήρωες, σύμφωνα πάντα με την ομηρική τακτική, συζητούν μεταξύ τους, αυτοεπαινούνται και αναφέρονται στην καταγωγή τους. Ακολουθεί η σύγκρουση, αλλά την κρίσιμη στιγμή, ενώ ο Αινείας βρίσκεται σε δεινή θέση, επεμβαίνει ο Ποσειδώνας και τον σώζει. Ακολουθεί φοβερή σύγκρουση ανάμεσα στους δύο στρατούς, με πρωταγωνιστή τον οργισμένο Αχιλλέα, που σκοτώνει αρκετούς Τρώες. Έρχεται μάλιστα αντιμέτωπος με τον ίδιο τον Έκτορα, αλλά, τη στιγμή που ετοιμάζεται να τον χτυπήσει, επεμβαίνει ο Φοίβος και τον αρπάζει σκεπάζοντάς τον ταυτόχρονα με ομίχλη. Η σύγκρουση που περιμένουμε αναβάλλεται για μια άλλη φορά. Η ραψωδία τελειώνει με το μανιασμένο Αχιλλέα να κυνηγά πάνω στο άρμα του τους Τρώες και να σκορπά το θάνατο σε όλο τον κάμπο.

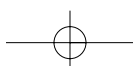
ραψωδία Φ

Μάχη παραποτάμιος

(Μάχη στις όχθες του ποταμού Σκάμανδρου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η μάχη εξακολουθεί και πολλοί Τρώες πέφτουν νεκροί από το σπαθί του Αχιλλέα. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Πριάμου Λυκάονας και ο Αστεροπαίος, εγγονός του ποταμού Αξιού. Ο Σκάμανδρος παραπονιέται ότι έχει γεμίσει νεκρούς και δεν μπορεί να κυλήσει τα νερά του, αλλά ο Αχιλλέας του απαντά περιφρονητικά. Τότε ο ποταμός φουσκώνει τα νερά του και ορμά να τον πνίξει. Ο ήρωας σώζεται με την παρέμβαση της Αθηνάς και του Ποσειδώνα, αλλά ο Σκάμανδρος ζητάει τη συνδρομή του ποταμού Σιμόντα· τα δυο ποτάμια πλημμυρίζουν τον κάμπο και ο Πηλείδης κινδυνεύει και πάλι. Ο Ήφαιστος όμως, ύστερα από παράκληση της Ήρας, ανάβει πελώρια φλόγα, καίει τα δέντρα στις όχθες του Σκάμανδρου και δαμάζει τον ποταμό. Για λίγο ο ποιητής μάς παρουσιάζει τους θεούς να μάχονται, άλλοι με το μέρος των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Μετά τη θεομαχία, που έχει μάλλον κωμικό χαρακτήρα, ο ποιητής επιστρέφει στον Αχιλλέα, ο οποίος έχει φτάσει κιόλας μπροστά στις πύλες της Τροίας. Σ' αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Απόλλωνας εμπυχνώνει τον ανδρείο Αγήνορα να σταθεί να αντιμετωπίσει τον ήρωα. Ο αγώνας όμως είναι άνισος και, τη στιγμή που ο Αχιλλέας ετοιμάζεται να σκοτώσει τον Τρώα, ο Φοίβος παίρνει τη μορφή του Αγήνορα και τρέχει προς τον ποταμό. Ο Αχιλλέας παραπλανιέται και τον κυνηγά. Έτσι οι Τρώες βρίσκουν την ευκαιρία να μπουν στην πόλη. Ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο αδειάζει την πεδιάδα· σε λίγο θα αναμετρηθούν εκεί ο Αχιλλέας με τον Έκτορα.

ραψωδία X

Ἔκτορος ἀναίρεσις (Ο θάνατος του Ἐκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ όλοι οι Τρώες, φοβισμένοι, έχουν καταφύγει μέσα στα τείχη της πόλης, ο Ἐκτορας μένει έξω να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα. Μάταια ο Πρίαμος και η Εκάβη τον ξορκίζουν με θρήνους ψηλά από τα τείχη να μπει στην πόλη και να μη θελήσει να αναμετρηθεί με τον Πηλεΐδη. Με μελανά χρώματα ζωγραφίζει ο γέρος πατέρας το τέλος της Τροίας και το δικό του, όταν δε θα υπάρχει πια ο Ἐκτορας, για να τους προστατέψει. Μπροστά σε μια τέτοια μοίρα θα μπορούσε ο Ἐκτορας να κάνει κάποιες σκέψεις υποχώρησης, να υποταχθεί στον Αχιλλέα, αλλά τις αποδιώχνει αμέσως ως ανάρμοστες και μένει να τον αντιμετωπίσει. Στον ερχομό του Αχιλλέα όμως ο Ἐκτορας τρόμαξε και, παρά την απόφασή του, δεν άντεξε και το ἔβαλε στα πόδια. Πίσω του χύνεται ο Αχιλλέας, όπως πέφτει το γεράκι πίσω από το περιστέρι.

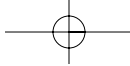
Στο τέταρτο γύρισμα ο Δίας ζύγισε τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία) και η ζυγαριά της μοίρας έγειρε προς το μέρος του Ἐκτορα. Ο θάνατός του πλέον ήταν αποφασισμένος· ο Απόλλωνας τον εγκαταλείπει και η Αθηνά σπεύδει να βοηθήσει τον Αχιλλέα. Η θεά παίρνει τη μορφή του Τρώα Διήφοβου και παρακινεί τον Ἐκτορα να αντιμετωπίσουν μαζί τον Αχιλλέα. Ο Ἐκτορας, που δεν έχει αντιληφθεί την απάτη, αποφασίζει να πολεμήσει τον αντίπαλό του· του ζητάει μόνο να ορκιστούν πως ο νικητής δε θα ντροπιάσει τον νεκρό του ηττημένου, αλλά ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά. Η μονομαχία αρχίζει και ο Αχιλλέας ψάχνει να βρει πού να χτυπήσει τον αντίπαλό του, ο οποίος φορούσε τη θεϊκή πανοπλία που είχε πάρει από τον Πάτροκλο. Τελικά τον σημάδεψε σε κάποιο ακάλυπτο σημείο του λαιμού. Ο Ἐκτορας πέφτει και παρακαλεί να μην τον αφήσει άταφο, αλλά να δώσει το σώμα του με πλούσια εξαγορά στους δικούς του. Ο Αχιλλέας απορρίπτει οποιαδήποτε υπόσχεση και ο Ἐκτορας τού προφητεύει το δικό του τέλος: μπροστά στις Σκαιές πύλες θα τον χτυπήσει ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Απόλλωνας. Ο Αχιλλέας δεν πτοείται· το ξέρει άλλωστε ότι το τέλος

του είναι κοντά, γι' αυτό απαντά με μια δόση μελαγχολίας στο νεκρό πια Ἐκτορα ότι, όποτε ορίσει ο Δίας την ώρα του θανάτου του, καλώς να έρθει.

Στη συνέχεια ο Αχιλλέας μέσα στο θρίαμβό του κατοποιεί το νεκρό σώμα του Ἐκτορα. Αφού τον γυμνώσει από την πανοπλία του, τον δένει πίσω από το άρμα του και τον σέρνει γυμνό στα χώματα. Το θέαμα αυτό προκαλεί απέραντο θρήνο στους γονείς του νεκρού και στη γυναίκα του την Ανδρομάχη, η οποία μόλις έχει φτάσει στα τείχη και αντικρίζει το φριχτό θέαμα.

Εικόνα 34. Ο Δίας ζυγίζει τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία). Χαλκογραφία του 1869 (αντίγραφο).

ραψωδία X 247-394

Η μονομαχία Έκτορα και Αχιλλέα

- Η ηρωική απόφαση του Έκτορα
- Η πιο κρίσιμη σύγκρουση του έπους
- Ο θάνατος του Έκτορα

Εικόνα 35. Σύγκρουση Αχιλλέα και Έκτορα. Ερυθρόμορφη υδρία, γύρω στο 490 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο).

Είπε η θεά και δίβουλα ξεκίνησε αυτή πρώτη,
και όταν αυτοί προχώρησαν κι ευρέθησαν αντίκρου,
ο Έκτωρ πρωτομίλησεν: «Εμπρός σου δεν θα φύγω,
Πηλείδη, πλέον ως προτού, που ολόγυρα εις τα τείχη 250
τρεις μ' εκυνήγησες φορές, και αντίκρου εις την ορμήν σου
να μείνω δεν ετόλμησα· τώρα η ψυχή μου θέλει
αντίμαχα να σου στηθώ· θα πέσεις ή θα πέσω.
Και πρώτ' ας συμφωνήσουμε και μάρτυρες μεγάλοι 255
θα 'ναι οι θεοί και έφοροι στο λόγο που θα ειπούμε.
Άπρεπα εγώ το σώμα σου δεν θα χαλάσω, αν ίσως
μου δώσει ο Δίας δύναμιν και την ζωήν σου πάρω·
γυμνόν απ' τ' άρματα λαμπρά το σώμα σου, ω Πηλείδη,
θα δώσω εγώ των Αχαιών· όμοια και συ να πράξεις».
Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης: 260
«Μη μου προφέρεις σύμβασες, ω Έκτωρ μισητέ μου,
λεοντάρια και άνθρωποι ποτέ δεν όμοσαν ειρήνην,
λύκοι και αρνιά δεν γίνεται ποτέ να ομογνωμήσουν,
αλλ' έχθραν έχουν άσπονδην κακήν ανάμεσόν τους.
Τόσο κι εγώ δεν δύναμαι ποτέ να σ' αγαπήσω, 265
και όρκους δεν θα ομόσομε πριν ένας απ' τους δύο
χορτάσει με το αίμα του τον ανδρειωμένον Άρην.
Κάθε αρετήν πολεμικήν να θυμηθείς είν' ώρα,
καλός να δείξεις λογχιστής και μαχητής ανδρείος·

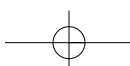
Ο Έκτορας αποφασίζει να
αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα –
α' φάση της μονομαχίας

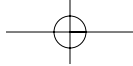
στ. 247 δίβουλα... πρώτη: η Αθηνά ξεκινάει πρώτη παίζοντας διπλό παιχνίδι, αφού με υστεροβουλία ενθαρρύνει τον Αχιλλέα, αλλά και εξαπατά τον Έκτορα ότι φροντίζει γι' αυτόν.

στ. 253 αντίμαχα να σου στηθώ: να σταθώ και να σε αντιμετωπίσω. Ο Έκτορας κερδίζει τη συμπάθεια του ακροατή, που ξέρει την τραγική του θέση.

στ. 255 έφοροι: επόπτες.

στ. 256-259 Ο Έκτορας προτείνει να συμφωνήσουν ό,τι είχε ζητήσει και στη μονομαχία με τον Αϊάντα (H 75 κ.εξ.): να αντιμετωπιστεί με σεβασμό το νεκρό σώμα του ηττημένου και να παραδοθεί ακέραιο στους δικούς του, αφού ο νικητής του αφαιρέσει μόνο την πανοπλία.

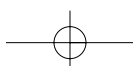

- αποφυγήν δεν έχεις πλια, στην λόγχην μου αποκάτω 270
θα σε δαμάσ' η Αθηνά· και θα πλερώσεις όλον
τον πόνον των συντρόφων μου που η λόγχη σου έχει σφάξει».
Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι.
Καθώς το είδε εκάθισε να το ξεφύγει ο Έκτωρ,
κι επέταξε απ' επάνω του το χάλκινο κοντάρι 275
και αυτού στυλώθη μες στην γην κι η Αθηνά το παίρνει
και από τον Έκτορα κρυφά το δίδει του Αχιλλέως.
Ο Έκτωρ τότε ομίλησε στον άψογον Πηλείδην:
«Δεν πέτυχες, ισόθεε Πηλείδη, μήτε ο Δίας
σου είπε ακόμα, ως έλεγες, το πότε θ' αποθάνω. 280
Αλλ' έχεις λόγια στρογγυλά και κλεφτολόγος είσαι,
να με δειλιάσεις, στην ψυχήν το θάρρος να νεκρώσεις.
Δεν φεύγω εγώ, την λόγχην σου στες πλάτες να μου εμπήξεις,
αλλά στο στήθος, που άντικρυς προβάλλω, πέρασέ την,
αν τούτο θέλησε ο θεός· ωστόσο απ' την δικήν μου 285
φυλάξου, κι είθε ολόβολη στα σπλάχνα σου να φθάσει·
στους Τρώας ελαφρότερον θα κάμει τον αγώνα
ο θάνατός σου, ότι σ' εσέ την συμφορά τους βλέπουν».
Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι
και του Πηλείδη επέτυχε στην μέσην την ασπίδα. 290
Αλλά τινάχθηκε μακράν απ' την ασπίδα εκείνο.
Χαμένο είδε τ' ακόντι του ο Έκτωρ κι εχολώθη,
κατηφιασμένος έμεινε, που άλλην δεν είχε λόγχην.
Κι έσυρε δυνατήν φωνήν να ειπεί του Δηιφόβου
κοντάρι να του φέρει ευθύς, κι αυτός εκεί δεν ήταν. 295
Και ο Έκτωρ το εννόησε στο πνεύμα του και είπε:
«Το βλέπω, οϊμένα, που οι θεοί μ' εκάλεσαν στον Άδην·
τον ήρωα Δηίφοβον επίστευα κοντά μου
κι είναι στο τείχος· η Αθηνά μ' ετύφλωσε με δόλον.
Θάνατος τώρα μ' εύρηκε κακός, μακράν δεν είναι. 300
Αχ! τούτο ηθέλαν απ' αρχής ο Ζευς και ο μακροβόλος
υιός του, αυτοί που πρόθυμα με προστατεύαν πρώτα.
Και η μοίρα τώρα μ' έπιασεν. Αλλά χωρίς αγώνα
άδοξα δεν θα πέσω εγώ και πρώτα κάτι μέγα
θα πράξω και όσοι γεννηθούν κατόπιν να το μάθουν».
Είπεν αυτά κι έσυρ' ευθύς ακονημένο ξίφος
που στο μηρί του εκρέμουνταν και δυνατό και μέγα,
μαζώχθη και ωσάν αετός εχύθ' υψηλοπέτης
που στην πεδιάδα χύνεται μέσ' από μαύρα νέφη
λαγόν ν' αρπάξει άνανδρον ή τρυφεράν αρνάδα· 310
τόσο και ο Έκτωρ όρμησε τινάζοντας το ξίφος.

Ο Έκτορας συνειδητοποιεί
τη μοίρα του –
β' φάση της μονομαχίας

στ. 281 στρογγυλά: πειστικά· κλεφτολόγος: πονηρός.

στ. 296 ο Έκτωρ το εννόησε: ο Έκτορας αντιλαμβάνεται την απάτη της Αθηνάς.

«οἶος δ' ἀστήρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ
ἔσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἴσταται ἀστήρ,
ὡς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἦν ἄρ' Ἀχιλλεὺς
πάλλεν δεξιτερῇ φρονέων κακὸν Ἔκτορι δίω,
εἴσορόων χροῖα καλόν, ὅπῃ εἶξειε μάλιστα.»

(X 317-321)

Εικόνα 36. Μονομαχία Ἐκτορα και Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 490 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Πετάχθη πάλιν ο Αχιλλεύς με ορμήν πολέμου αγρίαν,
την εξαισίαν πρόβαλεν ασπίδα του εις το στήθος,
με το κεφάλι ἔκλιν' εμπρός την περικεφαλαίαν,
και ολόγυρ' αναδεδύονταν οι ολόχρυσες πλεξίδες, 315
που από τον κώνον ἔσυρε πυκνές του Ηφαίστου η τέχνη·
και ὅπως μες στ' ἄστρα προχωρεῖ λαμπρός ο αποσπερίτης,
που εἶναι τ' ωραιότερο μες στ' ουρανοῦ τ' ἀστέρια,
τόσον η λόγχη ἔλαμπε, που στο δεξί του εκείνος
ετίναξε κακόνγνωμα στον Ἐκτορα τον θεῖον 320
κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεῖ το τρυφερό του σώμα.
Το ἄλλο σώμα εσκεπέζαν τα χάλκιν' ἄρματα του
τα ωραία, που απ' το λείψανον ἐπήρε του Πατρόκλου·
ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ο τράχηλος χωρίζει ἀπό τον ὦμον 325
και ὅπου μ' ἀπίστευτην ροπήν σβήν' η ψυχή του ἀνθρώπου·
ἐκεῖ τον λόγχις' ο Αχιλλεύς, ἐπάνω ως ορμούσε
και απ' τον ἀπαλόν τράχηλον ἀντίκρου εβγήκε η λόγχη·
δεν του ἔκοψε τον λάρυγγα το χαλκοφόρο ἀκόντι,
διά να ἔχει την λαλιά στον ἄλλον ν' ἀπαντήσῃ·
κι ἐπάνω του, ἀφού ἔπεσε, καυχῆθηκε ο Πηλεΐδης: 330

στ. 321 κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεῖ: ψάχνει να βρεῖ ἀκάλυπτο σημεῖο στο σώμα του Ἐκτορα, ἐπειδὴ αὐτὸς φορεῖ τη δική του πανοπλία (του Αχιλλέα), την οποία εἶχε πάρει ἀπό τον Πάτροκλο.

Εικόνα 37. Η μονομαχία
Αχιλλέα και Έκτορα.
Έργο του Θεόφιλου.
Μυτιλήνη, Μουσείο Θεόφιλου.

«Ω Έκτορ, όταν φόνευες τον Πάτροκλον, να πάθεις
δεν είχες φόβον, ούτ' εμέ που έλειπα εστοχάσθης,
ανόητε, κι ευρισκόμουν εγώ στα κοίλα πλοία
εκδικητής του, στην ανδρεία πολύ καλύτερός σου,
και τώρα σε θανάτωσα· και θα σε σύρουν σκύλοι,
ενώ εκείνον οι Αχαιοί με μνήμα θα τιμήσουν».

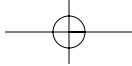
Έκτορος αναίρεσις

Και ο Έκτωρ του απάντησε με την ψυχήν στο στόμα:
“Αχ! την ζωήν σου να χαρείς και των γλυκών γονέων,
μη θέλεις βρώσιν των σκυλιών στες πρύμνες να μ' αφήσεις·
δέξου από τον πατέρα μου και την σεπτήν μητέρα
λύτρα χρυσάφι και χαλκόν, και συ στα γονικά μου
οπίσω δος το σώμα μου, κι εμέ τον πεθαμένον
θα καταλύσουν στην πυράν οι άνδρες και οι μητέρες».

Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλεΐδης:
«Μη μ' εξορκίζεις, σκύλαρε, σ' ό,τι αγαπά η καρδιά μου.
Τόσο να μ' άφηνε η ψυχή κομμάτια να σου φάγω
ωμόν εγώ το σώμα σου, για όσα μόχεις κάμει,
όσο απ' το στόμα των σκυλιών κανείς την κεφαλήν σου
δεν θα φυλάξει και αν εδώ ζυγοστατούσε δώρα
εικοσαπλάσια πάντοτε και να υποσχόνταν και άλλα·
και ο Δαρδανίδης Πρίαμος να πρόσφερε χρυσάφι
του σώματός σου εξαγοράν· ποτέ δεν θα σε κλάψει
η μάνα οπού σ' εγέννησε, στην νεκρικήν σου κλίνην
αλλά εσέ συγκόκαλον τ' αγρίμια θα σπαράξουν».

Και ξεψυχώντας του 'λεγεν ο λοφοσειστής Έκτωρ.
«Το βλέπω από την όψιν σου, πως δεν θα σε μαλάξω

στ. 345 κ.εξ. Ο Αχιλλέας εδώ αρνείται αυτά που θα κάνει στη ραψωδία Ω.

κι είναι η καρδιά σου σίδερο· μόνον στοχάσου τώρα,
 μη εξ αφορμής μου οργή θεϊκή σε έβρει την ημέραν
 που έμπροσθεν των Σκαιών Πυλών ο Αλέξανδρος και ο Φοίβος
 θενά σου πάρουν την ζωήν, εξαίσιε πολεμάρχε». 360
 Με αυτά τα λόγι' απέθανε και παραπονεμένη
 του άφησε της νεότητας και της ανδρειάς την χάριν
 από τα μέλη του η ψυχή κατέβαινε στον Άδην·
 και κείνον πάλιν και νεκρόν προσφώνησε ο Πηλείδης:
 «Πήγαινε κι εγώ καρτερώ την ώραν του θανάτου 365
 που ο Ζευς κι οι άλλοι αθάνατοι για με θ' αποφασίσουν».

Και αφού την λόγχην τράβηξε και απόθεσε απ' το σώμα,
 τον γύμνωσε από τ' άρματα στο αίμα του βαμμένα
 κι έτρεχαν όλ' οι Αχαιοί και γύρω θεωρούσαν
 του Έκτορος το ανάστημα, την όμορφην ειδή του 370
 και δεν εσίμωσε κανείς χωρίς να τον κεντήσει.

Και τότε κάποιος έλεγε κοιτώντας τον πλησίον:
 «Ω, πόσο μαλακότερα πιάνετ' ο Έκτωρ τώρα,
 παρ' όταν έβαλε φωτιά να κάψει τα καράβια».

Αυτά ελέγαν και έπειτα σιμά τον εκεντούσαν. 375
 Και αφού τον απογύμνωσεν ο θεΐος Αχιλλέας,
 εστήθη αυτού και ομίλησε των Αχαιών στην μέσην:
 «Ω φίλοι σεις, ω αρχηγοί προστάτες των Αργείων,
 αφού μας δώκαν οι θεοί να πέσει αυτός ο άνδρας 380
 που όλοι δεν μας πλήγωσαν όσον αυτός και μόνος,
 την πόλιν των ασ ζώσομεν εμείς με τ' άρματά μας
 να ιδούμε τι έχουν κατά νουν να πράξουν τώρα οι Τρώες.

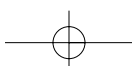
Θ' αφήσουν την ακρόπολιν τώρα που αυτός εχάθη
 ή και χωρίς τον Έκτορα θ' αγωνισθούν ακόμη· 385
 αλλά τι διαλογίστηκε τούτα η ψυχή μου τώρα;
 Άκλαυτος, άθαφτος, νεκρός κείται' εκεί στις πρύμνες
 ο Πάτροκλος, που εγώ ποτέ δεν θα τον λησμονήσω,
 ενόσω με τους ζωντανούς κινώ τα γόνατά μου.

Κι εάν οι πεθαμένοι εκεί στον Άδη λησμονούνται
 κι εκεί θενά θυμάμαι εγώ τον ποθητόν μου φίλον. 390
 Τώρα, παιδιά των Αχαιών, ασ γύρομε στα πλοία
 με τούτον και ασ σηκώσομε παιάνα νικηφόρον·
 νίκην λαμπρήν επήραμεν· φονεύσαμεν τον θεΐον
 Έκτορα, όπου τον δόξαζαν ωσάν θεόν οι Τρώες».

Πρώτος διασυρμός
 του νεκρού Έκτορα και
 θορίαμβος του Αχιλλέα

στ. 358-360 Ο Έκτορας προλέγει το θάνατο του Αχιλλέα, που δε θα προφτάσει να μπει με τους άλλους Αχαιούς στην Τροία. Ο Πάρις με τη βοήθεια του Απόλλωνα θα τοξεύσει τον Πηλείδη με δόλο μέσα από τα τείχη της πόλης. Για την πρόρρηση αυτή γίνεται λόγος και αλλού (Τ 415-417, Φ 277).

στ. 370 ειδή: η μορφή, η όψη.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τρώες

«Είν' οι προσπάθειές μας, των συφοριασμένων
είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Κομμάτι κατορθώνουμε· κομμάτι
παίρνουμ' επάνω μας· κι αρχίζουμε
να 'χουμε θάρρος και καλές ελπίδες.

Μα πάντα κάτι βγαίνει και μας σταματά.
Ο Αχιλλεύς στην τάφρον εμπροστά μας
βγαίνει και με φωνές μεγάλες μας τρομάζει.

Είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη
θ' αλλάξουμε της τύχης την καταφορά,
κι έξω στεκόμεθα ν' αγωνισθούμε.

Αλλ' όταν η μεγάλη κρίσις έλθει,
η τόλμη κι η απόφασίς μας χάνονται·
ταράττεται η ψυχή μας, παραλύει·
κι ολόγυρα απ' τα τείχη τρέχουμε
ζητώντας να γλυτώσουμε με την φυγή.

Όμως η πτώσις μας είναι βεβαία. Επάνω,
στα τείχη, άρχισεν ήδη ο θρήνος.
Των ημερών μας αναμνήσεις κλαιν κι αισθή-
ματα.

Πικρά για μας ο Πρίαμος κι η Εκάβη κλαίνε».

(Κ.Π. Καβάφης, *Άπαντα Ποιητικά*,
εκδ. Ύψιλον / βιβλία, Αθήνα 1999, σελ. 38)

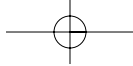
Εικόνα 38: Ο θάνατος του Έκτορα.
Σχέδιο του B. Genelli, 1840/1844 (αντίγραφο).

Εικόνα 39: Η Ανδρομάχη λιποθυμεί,
ενώ στο βάθος διακρίνεται η κακοποίηση του Έκτορα.
Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιες είναι οι προτάσεις του Έκτορα προς τον Αχιλλέα πριν από την έναρξη της σύγκρουσης και τι επικαλείται για να στηρίξει τις προτάσεις του; Πώς εξηγείτε ψυχολογικά τόσο τις προτάσεις του Έκτορα όσο και την άρνηση του Αχιλλέα να τις δεχτεί;
2. Αφού χωρίσετε σε ενότητες τη σκηνή της μονομαχίας με κριτήριο τη γνώση (ή την άγνοια) του Έκτορα, να περιγράψετε με λεπτομέρειες κάθε φάση χωριστά, προσέχοντας τους λόγους και τις κινήσεις των αντιπάλων, τα όπλα που χρησιμοποιούνται, τα χτυπήματα κτλ. Ποιο σημάδι οδηγεί τελικά τον Έκτορα στη συνειδητοποίηση της κατάστασής του;
3. Με ποιον τρόπο ο ποιητής μάς πληροφορεί για το θάνατο του Αχιλλέα, αν και αυτός δεν συμβαίνει στη διάρκεια του ιλιαδικού έπους (πρβ. και *T* 415-417, *Φ* 277);
4. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσίασε το θάνατο του Πάτροκλου και το θάνατο του Έκτορα, επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές, αλλά και συνδέοντας

τα δύο αυτά γεγονότα με το θάνατο του Αχιλλέα. Να δικαιολογήσετε με λίγα λόγια τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά σας.

5. Αφού λάβετε υπόψη σας όλη τη ραψωδία *X* (βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση), να γράψετε ποιες σκηνές της ραψωδίας αναγνωρίζετε στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Τρώες» (βλ. Παράλληλο κείμενο). Ποιος παίζει το ρόλο του Έκτορα στο ποίημα του Καβάφη; Τι πετυχαίνει μ' αυτή την αλλαγή ο Αλεξανδρινός ποιητής; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από τα δύο κείμενα.
6. Αφού μελετήσετε το εποπτικό υλικό που συνοδεύει την ενότητα: **α)** Να επισημάνετε τι ήθελε, κατά τη γνώμη σας, ο κάθε καλλιτέχνης να προβάλλει. **β)** Να δημιουργήσετε το δικό σας εποπτικό υλικό τονίζοντας κάποια λεπτομέρια του ομηρικού κειμένου που σας έκανε εντύπωση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A) Αφού μελετήσετε προσεκτικά την περιγραφή της μονομαχίας Αχιλλέα-Έκτορα, να τη συγκρίνετε με τις μονομαχίες που συναντήσατε σε προηγούμενες ραψωδίες (Μενέλαου-Πάρη στο *Γ*, Αίαντα-Έκτορα στο *Η* και Γλαύκου-Διομήδη στο *Ζ*) και να σημειώσετε: **α)** τις προετοιμασίες και γενικά όλα όσα προηγούνται από κάθε αγώνα, **β)** τις φάσεις του κάθε αγώνα, **γ)** τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, **δ)** τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούνται σε κάθε περίπτωση, **ε)** τον τρόπο με τον οποίο λήγει κάθε αναμέτρηση, επιμένοντας κάθε φορά στις διαφορές και σημειώνοντας τις ομοιότητες που παρατηρείτε. Συνθέτοντας στη συνέχεια τα κοινά στοιχεία των σκηνών αυτών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας. **B)** Απομονώνοντας, τέλος, τη συμπεριφορά του ενός αντιπάλου προς τον άλλο, ιδιαίτερα στην περίπτωση που υπάρχει νικητής και ηττημένος, όπως στην περίπτωση Αχιλλέα και Έκτορα, να κάνετε συγκρίσεις με κείμενα ανάλογης θεματολογίας [π.χ. Ξέρξης και Λεωνίδα, Πausanίας και νεκρός Μαρδόσιος (Ηρόδοτος, VII 238 και IX 79) ή Ιμπραήμ και Παπαφλέσσα, «Το φίλημα» του Μ. Μητσάκη κτλ.] και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με την ηθική και το δίκαιο του πολέμου σε διάφορες εποχές και κοινωνικές συνθήκες. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Πολιτισμός, Άτομο – Σύνολο, Ομοιότητα – Διαφορά, Σύγκρουση, Τυπικό, Ηθική]

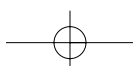
ραψωδία Ψ

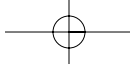
Ἄδλα ἐπὶ Πατρόκλῳ

(Αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ οι Τρώες θρηνούν για τον Έκτορα, οι Αχαιοί επιστρέφουν στα πλοία για να φάνε και να ξεκουραστούν. Ο Αχιλλέας, θλιμμένος και κατάκοπος από τον αγώνα, πηγαίνει και κοιμάται στην άκρη της θάλασσας. Στον ύπνο του βλέπει τον Πάτροκλο, που του δίνει οδηγίες για την κηδεία του, και εκείνος μάταια προσπαθεί να τον κλείσει στην αγκαλιά του. Την άλλη μέρα

Εικόνα 40. Η σφαγή των Τρώων αιχμαλώτων μπροστά στον τάφο του Πάτροκλου. Απουλικός κρατήρας, 340-330 π.Χ. Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

ετοιμάζεται η πυρά του Πάτροκλου και γίνονται νεκρικές θυσίες και προσφορές: θυσιάζει και δώδεκα νεαρούς Τρώες που είχαν συλληφθεί στον ποταμό (Φ 27). Μεταξύ των άλλων προσφορών, ο Αχιλλέας κόβει και προσφέρει στο φίλο του τα μαλλιά του. Η νεκρική πυρά καίει όλη νύχτα και ο Αχιλλέας ακούραστος κάνει σπονδές ως το πρωί. Τότε σβήνει η φωτιά και πέφτει κι αυτός για ύπνο. Όταν ξυπνά, φροντίζει τα οστά του φίλου του και παραγγέλλει στους Αχαιοούς ότι επιθυμεί να ταφεί μαζί με τον Πάτροκλο. Ύστερα οργανώνει αθλητικούς αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου σε οκτώ αγωνίσματα: αρματοδρομία, πυγμαχία, πάλη, δρόμο, μονομαχία με δόρατα, δισκοβολία, τοξοβολία και ακοντισμό. Ο ήρωας αθλοθετεί ακριβά δώρα όχι μόνο για τους νικητές αλλά για όσους παίρνουν μέρος στους αγώνες. Οι αθλητικοί αγώνες αποτελούν μια πρωτότυπη επιπόηση του ποιητή με πολλαπλή σημασία: δημιουργούν ένα ανακουφιστικό διάλειμμα ανάμεσα στο θρήνο για τον Πάτροκλο και το θρήνο για τον Έκτορα, δείχνουν τη συμφιλίωση του Αχιλλέα με τους συμπολεμιστές του και μας βοηθούν να ξαναθυμηθούμε τις ικανότητες αλλά και τις αδυναμίες του χαρακτήρα των Αχαιών.

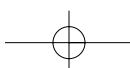
ραψωδία Ω

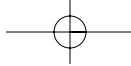
Ἔκτορος λύτρα

(Λύτρα για τον Έκτορα)

Περίληπτική αναδιήγηση

Οι αγώνες τελειώνουν και οι Αχαιοί δειπνούν και κοιμούνται. Μόνο ο Αχιλλέας μένει ξάγρυπνος ως το πρωί που δένει το πτώμα του Έκτορα στο άρμα του και το περιφέρει τρεις φορές γύρω από τον τάφο του Πάτροκλου. Αυτό το κάνει και τις επόμενες μέρες και οι θεοί αγανακτούν με τη συμπεριφορά του απέναντι στον νεκρό. Τη δωδέκατη μέρα ο Δίας καλεί

τη Θέτιδα και τη στέλνει να πείσει το γιο της να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του. Στέλνει επίσης την Ίριδα στον Πρίαμο με ανάλογες οδηγίες. Ο γέροντας βασιλιάς της Τροίας ξεκινά αμέσως με πλούσια δώρα και με τη συνοδεία του κήρυκα Ιδαίου για το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο Δίας του στέλνει τον Ερμή και τον οδηγεί με ασφάλεια ως τη σκηνή του Αχιλλέα. Όταν ο Πρίαμος μπαίνει στη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας και οι σύντροφοί του εκπλήσσονται. Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, ο Αχιλλέας φέρεται με φιλόξενη διάθεση και σεβασμό στο γέροντα βασιλιά. Προστάζει τις δούλες να πλύνουν και να ντύσουν τον νεκρό, ενώ παρακινεί τον Πρίαμο να δειπνήσει μαζί του. Μετά το κοινό δείπνο των δύο αντρών, ο Αχιλλέας διατάζει να στρώσουν κρεβάτι για το φιλοξενούμενο στο υπόστεγο της σκηνής και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή για να ταφεί ο Έκτορας.

Ενώ ο Πρίαμος με τον Ιδαίο κοιμούνται έξω, ο Ερμής τους ξυπνά, τους βοηθάει να ετοιμαστούν και τους συνοδεύει ο ίδιος μέχρι το Σκάμανδρο. Την αυγή ο Πρίαμος με τον Ιδαίο και το νεκρό Έκτορα φτάνουν στην πόλη. Η Κασσάνδρα, η οποία τους βλέπει πρώτη από την ακρόπολη της Τροίας, ανακοινώνει την άφιξή τους στους Τρώες, που σπεύδουν μαζί με την Εκάβη και την Ανδρομάχη να τους συναντήσουν. Επακολουθεί μεγάλος θρήνος και την ενδέκατη μέρα γίνεται η ταφή του Έκτορα.

Εικόνα 41. Δεύτερη κατοικήση του νεκρού Έκτορα. Μελανόμορφη υδρία, γύρω στο 510 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

ραψωδία Ω 468-677

Η συνάντηση Πρίαμου και Αχιλλέα

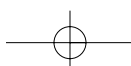
- Οι απαρχές των ανθρωπιστικών αξιών του δυτικού πολιτισμού
- Η καταξίωση και η ηθική κάθαρση του Αχιλλέα και η αποκατάσταση του Έκτορα ή πώς η λύτρωση του θύματος οδηγεί στη λύτρωση του θύτη

Είπεν ο Ερμής κι επέταξε στες κορυφές του Ολύμπου
και ξεπεξεύει ο Πρίαμος και αφήνει στον Ιδαίον
αυτού στον τόπον να φυλά τα δυο ζεμέν' αμάξια.
Και ίσια επήγε στην σκηνήν που έμενε ο Πηλείδης·
τον ήβρε αυτού και ανάμερα οι σύντροφοι εκαθίζαν·

Ο Πρίαμος
στη σκηνή του Αχιλλέα

470

στ. 468 είπεν ο Ερμής: ο Ερμής συμβούλευσε τον Πρίαμο να προσπαθήσει να συγκινήσει τον Αχιλλέα θυμίζοντάς του τα αγαπημένα του πρόσωπα.

Εικόνα 42. Ετοιμασία του άρματος του Πρίαμου. Μελανόμορφη υδρία, 520-510 π.Χ. Μαδρίτη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

«τοὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα στὰς
χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα καὶ κύσε χεῖρας
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἴας.»

(Ω 477-479)

μόνοι να τον υπηρετούν στεκόνταν ο Αυτομέδων
με τον γενναίον Ἄλκιμον, ὅτ' εἶχε αποδειπνήσει
κι ἦταν ἀκόμη ἀσήκωτον εμπρὸς του το τραπέζι. 475
Εμπήκε ο μέγας Πρίαμος χωρὶς να τον νοήσει
αυτοῦ κανεῖς, και ἀμ' ἔφθασε σιμὰ στον Ἀχιλλέα,
τα γόνατα του ἀγκάλιασε και τ' ἀνδροφόνα χέρια
εφίλησε, που του ἴσφαξαν τόσα λαμπρὰ παιδιὰ του.
Και ως ὅταν ἕνας πάνερμος, που φόνον ἔχει κάμει 480
εἰς ξένον τόπον ἔρχεται, στο σπίτι ἀνδρὸς πλουσίου
θαυμάζουν ὅσοι τον ἰδοῦν, ὁμοίως ὅταν εἶδε
εκείνον τον θεῖον Πρίαμον εθαύμαζε ο Πηλεΐδης,
θαύμαζαν και ἐκοιτάζονταν κι οἱ ἄλλοι ολόγυρά του.
Ἄρχισε τότε ο Πρίαμος να τον παρακαλέσει: 485
«Θυμήσου τον πατέρα σου, ἰσόθεε Πηλεΐδη,
οπού και αὐτόν, ὡσάν ἐμέ το ἔρμο γήρας ἦβρε.
Ἴσως και τον στεναχωροῦν οἱ γείτονες τριγύρω
και ἀπὸ τον ὄλεθρον κανεῖς δεν εἶναι να τον σώσει.
Ἀλλὰ ἐκεῖνος χαίρεται και ἀπὸ μακριὰ ν' ἀκούει 490

Ο Πρίαμος
ικετεύει τον Ἀχιλλέα

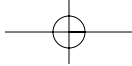
στ. 474 εἶχε αποδειπνήσει: μόλις εἶχε τελειώσει το δεῖπνο του. Ο Ἀχιλλέας, ἔπειτα ἀπὸ προτροπὴ τῆς μητέρας του (Ω 126-132), εἶχε αποφασίσει να διακόψει τὴ νηστεία που εἶχε ἐπιβάλλει στον εαυτό του ὅσο θρηνοῦσε τον Πάτροκλο.

στ. 480 πάνερμος: χτυπημένος ἀπὸ βαριά συμφορὰ.

στ. 483 τον θεῖον: το ἐπίθετο υπογραμμίζει τὴν ἐντυπωσιακὴ παρουσία του Πρίαμου και δικαιολογεῖ τὴν ἐντονὴ ἐκπληξὴ (πρβ. *θαυμάζω* = ἐκπλήσσομαι, στ. 482, 483, 484) που προκάλεσε σε ὅλους τὴν ἐμφάνισή του.

στ. 486 ἰσόθεε Πηλεΐδη: ο τιμητικὸς χαρακτηρισμὸς πιέζει ψυχολογικά τον Ἀχιλλέα να ἀποδεχθεῖ τὴν ἱκεσία. Ἐξάλλου, ὅπως ἔχετε μάθει ἀπὸ τὴν *Ὀδύσεια* (π.χ. ε 496-504, ν 236-241), οἱ θεοὶ εὐσπλαχνίζονται τους ἱκέτες.

οπού του ζεις και ολοκαιρίς ελπίζει να 'λθ' η μέρα
 να ιδεί τον ποθητόν του υιόν να φθάσει από τα ξένα·
 ἀλλ' ο βαριόμοιρος εγώ, δεν μόμεινε κανένα
 ἀπ' όσα τέκνα εγέννησα κι εδόξασαν την Τροίαν.
 Είχα πενήντα ότ' έφθασαν των Αχαιών τα πλήθη. 495
 Τα δεκανιά γεννήθηκαν όλ' από μια γαστέρα
 τα επίλοιπ' από σπιτικές γυναίκες, και από τόσα
 μόσφαξ' ο Άρης πάμπολλα και αυτόν που ακόμα μόνος
 την πόλιν φύλαγε κι εμάς, τον φόνευσες προτώρα,
 τον Έκτορα, μαχόμενον να σώσει την πατρίδα. 500
 Γι' αυτόν τώρα κατέβηκα στον Αχαιών τα πλοία
 με πλήθια λύτρα πόφερα, για να τον αποδώσεις.
 Σέβου, ω γενναίε, τους θεούς, λυπήσου με, θυμήσου
 τον γέροντά σου· κι είμ' εγώ ελεεινότερός του,
 πόπαθ' αυτό που άλλος θνητός δεν έχει πάθει ακόμη, 505
 του ανδρός οπού μ' ορφάνεψε το χέρι να φιλήσω».

Τα λόγια τούτα ως άκουσε, λαχτάρισε ο Αχιλλέας
 να κλάψει τον πατέρα του και πιάνοντας το χέρι
 του γέροντος, τον άμπωσεν αγάλι από σιμά του.
 Κι οι δύο, με τον πόνον του καθένας τους, εκλαίαν. 510
 Εκείνος για τον Έκτορα στα πόδια του Αχιλλέως,
 τούτος για τον πατέρα του και ακόμη για τον φίλον
 Πάτροκλον, και απ' τα κλάυματα τα δώματ' αντηχούσαν.
 Και αφού στο κλάμα ευφράνθηκεν ο ισόθεος Πηλείδης,
 ορθώθη απ' όπου εκάθονταν και σήκωσε απ' το χέρι 515
 τον γέροντα λυπούμενος την άσπρην κεφαλήν του,
 και προς αυτόν ομίλησε: «Ω δύστυχε, τωόντι
 πίκρες πολλές και βάσανα υπέφερε η καρδιά σου.
 Πώς μπόρεσες στον Αχαιών τες πρύμνες να 'λθεις μόνος
 τον άνδρα οπού σου εφόνευσε τόσα παιδιά γενναία 520
 να ιδείς στα μάτια; Σίδερον έχ' η καρδιά σου, ω γέρε.
 Αλλ' έλα τώρα κάθισε, και, αν και λυπημένοι,
 τους πόνους τώρ' ας κλείσομεν στα βάθη της ψυχής μας·
 και τίποτε δεν ωφελούν τα μαύρα κλάυματά μας·
 ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν 525
 να ζουν στον πόνον και άλυτοι μόνον εκείνοι μένουν.
 Ότι απ' όσα δίδει ο Ζευς πιθάρια δυο σιμά του
 έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.

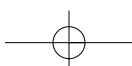
Ο Αχιλλέας αποδέχεται την ικεσία και παρηγορεί τον Πρίαμο

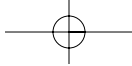
στ. 498 ο Άρης: ίσως για να μην εξοργίσει τον Αχιλλέα, ο Πρίαμος αποδίδει την απώλεια των παιδιών του στον πόλεμο. Ο Αχιλλέας όμως παρακάτω (Ω 520) δεν αρνείται αυτή την ευθύνη.

στ. 498-499 μόνος την πόλη φύλαγε: τονίζεται η μοναδικότητα και η γενναιότητα του Έκτορα. Επίσης, γίνεται υπαινιγμός στην πτώση της Τροίας μετά το δικό του θάνατο.

στ. 509 τον άμπωσε αγάλι: τον έσπρωξε μαλακά. Η αντίδραση αυτή δηλώνει τη συναισθηματική ένταση και τη θλίψη που κατακλύζει τον Αχιλλέα. Κανονικά θα έπρεπε ο ήρωας να πιάσει το χέρι του γονατισμένου ικέτη, να τον σηκώσει αμέσως και να τον βάλει να καθίσει, όπως τελικά θα γίνει παρακάτω (στ. 515, 522).

στ. 526 άλυτοι: στον κόσμο των θεών οι λύπες δεν έχουν τις ίδιες σοβαρές συνέπειες που έχουν στον κόσμο των θνητών.

Και σ' όποιοι δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
 εκείνος πότε έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες, 530
 και σ' όποιοι τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
 και στ' άγιο πρόσωπο της γης φρικτή τον σέρνει ανάγκη
 και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.
 Και του Πηλέως οι θεοί λαμπρά χαρίσαν δώρα,
 πανευτυχής και υπέρπλουτος να γίνει στους ανθρώπους, 535
 των Μυρμιδόνων βασιλιάς και τον καταξιώσαν
 θεάν να λάβει ομόκλινην, αν και θνητός εκείνος.
 Αλλά του εδώσαν και κακόν στο σπίτι του δεν έχει
 παιδιά να γίνουν βασιλείς, παρ' έν' αγόρι μόνον
 ολιγοήμερον, κι εγώ να τον γηροκομήσω 540
 δεν δύναμ' επειδή μακράν απ' την γλυκιάν πατρίδα
 μένω στην Τροίαν, συμφορά σ' εσέ και στα παιδιά σου.
 Και συ, ω γέρε, ακούομεν πανευτυχής πως ήσουν
 λέγουν που απ' όσους κατοικούν στου Μάκαρος την χώραν
 στην Λέσβον, στον Ελλήσποντον κι επάνω στην Φρυγίαν 545
 για πλούτη και λαμπρά παιδιά συ είχες τα πρωτεία.
 Αλλ' αφού τούτο το κακόν οι αθάνατοι σου εφέραν,
 ολόγυρα στην πόλιν σου μάχες και φόνους έχεις.
 Υπόφερε, ας μην τήκεται στην λύπην η καρδιά σου·
 το πεθαμένο σου παιδί με δάκρυα ν' αναστήσεις 550
 δεν ημπορείς, και απ' τον καημόν και άλλο κακό μην πάθεις».

Και τότε ο θείος Πρίαμος απάντησέ του κι είπε:
 «Πώς να καθίσω διόθρεπτε, ενόσω εις τες σκηνές σου
 ο Έκτωρ κείτεται άταφος· α! τώρα λύσε μου τον,
 να τον ιδούν τα μάτια μου, και συ τα λύτρα λάβε 555
 οπού σου εφέραμε πολλά· να τα χαρείς να φθάσεις
 εις την πατρίδα σου, ω καλέ, που τόσο μ' ελυπήθης
 και την ζωήν μου εχάρισες, του ηλιού το φως να βλέπω».

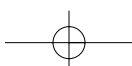
Με άγριο βλέμμ' απάντησε σ' εκείνον ο Πηλείδης:
 «Μη μ' ερεθίζεις, γέροντα, και αφ' εαυτού μου θέλω 560
 να λύσω εγώ τον Έκτορα· μου εμήνυσε και ο Δίας
 με την θεάν μητέρα μου, την κόρην του Νηρέως.
 Και ακόμη σε, ω Πρίαμε, το ενόησα, το είδα,
 κάποιος θεός σε οδήγησε στων Αχαιών τα πλοία.
 Πώς θα ερχόνταν στον στρατόν θνητός, κι αν νέος ήταν, 565
 από τους φύλακες κρυφά, πώς θα ημπορούσε μόνος
 της θύρας μου το μάνταλο το μέγα να σηκώσει;
 Μη, ω γέρε, την κατάπικρην ψυχήν μου εξαγριώνεις

Η λύτρωση του Έκτορα

στ. 544 στου Μάκαρος την χώραν: ο Μάκαρ ήταν ο μυθικός οικιστής της Λέσβου.

στ. 545 στην Λέσβον... Φρυγίαν: το βασίλειο του Πρίαμου συνόρευε προς Νότο με τη Λέσβο, ανατολικά με τη Φρυγία και βορειοδυτικά με τον Ελλήσποντο.

στ. 559 με άγριο βλέμμα: η έκφραση, όπως και οι στ. 568-572 και 585-586, αποκαλύπτει ότι το κλίμα είναι ακόμη επισημάλές για τον Πρίαμο, εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης του Αχιλλέα και των αλληλοσυγκρουόμενων αισθημάτων του (εκδικητική μανία, αλλά και επιθυμία να σεβαστεί τον ικέτη).

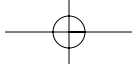

Εικόνα 43. Η ικεσία του Πριάμου.
Ερυθρόμορφος σκύφος, γύρω στο 485-480 π.Χ.
Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης
(αντίγραφο).

μήπως και σένα, ικέτης μου, ως είσαι στην σκηνήν μου,
 δεν λυπηθώ και παραβώ την προσταγήν του Δία». 570
 Είπε, φοβήθη ο γέροντας και υπάκουσε τον λόγον
 και ωσάν λεοντάρι απ' την σκηνήν πετάχθηκε ο Πηλείδης,
 ο Άλκιμος κατόπιν του και ο ήρωας Αυτομέδων
 ακολουθούσαν, σύντροφοι που επροτιμούσε απ' όλους
 ύστερ' από τον θάνατον του ποθητού Πατρόκλου. 575
 Και τα μουλάρια ξέξεψαν εκείνοι και τους ίππους
 κι έμπασαν μέσα στην σκηνήν τον κήρυκα του γέρου
 και τον εκάθισαν εκεί· και απ' το λαμπρόν αμάξι
 τ' άπειρα λύτρα εσήκωσαν του Έκτορος και δύο
 χλαμύδες άφησαν εκεί κι έναν καλό χιτώνα 580
 να πάρει σπίτι τον νεκρόν μ' εκείνα σκεπασμένον.
 Κι είπε στες δούλες τον νεκρόν να λούσουν και να χρίσουν
 ανάμερα, μη ο Πριάμος θωρώντας το παιδί του
 μες στην καρδιά του την οργήν του πόνου δεν κρατήσει
 και του Αχιλλέως η ψυχή ξαγριωθεί και αμέσως 585
 τον σφάξει παραβαίνοντας την προσταγήν του Δία.
 Και αφού τον λούσαν κι έχρισαν οι δούλες με τα μύρα
 και τον ενεκροστόλισαν, τον σήκωσε ο Πηλείδης
 ο ίδιος και τον άπλωσε στο νεκρικό κρεβάτι
 και οι σύντροφοι τον έβαλαν εις το λαμπρόν αμάξι. 590
 Τότ' είπε αναστενάζοντας: «Άκου, γλυκέ μου φίλε,
 μην, Πάτροκλε, μου χολωθείς, αυτού στον Άδη αν μάθεις
 πως έλυσα τον Έκτορα του γέροντος πατρός του,
 επειδή λύτρα όχι κακά μου έδωσε και απ' όλα
 ό,τι σου πρέπει, αγαπητέ, θα σου χαρίσω μέρος». 595
 Και στην σκηνήν εγύρισε ο ισόθεος Πηλείδης
 και στο θρονί του εκάθισε προς τον αντίκρυ τοίχον

Το μυθολογικό παράδειγμα
 της Νιόβης – Το κοινό δείπνο
 Αχιλλέα και Πριάμου

στ. 583-586 Οι σίχοι αυτοί δικαιολογούν την αιτία για την οποία ο Πριάμος δεν πρέπει να δει τον Έκτορα (βλ. και το προηγούμενο σχόλιο).

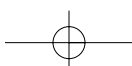
κι έλεγε προς τον Πριάμον: «Ω γέρε, ως εποθούσες
 ο υιός σου τώρα ελύθηκε και κείτεται στην κλίνην·
 και το πρῶί θα τον ιδείς, μαζί σου να τον πάρεις. 600
 Και τώρα να δειπνήσομεν, ω γέρε, ας στοχασθούμε·
 ότι δεν ελησμόνησε μήτε η λαμπρή Νιόβη
 τροφήν να πάρ' η δύστυχη σ' εκείνην την ημέραν
 που είδε δώδεκα παιδιά στο σπίτι πεθαμένα,
 έξι ανδρειωμέν' αγόρια της και έξι θυγατέρες· 605
 τ' αγόρια ο Φοίβος εφόνευσε με τ' αργυρό του τόξο,
 τες κόρες πάλ' η Άρτεμις από χολήν που επήραν,
 ότι με την καλήν Λητώ ισώνετο η Νιόβη,
 πως αυτή γέννησε πολλά κι εκείνη δύο μόνον.
 Και όμως οι δύο τους πολλούς αφάνισαν, κι εννέα 610
 στο αίμα ημέρες έμειναν, και άνθρωπος να τους θάψει
 δεν ήταν, ότι τους λαούς ελίθωσεν ο Δίας.
 Κι οι επουράνιοι θεοί τους δέκα τους εθάψαν
 αλλά στο δάκρ' απόκαμε κι εκείνη κι ενθυμήθη
 τροφήν να πάρ' η δύστυχη· και τώρα στου Σίπυλου 615
 τα έρμα όρη τ' άγρια, κει που ησυχάζουν νύμφες
 από χορούς που έστησαν στες άκρες του Αχελώου,
 τον πόνον πόχει απ' τους θεούς και πέτρα ως είναι τρέφει.
 Και, ω θείε γέρε, την τροφήν κι εμείς ας θυμηθούμε.
 Θα κλαίγεις εις την Ίλιον το αγαπητό παιδί σου 620
 κατόπιν· ότι δάκρυα πολλά θα σου γεννήσει».
 Είπε, σηκώθη κι έσφαξεν αρνί λευκό σαν χιόνι,
 το γδάραν το συγύρισαν οι σύντροφοί του ως πρέπει,
 με τέχνην το ελιάνισαν, το πέρασαν στες σούβλες
 και όμορφα αφού το 'ψησαν απ' την φωτιάν το σύραν· 625
 και στο τραπέζι εμοίραζεν τον άρτον ο Αυτομέδων,
 μέσα στα ωραία κάνιστρα, τα κρέατα ο Πηλείδης·
 και άπλωσαν όλοι στα καλά φαγιά που εμπρός τους είχαν.
 Και αφού εφάγαν κι έπιαν όσο ήθελε η ψυχή τους,
 ο Πριάμος εθαύμαζεν εκεί του Αχιλλέα 630
 την πλάση και τ' ανάστημα που ωσάν θεού φαντάζαν.
 Και του Πριάμου την ειδή την αγαθήν κοιτώντας
 και την λαλιά του ακούοντας εθαύμαζε ο Πηλείδης.
 Και αφού ν' αντικοιτάζονται ευφράνθησαν και οι δύο
 πρώτος ο θείος Πριάμος προς τον Πηλείδην είπε: 635
 «Βάλε με, ω θρέμμα του Διός, αμέσως να πλαγιάσω
 και την γλυκιάν ανάπαυσιν είν' ώρα να χαρούμε·

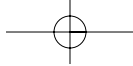
Ετοιμασίες για ύπνο –
 Ο Αχιλλέας υπόσχεται
 ανακωχή

στ. 608 ισώνετο: προσπαθούσε να εξισωθεί, περηφανευόταν. Η Νιόβη, γυναίκα του βασιλιά της Θήβας Αμφίονα, τιμωρήθηκε για την αλαζονεία της απέναντι στη Λητώ.

στ. 615-617 στου Σίπυλου, του Αχελώου: Μετά το θάνατο των παιδιών της η Νιόβη επέστρεψε στην πατρίδα της, τη Λυδία. Ο Σίπυλος ήταν βουνό της Λυδίας, ΒΑ της Σμύρνης, ενώ ο Αχελώος ήταν ποτάμι της ίδιας περιοχής και στις όχθες του χόρευαν οι νύμφες που κατοικούσαν στο Σίπυλο.

στ. 631 πλάση: σωματική διάπλαση.

και μάτι εγώ δεν έκλεισα, Πηλείδη, από την ώρα
 που απέθανε απ' τα χέρια σου το αγαπητό παιδί μου,
 αλλά στενάζω πάντοτε, την λύπην δεν χορταίνω 640
 ημέρα νύκτα σης αυλής την λάσπην κυλισμένος·
 χαψιά ψωμί, ρουφιά κρασί δεν είχα βάλ' εις τούτο
 το στόμα, ώσπου μ' έκαμες μαζί σου να δειπνήσω».

Και στους συντρόφους ο Αχιλλεύς τότε είπε και στους δούλους
 κάτωθε από την αίθουσαν κρεβάτια να τους στρώσουν 645
 με πορφυρά παπλώματα και τάπητες επάνω,
 και με χλαμύδες χνουδωτές να σκεπασθούν μ' εκείνες.

Και οι δούλες απ' το μέγαρον εβγήκαν με λαμπάδες
 και γρήγορα και όμορφα τους έστρωναν δυο κλίνες· 650
 και ακρογελώντας ο Αχιλλεύς τότε είπε του Πριάμου:

«Έξω θα πας να κοιμηθείς, αγαπητέ μου γέρε,
 των βουλευφόρων Αχαιών μην κάποιος ξάφνου φθάσει,
 ως συνηθούν να έρχονται για να συμβουλευθούμε·
 και αν κάποιος απ' αυτούς σε ιδεί, μέσα στην μαύρη νύκτα 655
 μη δώσει ευθύς την είδησιν στον αρχηγόν Ατρείδη
 και του νεκρού την λύτρωσιν μην τύχει ν' αντισκόψει·
 ειπέ μου τώρα φανερά, πόσες ήμερες θέλεις
 να θάψεις τον λαμπρόν σου υιόν, και τόσες θα ησυχάζω
 από τον πόλεμον εγώ και θα κρατώ τα πλήθη».

Και απάντησεν ο Πριάμος: «Πηλείδη, αφού το στέργεις 660
 να κάμ' ως πρέπει την ταφήν εις τον λαμπρόν υιόν μου,
 αυτήν την χάριν κάμε μου· γνωρίζεις οπού οι Τρώες
 κλειστοί 'ναι και περίφοβοι στην πόλιν, και θα φέρουν
 πέρ' από δάσος μακρινό του ενταφιασμού τα ξύλα· 665
 εννέα ήμερες θέλομε στο σπίτι να τον κλαίμε,
 στες δέκα θα γινεί η ταφή και νεκρικό τραπέζι·
 στες ένδεκα θα υψώσομεν επάνω του τον τάφον,
 στες δώδεκα ο πόλεμος θ' αρχίσει αν είναι ανάγκη».

Και προς αυτόν ο Αχιλλεύς αντείπε ο φτεροπόδης: 670
 «Θα γίνουν, γέρε Πρίαμε, και τούτα όπως τα λέγεις·
 τον πόλεμο, όσον καιρόν ηθέλησες θα παύσω».

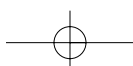
Αυτά 'πε και του έπιασε την δεξιάν παλάμην
 απ' τον αρμόν, ότ' ήθελε να μη φοβείται ο γέρος.

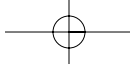
Και έξω αυτού στον πρόδρομον επλάγιασαν εκείνοι 675
 ο κήρυξ και ο Πριάμος, άνδρες κι οι δυο με γνώση.
 Και μες στα βάθη της σκηνης κοιμήθηκε ο Πηλείδης
 κι είχε καλήν του ομόκλινην την κόρη του Βρισέως.

στ. 641 στις αυλής την λάσπην κυλισμένος: ενέργεια ένδειξης πένθους. Και ο Αχιλλέας είχε ορκιστεί να μη λου-
 στεί πριν από την ταφή του Πάτροκλου (Ψ 40-45).

στ. 647 χλαμύδες: (χλαίνας στο πρωτότυπο) μάλλινοι μανδύες που χρησίμευαν και ως σκεπάσματα ύπνου.

στ. 672-673 του έπιασε την δεξιάν παλάμην απ' τον αρμόν: από την κλείδωση. Με την ενέργεια αυτή του Αχιλλέα επι-
 σφραγίζεται η συμπιλίωση με τον Πρίαμο.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η ιστορία της Φλανδρώς

Στο παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα «Τ' αγνάντεμα» (1899) του Αλ. Παπαδιαμάντη, η ογδοντάχρονη γριά-Συρραχίνα, παλαιά καπετάνισσα, αφηγείται μια ιστορία για κάποιο βράχο στη Σκιάθο.

«– Βλέπετε κείνον το βράχο, κάτω στο κύμα, που ξεχωρίζει απ' το γιαλό; που φαίνεται σαν άνθρωπος, με κεφάλι και με στήθια [...] που μοιάζει σαν γυναίκα; Εκείνη είναι το Φλανδρώ.

– Ναι, το Φλανδρώ, είπεν η υπερεξηκοντούτις Χατζηχάναϊνα. Κάτι έχω ακουστά μου. Εσύ θα ξέρεις καλύτερα, θεια-Φλωρού.

– Το βλέπετε κι είναι ξέρα, είπεν η Φλωρού, η Συρραχίνα· μια φορά κι έναν καιρό ήτον άνθρωπος.

– Άνθρωπος;

– Άνθρωπος καθώς εμείς. Γυναίκα.

Αι άλλοι ήκουον με απορίαν. Η γριά-Συρραχίνα ήρχισε να διηγείται:

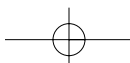
«Στον καιρό των παλαιών Ελλήνων, ήτον μία κόρη αρχοντοπούλα, που την έλεγαν Φλάνδρα ή Φλανδρώ [...]. Οι παλιοί Έλληνες, που προσκυνούσαν τα είδωλα [...]. Φλανδρώ θα πει Φιλανδρώ. Φιλανδρώ θα πει μια που αγαπά τον άνδρα της. Φλανδρώ την είπαν, Φλανδρώ βγήκε. Αγάπησε ολόψυχα τον άνδρα της, όσο που έχασε τ' αγαθά του κόσμου κ' έγινε πέτρα γι' αυτό. Τον καιρόν εκείνο ήτον ένας καραβοκύρης, όμορφο παλικάρι, κι αγάπησε το Φλανδρώ, και την εγύρεψε, και της έδωσε αρραβώνα. Σαν της έδωσε αρραβώνα, εσκάρωσε καινούργιο καράβι· και σαν εσκάρωσε το καράβι, έγινε κι ο γάμος· και σαν έγινε ο γάμος, έριξε το καράβι στο γιαλό, κ' εμπαρκάρισε κ' επήγε να ταξιδέψει.

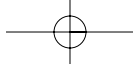
Τότε το Φλανδρώ ήρθε ν' αγναντέψει, σαν καλή ώρα, σ' αυτόν τον έρμο το γιαλό. Ξεκολλούσε η ψυχή της που έφευγε ο άνδρας της· δεν μπορούσε να το βαστάξει, να στυλώσει την καρδιά της. Αγνάντεψε το καράβι που έφευγε, κ' έκλαψε πικρά κ' έπεσαν τα δάκρυά της στα κύματα· και τα κύματα επικράθηκαν, κ' εφαρμακώθηκαν, και θύμωσαν, κι αγρίεψαν κ' εθέριεψαν [...] και στο δρόμο τους που ηύραν το καράβι, έπνιξαν τον άνδρα της Φλανδρώς, κ' έγινε αγνοισιά του. [...] Και το Φλανδρώ ήρθε κ' εξαναήρθε σ' αυτόν τον έρμο γιαλό κ' εκοίταζε κι αγνάντευε [...] κ' επερίμενε, κ' εκαρτερούσε, κι απάντεχε. [...] Πέρασαν μήνες, πέρασε χρόνος, πέρασαν δυο χρόνια, πέρασαν τρία [...] και το καράβι πουθενά δεν εφάνηκε [...] και το Φλανδρώ έκλαψε, και καταράστηκε την θάλασσα, και τα μάτια της εστέγνωσαν. Και δεν είχε πλια δάκρυ να χύσει [...] και παρακάλεσε τους θεούς της που ήταν είδωλα, πέτρες, να της κάμουν τη χάρη να γίνει κι αυτή είδωλο, βράχος, πέτρα [...] και το ζήτημά της έγινε και την έκαμαν βράχο ξέρα [...] με το σκήμα τ' ανθρωπινό, που τρίβηκε και φθάρηκε απ' τα κύματα ύστερ' από χιλιάδες χρόνια· και το ανθρωπινό σκήμα φαίνεται ακόμα· και να ο βράχος εκεί, η πέτρα που θαλασσοδέρνεται και χτυπά και βογγά απάνω της το κύμα [...] κ' η φωνή της, το βογγητό της γίνεται ένα με το βογγητό της θάλασσας. [...] Να η ξέρα εκεί. Αυτή 'ναι η Φλανδρώ. [...]»

(Αλ. Παπαδιαμάντης, «Τ' αγνάντεμα», *Απαντα*, τόμ. 3ος, κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1981)

Εικόνα 44. Έκτορος Λύτρα. Κάτοπτρο, 570-560 π.Χ. Βερολίνο, Εθνικό Μουσείο (αντίγραφο).

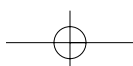

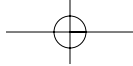
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Με ποιες ενέργειες, επιχειρήματα ή άλλα μέσα ο Πρίαμος προσπαθεί να προδιαθέσει ευνοϊκά τον Αχιλλέα προτού εκθέσει την αιτία του ερχομού του στο στρατόπεδο των Αχαιών (στ. 476-506);
2. Αφού επισημάνετε με ποιους τρόπους ο ποιητής υπαινίσσεται ή τονίζει πόσο επικίνδυνη και παράτολμη ήταν η απόφαση του Πριάμου να επισκεφθεί και να ικετεύσει τον Αχιλλέα, να γράψετε πώς κρίνετε εσείς την ενέργεια του γηραιού βασιλιά.
3. Ποιοι σίχοι της ενότητας αποκαλύπτουν πως ο πόλεμος υπήρξε οδυνηρός όχι μόνο για τον Πρίαμο αλλά και για τον Αχιλλέα;
4. Με ποιους τρόπους ο Αχιλλέας προσπαθεί να παρηγορήσει τον Πρίαμο; Να επισημάνετε γενικότερα ποιες ενέργειες και ποια λόγια του Αχιλλέα δείχνουν τη συμφιλιωτική του διάθεση προς το γέροντα επισκέπτη του.
5. Να δικαιολογήσετε την αναφορά του Αχιλλέα στο μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης (Ω 601-621). Ποια κοινά στοιχεία έχει η ιστορία της μυθικής βασίλισσας με την κατάσταση και τα προβλήματα του Πριάμου;
6. Όταν ο Δίας στέλνει τη Θέτιδα να πείσει τον Αχιλλέα να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του, της λέει ότι, μολονότι οι υπόλοιποι θεοί προτρέπουν τον Ερμή να κλέψει το σώμα του νεκρού, ο ίδιος επιθυμεί να προσφέρει στον Αχιλλέα αυτήν τη «δόξα». Με βάση τα στοιχεία της ενότητας που διδαχθήκατε, μπορείτε να γράψετε ποια είναι η «δόξα» που ο Αχιλλέας θα έχανε, αν οι θεοί έκλεβαν το σώμα του νεκρού; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με λίγα λόγια.
7. Αφού διαβάσετε την ιστορία της Φλανδρώς (Παράλληλο κείμενο), να τη συγκρίνετε με το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ικεσία είναι ένα τυπικό θέμα στην *Ιλιάδα*: Το έπος αρχίζει με την ικεσία του Χρύση και τελειώνει με την ικεσία του Πριάμου (βλ. και εικόνα 44). Αφού συγκεντρώσετε τις σκηνές ικεσίας που συναντήσατε στις ενότητες που διδαχθήκατε αναλυτικά στην *Ιλιάδα* (μπορείτε να συμπεριλάβετε και άλλες ενότητες που γνωρίσατε από περίληψη, π.χ. την ικεσία του Άδραστου στο Ζ ή του Λυκάονα στο Φ ή ακόμη παρόμοιες σκηνές της *Οδύσσειας*), να χωριστείτε σε ομάδες και να τις μελετήσετε, επισημαίνοντας κυρίως τα εξής: τυπική διαδικασία, κινήσεις του ικέτη, αντιδράσεις αυτού στον οποίο απευθύνεται η ικεσία, επιτυχής ή ανεπιτυχής ικεσία, αντιλήψεις της εποχής σχετικά με την ικεσία, ικεσία και θεοί, ιερότητα του ικέτη, σκηνές ικεσίας ή παράκλησης σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, των Θρησκευτικών σας, σε άλλα διαβάσματά σας ή παρακλήσεις και τάματα στη σύγχρονη ζωή κτλ. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα στοιχεία αυτά στην τάξη και να συζητήσετε σχετικά με τον τυπικό κώδικα της ικεσίας, τη θέση της στην ομηρική κοινωνία και τους λόγους (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς κ.ά.) που επέβαλαν την ύπαρξη και την αποδοχή τέτοιων πρακτικών. Στο τέλος να συνθέσετε ένα κείμενο στο οποίο να καταγράψετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξατε (μπορείτε να επενδύσετε εικαστικά το κείμενό σας με κάποιο δικό σας έργο ή φωτογραφικό υλικό της επιλογής σας). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Δράση – Αντίδραση, Κώδικας, Άτομο – Κοινωνία]

ραψωδία Ω 678-805

Ο θρήνος για τον Έκτορα

- Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα
- Εκδηλώσεις πένθους και επιτάφιοι θρήνοι
- Ταφικά έθιμα: η καύση και η ταφή του Έκτορα

Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα – Ο Ερμής άγρυπνος βοηθός και συνοδός

Η Τροία υποδέχεται το νεκρό Έκτορα

Θεοί και άνθρωποι γλυκά στον ύπνον βυθισμένοι
ολονυκτός ησύχαζαν· ο αγαθοδότης μόνον
Ερμής μάτι δεν έκλειε, στον νουν του μεριμνώντας 680
δρόμον ν' ανοίξει ακίνδυνον του γέροντος Πριάμου,
χωρίς να ιδούν οι θυρωροί, να φύγει από τες πρύμνες·
στην κεφαλήν του εστήθηκεν επάνω του και του είπε:
«Ω γέρε, πόσο αμέριμνα στη μέση των εχθρών σου
κοιμάσαι αφού σ' εθάρρεψε το έλεος του Αχιλλέως. 685
Μ' άπειρα λύτρα ελύτρωσες το ποθητό παιδί σου·
αλλά για σένα ζωντανόν και τρίποδα θα δίδαν
τα τέκνα οπού σου έμειναν, εάν ο Αγαμέμνων
και όλ' οι άλλοι Αχαιοί πως είσ' εδώ γνωρίσουν».
Φοβήθηκε κι εσήκωσεν ο γέρος τον Ιδαίον. 690
Κι έξεψ' ο Ερμής τες άμαξες κι εκείνος οδηγούσε
εις τον στρατόν ανάμεσα, χωρίς να ιδεί κανέναν.
Και όταν στον Ξάνθον έφθασαν, διογέννητο ποτάμι,
ο Ερμής οπίσω εγύρισε στες κορυφές του Ολύμπου,
και η χρυσόπεπλη Ηώς την γην εφώτιζ' όλην, 695
κι εκείνοι με το λείψανο που εφέροναν τα μουλάρια
με δάκρυα, με ξεφωνητά τραβούσαν προς την πόλιν
και δεν τους νόησε κανείς παρά η Κασσάνδρα μόνη,
η κόρη οπού της χρυσής ομοίαζε Αφροδίτης.
Είχε ανεβεί στην Πέργαμον κι εκείθ' είδε στ' αμάξι 700

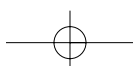
στ. 678-681 Ο ύπνος συνδέει τη σκηνή που εκτυλίσσεται στην κατοικία του Αχιλλέα με τους θεούς. Μόνο ο Ερμής μένει άγρυπνος· αυτός οδήγησε τον Πρίαμο στη σκηνή του Αχιλλέα χωρίς να τον δουν οι Αχαιοί και τώρα θα φροντίσει να τον συνοδεύσει με ασφάλεια πίσω στην Τροία.

στ. 682 οι θυρωροί: οι φρουροί των πυλών του αχαιϊκού στρατοπέδου.

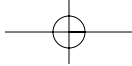
στ. 693 διογέννητο ποτάμι: το ποτάμι που οι θεοί ονόμαζαν «Ξάνθο» και οι άνθρωποι «Σκάμανδρο». Ο ποταμός αυτός νομιζόταν γιος του Δία και προσωποποιείται συχνά στην *Ιλιάδα*: παίρνει μέρος στη *Θεομαχία* (Υ 74) και στις συγχρούσεις που γίνονται στις όχθες του (*Μάχη παραποτάμιος*, Φ) μάχεται εναντίον του Αχιλλέα. Ο Σκάμανδρος αποτελούσε μάλλον το όριο της περιοχής που εξουσίαζαν οι Τρώες, γι' αυτό ο Ερμής εκεί ήρθε να παραλάβει τον Πρίαμο (Ω 351) και τώρα στο ίδιο σημείο τον εγκαταλείπει, γιατί θεωρείται πλέον ασφαλής.

στ. 698 νόησε... η Κασσάνδρα μόνη: μόνο εκείνη τους είδε. Η Κασσάνδρα δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γι' αυτό με το πρώτο φως της ημέρας έτρεξε να δει μήπως επιστρέφουν. Ίσως αυτή η ενέργεια της Κασσάνδρας να δικαιολογείται και από τη μαντική ικανότητα που διέθετε. Αυτή, λοιπόν, θα ξεσηκώσει τον πρώτο αυθόρμητο θρήνο για τον Έκτορα στην πόλη (Ω 708-709, πρβ. 741).

στ. 700 στην Πέργαμον: *Πέργαμος* ονομαζόταν η ακρόπολη της Τροίας, όπου βρισκόταν και το παλάτι του Πριάμου. Εδώ όμως εννοεί το υψηλότερο σημείο της ακρόπολης, όπου βρισκόταν και ο ναός του Απόλλωνα.

τον ποθητόν πατέρα της μαζί με τον Ιδαίον,
 και ως είδε τον κειτάμενον στο νεκρικό του στρώμα
 μες στ' άλλο αμάξι, έσκουζεν η κόρη και στην πόλιν
 έβαλε το ξεφωνητό: «Ω Τρώισσες, ω Τρώες,
 κοιτάτ' εκεί τον Έκτορα, που άλλοτε απ' την μάχην 705
 να σας γυρίζει ζωντανός ευφραίνετο η καρδιά σας
 οπού τον είχεν ο λαός χαρά κι ελπίδα μόνην».
 Τότε ψυχή δεν έμεινε στην πόλιν, μήτε άνδρας,
 μήτε γυναίκα ότι σφοδρός τους συνεπήρε πόνος·
 και τον νεκρόν προϋπάντησαν εκεί σιμά στην πόλιν· 710
 πρώτη η γυνή του εχύθηκε στ' αμάξι και η μητέρα
 την κεφαλήν του αγκάλιαζαν, εκλαίαν, εμαδιόνταν,
 και ο λαός ακίνητος ολόγυρα εθρηνούσε.
 Και ο ήλιος θα εβασίλευε και ακόμη αυτόν θα κλαίαν
 τον πεθαμένον Έκτορα εκεί εμπρός στις πύλες, 715
 αν απ' τ' αμάξι ο γέροντας δεν έλεγε στα πλήθη:
 «Τόπον στες μούλες κάμετε· κατόπι αφού στο σπίτι
 τον φέρω, ξεθυμάνετε τον πόνον της ψυχής σας».
 Και ως είπ' εκείνοι εχώρισαν τ' αμάξι να περάσει·
 και αφού στα ωραία δώματα το λείψανο ανεβάσαν, 720 *Η πρόθεσις – Οι θρήνοι*
 στην κλίνη τον απόθεσαν, κι εκάθισαν στο πλάγι
 τους θρηνωδούς, το θλιβερό τραγούδι ν' αρχινήσουν.
 Και αντιφωνούσαν κλαίοντας στον θρήνον οι γυναίκες.
 Και η λευκοχέρ' αρχίνησε τον θρήνον Ανδρομάχη
 στην κεφαλήν του Έκτορος απλώνοντας τα χέρια: 725 *Ο θρήνος της Ανδρομάχης*
 «Άνδρα μου, νέος πέθανες, κι εμέν' αφήνεις χήραν
 στο σπίτι με το τρυφερό παιδί που εμείς οι δύο
 οι άμοιροι εγεννήσαμεν· και δεν θα μεγαλώσει
 οϊμένα, ότι γρήγορα τούτη θα πέσ' η πόλις
 τώρα που εσύ εχάθηκες, ο στύλος της, η ασπίδα, 730
 που τα παιδιά της έσωζες και τες σεμνές μητέρες,
 που γρήγορα στα πλοία τους θενά μας ρίξουν όλες
 και συ μαζί μου, τέκνον μου, θα είσαι να δουλεύεις

στ. 712 εμαδιόνταν: το ξεριζώμα των μαλλιών αποτελούσε ένδειξη πένθους για τις γυναίκες συγγενείς του νεκρού.

στ. 713 ακίνητος: η στάση δηλώνει σεβασμό προς τον νεκρό.

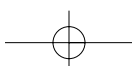
στ. 721 στην κλίνη τον απόθεσαν: η έκθεση του νεκρού στη νεκρική κλίνη μέσα στο σπίτι του μέχρι την ταφή ονομαζόταν *πρόθεσις*, ενώ η μεταφορά του στον τάφο (ή στην πυρά, Ω 787) *εκφορά*.

στ. 722 τους θρηνωδούς: οι θρηνωδοί ήταν επαγγελματίες που μοιρολογούσαν τον νεκρό και συνόδευαν τα εξατομικευμένα θρηνητικά άσματα με την κατάλληλη μουσική. Ο Όμηρος δεν αναφέρει άλλου επαγγελματίες θρηνωδούς.

στ. 723 αντιφωνούσαν... οι γυναίκες: ανάμεσα στα άσματα των επαγγελματιών θρηνωδών ακούγονταν οι θρηνητικές φωνές των γυναικών.

στ. 729 τούτη θα πέσ' η πόλις: η Ανδρομάχη στο θρήνο της περιγράφει με μελανά χρώματα τι θα ακολουθήσει τώρα που η ίδια, το παιδί της και οι πολίτες έχασαν το μοναδικό πρόμαχο και προστάτη τους: η άλωση της πόλης θεωρείται πλέον βέβαιη. Έτσι, μετά και τον υπαινιγμό της Κασσάνδρας (Ω 707), ο ποιητής αφήνει στους ακροατές του έντονη την εντύπωση ότι το τέλος του Έκτορα προοικονομεί το τέλος της Τροίας.

στ. 731 έσωζες: στο πρωτότυπο *έχες* = προστάτευες. Το ρήμα *έχω* υπαινίσσεται την ετυμολογική προέλευση του ονόματος του Έκτορα: *Έκτωρ* (< *έχω*) = αυτός που κρατάει κάτι με δύναμη, που είναι το έρεισμα, το στήριγμα της Τροίας.

Εικόνα 45. Μνημειακός γεωμετρικός αμφορέας από το Δίπυλο του Κεραμεικού. Ανάμεσα στις λαβές εικονίζεται η πρόθεσις του νεκρού (760-750 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο θρήνος της Εκάβης

Ο θρήνος της Ελένης

με κόπον σ' έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος
 κάτω από κύριον σκληρόν, αν πρώτα δεν σε ρίξει 735
 από του πύργου την κορφήν να κακοθανατίσεις
 κανείς οπού του φόνευσεν ο Έκτωρ τον πατέρα,
 τον αδελφόν ή το παιδί, διότι από το χέρι
 εκείνου πλήθος Αχαιών εδάγκασαν το χώμα.
 Ότι ο πατέρας σου απαλός στον πόλεμον δεν ήταν· 740
 για τούτο σήμερα ο λαός ολόκληρος τον κλαίει,
 και λύπη θα 'σαι αμίλητη, ω Έκτορ, στους γονείς σου,
 μόν' άλλος είναι ο πόνος μου· στην κλίνην σου, ω γλυκέ μου,
 δεν πέθανες, το χέρι σου στο χέρι μου ν' απλώσεις,
 και κάποιον λόγον φρόνιμον να βάλεις στην καρδιά μου 745
 ημέρα νύκτα μες στον νου να το 'χω και να κλαίω».
 Και με τον θρήνον πόκαμνε στενάζαν οι γυναίκες
 και ανάμεσόν τους άρχισε κι η Εκάβη να θρηνήσει:
 «Έκτορ, ω το ακριβότερο απ' όλα τα παιδιά μου,
 και όταν μου εξούσες, οι θεοί, γλυκέ μου, σ' αγαπούσαν 750
 και τώρα μες στον θάνατον ακόμη σε λυπούνται.
 Τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν ο γρήγορος Πηλεΐδης
 απόπερ' από την θάλασσαν στα ξένα τα επουλούσε
 στην Λήμνον την σκοταδερή, στην Σάμον και στην Ίμβρον·
 και συ, αφού σ' ενέκρωσεν η λόγχη του και γύρω 755
 του φίλου οπού του εφόνευσες τον τάφον σ' έχει σύρει,
 και όμως με αυτό δεν έκαμε τον φίλο ν' αναζήσει,
 εμπρός μου τώρα δροσερός και ανέγχιχτος στο σπίτι
 κείτεσαι, ωσάν τον άνθρωπον που την ψυχήν του επήρε
 ο Φοΐβος ο αργυρότοξος με τ' άλυπά του βέλη». 760
 Και η κλάψα της εσήκωσε γύρω οδυρμόν και θρήνους.
 Και τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της κι εκείνη:

στ. 734 έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος: τονίζεται ο δουλικός χαρακτήρας των εργασιών αυτών (πρβ. Z 455 κ.εξ.).

στ. 736 να κακοθανατίσεις: μεταγενέστερες πηγές μας πληροφορούν ότι οι Αχαιοί σκότωσαν το γιο του Έκτορα ρίχνοντάς τον από τα τείχη της πόλης, ενώ η Ανδρομάχη έγινε σκλάβα του Νεοπτόλεμου, του γιου του Αχιλλέα.

στ. 742 λύπη... αμίλητη: πόνος που δεν περιγράφεται με λόγια, άφατη λύπη.

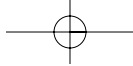
στ. 750-751 οι θεοί... σ' αγαπούσαν και τώρα... ακόμη σε λυπούνται: οι θεοί έδειξαν την εύνοιά τους όχι μόνο φροντίζοντας το σώμα του νεκρού (βλ. Ψ 184-191), αλλά μεριμνώντας και για τη λύτρωσή του από τον Αχιλλέα. Έτσι στη συνέλευση των θεών (Ω 66 κ.εξ.) ο Δίας είχε τονίσει στην Ήρα την αγάπη των θεών για τον Έκτορα και το δικό του προσωπικό ενδιαφέρον για την ευσέβεια που είχε δείξει προς αυτούς, όσο ζούσε, και για τις θυσίες που είχε προσφέρει. Οι θεοί αφήνουν τους ανθρώπους να υποφέρουν (Ω 525-526), όμως οι άνθρωποι μπορούν να προσδοκούν κάποια ανταπόδοση, όταν είναι θεοσεβείς.

στ. 752-753 τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν... στα ξένα τα επουλούσε: ο Αχιλλέας, όπως και άλλοι Αχαιοί (βλ. B 229-231), είχε ελευθερώσει με λύτρα τον Ίσιο και τον Άντιφο (A 100-106), ενώ είχε πουλήσει τον Λυκάονα στη Λήμνο (Φ 34-45, 73-81, πρβ. X 45). Ο ίδιος εξάλλου ο ήρωας ισχυριζόταν ότι πριν από το θάνατο του Πάτροκλου είχε χαρίσει τη ζωή σε πολλούς Τρώες (Φ 99-105). Η Εκάβη κατά παράδοξο τρόπο δε μνημονεύει τα άλλα της παιδιά που σκότωσε ο Αχιλλέας (πρβ. Ω 520), ίσως επειδή θέλει να τονίσει την αγριότητα του Πηλεΐδη προς τον Έκτορα.

στ. 754 την σκοταδερή: η Λήμνος ήταν σκοτεινή, ομιχλώδης, σκεπασμένη με καταχνιά· ίσως εξαιτίας του ηφαιστείου που υπήρχε εκεί. Η Σάμος που αναφέρεται στον ίδιο στίχο είναι η Σαμοθράκη.

στ. 757 ν' αναζήσει: χωρίς παρ' όλα αυτά να τον επαναφέρει στη ζωή. Κι ο Αχιλλέας τώρα πια (Ω 550-551) έχει κατανοήσει την αλήθεια που εκφράζει εδώ η πικραμένη Εκάβη.

στ. 762 τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της: η Ελένη δε θα μπορούσε να μη συμμετέχει στο πένθος του κορυφαίου από

«Ω Έκτορ μου, ο ακριβότερος των αδελφών του ανδρός μου,
 κι είν' άνδρας μου ο θεόμορφος Αλέξανδρος που εμένα
 εδώ στην Τροίαν έφερε· να 'χα πεθάνει πρώτα. 765
 Χρόνοι επεράσαν είκοσιν αφ' ότου εκείθεν ήλθα
 και άφησα την πατρίδα μου· και απ' τα δικά σου χείλη
 λόγον ποτέ δεν άκουσα κακόν να με πικράνει.
 Και αν κάποιος απ' τους αδελφούς ή από τες αδελφές σου
 ή από τες συννυφάδες μου με απόπαιρνεν ή ακόμη 770
 η πεθερά μου — ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας —
 συ μόνος τον ημέρωνες με λόγια μελωμένα
 με την αγαθοσύνην σου· για τούτο σένα κλαίω
 και αντάμα εμέ την άμοιρην και σχίζεται η καρδιά μου.
 Ότι κανείς δεν μόμεινεν εις όλην την Τρωάδα 775
 να είναι φίλος της καρδιάς και μ' αποστρέφοντ' όλοι».
 Ετοιμασίες για την ταφή
 Και ως έκλαιε τριγύρω της εστενάζαν τα πλήθη.
 Και τότε ο γέρος Πρίαμος επρόσταξε στα πλήθη: 780
 «Στην πόλιν, Τρώες, φέρετε τα ξύλα, μη φοβείσθε
 καρτέρι από τους Αχαιούς· μου έταξε ο Πηλείδης
 όταν από τες πρύμνες του αυτός μ' επροβοδούσε,
 πριν φέξ' η δωδεκάτη αυγή να μη μας πολεμήσει».
 Η πυρά και η ταφή
του Έκτορα
 Και αυτοί τες μούλες έξεψαν στ' αμάξια και τους ταύρους
 και με σπουδήν συνάχθηκαν εμπρός στην πόλιν όλοι 785
 και εννιά ημέρες έφερναν από το δάσος ξύλα·
 και άμα η δεκάτη εφάνη αυγή τον κόσμον να φωτίσει
 τότε έβγαλαν τον Έκτορα και κλαίοντας τον θέσαν
 εις της πυράς την κορυφήν, κατόπι την ανάψαν.
 Και άμα η ροδοδάκτυλη Ηώς στον κόσμο εφάνη,
 εις την πυράν ολόγυρα του Έκτορος του ανδρείου 790

τους πολεμιστές που έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας της. Ο θρήνος της είναι πολύ προσωπικός, καθώς δεν αναφέρεται στην πολεμική ανδρεία του Έκτορα, αλλά στη γλυκύτητα και την καλοσύνη (*αγαθοσύνη*, στ. 773) του ήρωα προς αυτήν την ίδια. Με το θάνατο του Έκτορα η Ελένη έχασε εκείνον που την προστάτευε από τους υβριστικούς λόγους των άλλων (στ. 767-768, 769-772).

στ. 765 να 'χα πεθάνει πρώτα: συχνά η Ελένη παρουσιάζεται στο έπος να έχει μετανιώσει πικρά και να νιώθει τύψεις συνειδήσεως που προκάλεσε αυτόν τον πόλεμο και το θάνατο τόσων ανθρώπων (βλ. Z 344 κ.εξ.).

στ. 766 χρόνοι επεράσαν είκοσιν: τα γεγονότα της *Ιλιάδας* ανήκουν στο δέκατο χρόνο του πολέμου. Όμως η Ελένη κάνει λόγο για εικοσάχρονη απουσία από την πατρίδα της, επειδή πρέπει να μεσολάβησε μια μακρά περίοδος πολεμικών προετοιμασιών των Αχαιών μεταξύ της αρπαγής της και της έναρξης του πολέμου. Γι' αυτό το θέμα δεν αναφέρεται τίποτε σε κανένα άλλο σημείο των ομηρικών επών.

στ. 771 ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας: πρβ. τη σκηνή της *Τειχοσκοπίας*, Γ 162-165. Ωστόσο, ο Πρίαμος δεν προστάτευε την Ελένη από τις ύβρεις των άλλων, όπως μας αφήνουν να εννοήσουμε οι στ. 772 και 775-776.

στ. 772 με λόγια μελωμένα: γλυκά λόγια.

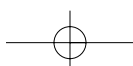
στ. 777-778 τα πλήθη... στα πλήθη: πιθανόν όλος ο λαός της Τροίας, του οποίου ένα μέρος είχε μπει στα ανάκτορα.

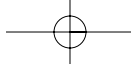
στ. 778-782 Πρβ. το αίτημα του Πριάμου και την υπόσχεση του Αχιλλέα (Ω 660-673).

στ. 785 κι εννιά ημέρες: ο αριθμός των ημερών είναι υπερβολικός. Σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις που αναφέρονται στην *Ιλιάδα* (H 417 κ.εξ., Ψ 110 κ.εξ.) μια μέρα ήταν αρκετή. Όταν ο Πρίαμος ζητάει ανακωχή από τον Αχιλλέα, τονίζει ότι τα ξύλα θα τα μεταφέρουν «από δάσος μακρινό» (Ω 664), αλλά εκείνο που υπογραμμίζει είναι ότι θέλουν ο θρήνος να κρατήσει εννιά ημέρες (Ω 665).

στ. 787 τότε έβγαλαν τον Έκτορα: τη δέκατη μέρα γίνεται η *εκφορά* του νεκρού Έκτορα.

στ. 788 εις της πυράς... την ανάψαν: το ιλιαδικό έπος αρχίζει με τις πυρές που ανάβουν στο στρατόπεδο των Αχαιών για τους νεκρούς από το λοιμό (A 52) και τελειώνει με τη νεκρική πυρά του Έκτορα στο αντίπαλο στρατόπεδο.

ὅλος συνάχθηκε ὁ λαός κι ἀφθονο πρῶτα ἐχύσαν
 κρασί μες στὴν πυρκαϊά και τὴν ἐσβήσαν ὅλην
 ὡς ἐκεῖ που ἐβόσκησε ἡ φωτιά, κι οἱ ἀυτάδελφοι και οἱ φίλοι
 κατόπιν ὅλα ἐσύναξαν τὰ ἀσπρα κόκαλά του,
 κι ἔτρεχαν δάκρυα θερμά ἀπὸ τὰ μάγουλά τους. 795
 Και μέσα εἰς χρυσὴν λάρνακα τὰ ἔθεσαν κατόπι
 με πορφυρά και μαλακά σεντόνια τυλιγμένα·
 κατόπι τὰ ἐκατέβασαν μες στὸ βαθύ κιβούρι
 κι ἐπάνω ἐστοίβασαν πυκνά λιθάρια και μεγάλα·
 και ἀφού τάφον ἐσήκωσαν με χῶματα ἐκαθόνταν 800
 φύλακες, ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς τὸ μνήμα νὰ φρουρήσουν.
 Και ἀφού τὸ μνήμα ἐτοίμασαν, συναθροισθῆκαν ὅλοι
 με τάξι και ἐκάθησαν στὸ θαυμαστό τραπέζι
 μέσα στα υψηλά δώματα τοῦ σεβαστοῦ Πριάμου.
 Αὐτός τοῦ ἀνδρείου Ἴκτορος ὁ ἐνταφιασμός ἐγένη. 805

«Ὁψεσθε, Τρῶες καὶ Τρωάδες, Ἴκτορ' ἰόντες,
 εἶ ποτε καὶ ζῶντι μάχης ἔκ νοστήσαντι
 χαίρετ', ἐπεὶ μέγα χάρμα πόλει τ' ἦν παντί τε δήμῳ.»
 (Ω 704-706)

Εικόνα 46. Μνημειακός κρατήρας
 ἀπὸ τὸ Δίπτυλο τοῦ Κεραμεικοῦ.
 Στὴν κύρια ζώνη εἰκονίζεται ἡ ἐκφορὰ
 τοῦ νεκροῦ πάνω σε ἀμάξα, 740 π.Χ.
 Αθήνα, Εθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

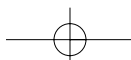
στ. 791 ὅλος συνάχθηκε ὁ λαός: ἡ πάνδημη συμμετοχὴ τονίζει τὴ σημασία τῆς ἀπώλειας, ἀλλὰ και ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι μετὰ τὸ χαμό τοῦ Ἴκτορα ἡ Τροία θὰ ἔχει τὴν ἴδια τύχη.

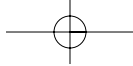
στ. 796 λάρνακα: ὀστεοθήκη, φέρετρο· γιὰ τὸν Πάτροκλο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ «χρυσὴ φιάλη» (Ψ 243). Μια ἄλλη διαφορὰ ἐπίσης εἶναι ὅτι τὰ οστά τοῦ Πάτροκλου, πρὶν τυλιχτοῦν με λεπτό ὑφασμα, καλύφθηκαν με λίπος (Ψ 253).

στ. 798 κιβούρι: τάφος.

στ. 799-800 Πάνω ἀπὸ τὸν τάφο ἐρίξαν πέτρες και πάνω ἀπ' αὐτὲς ὑψώσαν τύμβο ἀπὸ χῶμα (πρβ. Ω 667). Ὁ τύμβος διατηροῦσε ζωντανὴ τὴ μνήμη τοῦ νεκροῦ στὶς ἐπόμενες γενιές. Γι' αὐτὸ ὁ Σκάμανδρος εἶχε ἀπειλήσει νὰ θάψει τὸν Ἀχιλλεὺς κάτω ἀπὸ τὴ λάσπη του, ἐτσι ὥστε νὰ μὴ χρειαστεῖ νὰ του ὑψώσουν τύμβο οἱ Ἀχαιοὶ και ἡ μνήμη του νὰ σβῆσει γρήγορα (Φ 316-323).

στ. 801 φύλακες: ὁ φόβος εἶναι ἀδικαιολόγητος, ἀφού ὑπῆρχε ἡ ὑπόσχεση τοῦ Ἀχιλλεὺς (Ω 780-782, πρβ. Ω 670 κ.εξ.). Ἡ μνεία, ὡστόσο, τῶν φρουρῶν και μίας ἐνδεχόμενης ἐπίθεσης τῶν Ἀχαιῶν (πρβ. Ω 779-780) θυμίζει στὸς ἀκροατὲς τοῦ ἔπους ὅτι βρισκόμαστε σε μια εὐθραυστὴ ἀνακωχὴ τῶν ἐμπολέμων και ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἔχει τελειώσει ὀριστικά (πρβ. Ω 668).

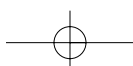
ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

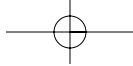
1. Η κηδεία του Αχιλλέα

Ο θάνατος του Αχιλλέα δεν περιγράφεται στην *Ιλιάδα*. Στην τελευταία όμως ραφωδία της *Οδύσσειας* ο νεκρός Αγαμέμνονας συναντά τον Πηλείδη στον Κάτω κόσμο και του διηγείται τα γεγονότα τα σχετικά με την κηδεία του.

«Κι απ' τις ριξιές σαν πήραμε το λείψανο στα πλοία,
σε στρώμα σε ξαπλώσαμε, και τ' όμορφο κορμί σου
παστρέψαμε με χλιο νερό και λάδι, κι όλοι γύρω 45
χύνανε δάκρυα οι Δαναοί κι έκοβαν τα μαλλιά τους.
Κι η μάνα σου ήρθε απ' το γιαλό μ' αθάνατες Νεραίδες,
σαν άκουσε την είδηση και μια βουή μεγάλη
σηκώθηκε στη θάλασσα, που όλους τρεμούλα πήρε.
Θα 'μπαιναν τότε οι Δαναοί στα βαθουλά καράβια, 50
αν δεν τους κράταγε άνθρωπος, πολλών κι αρχαίων γνώστης,
ο Νέστορας, που κι από πριν σοφή ήταν η βουλή του.
Αυτός με λόγια γνωστικά τους μίλησε έτσι κι είπε·
“Αργίτες, Αχαιοπούλα, μη φεύγετε, σταθείτε,
να 'ρθει απ' το κύμα η μάνα του μ' αθάνατες Νεραίδες 55
το πεθαμένο της παιδί να το μοιρολογήσει”.

Κι οι μεγαλόψυχοι Αχαιοί την άκουσαν και μένουν.
Γύρω σου οι κόρες στάθηκαν του πελαγίσιου γέρου,
κι άλιωτα ρούχα σου 'βαλαν και το χαμό σου κλαίγαν.
Κι οι Μούσες όλες, κι οι εννιά, με τη γλυκιά φωνή τους, 60
μοιρολογούσαν, που Αχαιού δεν έμεινε ένα μάτι
αδάκρυτο. Τέτοιον καημό το μοιρολόι σκορπούσε.
Μέρρες και νύχτες δεκαφτά, χωρίς να πάψει ο θρήνος,
σε κλαίγαμε, οι αθάνατοι με τους θνητούς ανθρώπους.
Στις δεκοχτώ σε δώσαμε στις φλόγες και τριγύρω 65
αρνιά παχιά σου σφάξαμε και τραχηλάτα βόδια.
Και συ στα ρούχα των θεών, στο λάδι και στο μέλι
καιγόσουν, κι άπειροι Αχαιοί, πεζούρα κι αμαξάδες,
τ' άρματα ρίχναν στη φωτιά να δυναμώσει η φλόγα
και μια βουή σηκώθηκε κι αλαλαγμός μεγάλος. 70
Κι όταν πια σ' έκαψε η φωτιά, τα κόκαλά σου τ' άσπρα
συνάξαμε τη χαρανγή και βάλαμε, Αχιλλέα,
σε λάδι κι άδολο κρασί. Κι ένα χρυσό αμφορέα
έφερε η μάνα σου, δουλειά του ξακουσμένου Ηφαίστου,
κι έλεγε απ' το Διόνυσο πως χάρισμα τον είχε. 75
Εκεί, Αχιλλέα, βάλαμε τα κόκαλά σου τ' άσπρα,
με τον Πατρόκλου ανάμιχτα, που 'χε από πριν πεθάνει,
και του Αντιλόχου χωριστά, που απ' όλους τους συντρόφους

— ο Πάτροκλος σαν πέθανε — ξεχωριστά αγαπούσες.
 Κι ολόγυρά τους έπειτα ψηλό μεγάλο τάφο 80
 σηκώσαμε όλος ο στρατός των μαχητών Ελλήνων,
 στον απλωτόνε Ελλήσποντο, σε μιας κορφής την άκρη,
 να φαίνεται απ' το πέλαγο και να τον βλέπουν όλοι,
 όσοι στον κόσμο τώρα ζουν κι όσοι ξοπίσω θα 'ρθουν.
 Κι απ' τους θεούς η μάνα σου πεντάμορφα βραβεία 85
 ζήτησε και μας έβαλε στων Αχαιών τους πρώτους.
 Πολλές φορές θα σου 'τυχε να ιδείς ταφές ηρώων,
 όταν μεγάλος βασιλιάς καμιά βολά πεθάνει,
 που βγαίνουν στον αγώνα οι νιοι να πάρουν τα βραβεία.
 Μα εκείνα ανίσως τα 'βλεπες, θα σάστιζε έτσι ο νους σου, 90
 πόβαλε η αργυρόποδη θεά για σένα η Θέτη,
 γιατί ήσουν στους μακαριστούς θεούς αγαπημένος.
 Κι αν πέθανες, δεν χάθηκε στον κόσμο τ' όνομά σου,
 μα θα 'ναι αιώνια η δόξα σου σ' όλη τη γη, Αχιλλέα».

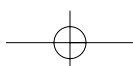
(Οδύσσεια ω 43-94, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981)

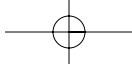
στ. 45 χλιο νερό: ζεστό, χλιαρό νερό· **στ. 46 κι έκοβαν τα μαλλιά τους:** έθιμο το οποίο αποτελούσε έκφραση μεγάλου πένθους· **στ. 47, 55 Νεράιδες:** πρόκειται για τις Νηρηίδες, τις κόρες του Νηρέα (ο Νηρέας, πατέρας και της Θέτιδας, ήταν θαλασσινή θεότητα, γι' αυτό στο στ. 58 ονομάζεται «πελαγίσσιος γέρος»)· **στ. 67 στο λάδι και στο μέλι:** το μέλι και το λάδι ήταν προσφορά στους νεκρούς, αλλά χρησίμευαν συγχρόνως για να δυναμώνουν τη νεκρική πυρά· **στ. 73 άδολο κρασί:** ανέρωτο κρασί.

2. Η καταστροφή της Τροίας

Στο ποίημα του Αρκτίνου από τη Μίλητο (8ος-7ος αι. π.Χ.) *Ιλίου Πέρσις* περιγράφεται η κατάληψη της Τροίας από τους Αχαιούς. Στους στίχους που ακολουθούν πληροφορούμαστε ποια ήταν η τύχη του Πριάμου και της οικογένειάς του.

«Η Τροία πια κουρσεύεται, καίγεται και πατιέται
 και δεν υπάρχει Αχαιός που δεν ευχαριστιέται.
 Ο Πριάμος ο βασιλιάς σφάζεται με μανία 555
 στον Ερκειίου Δία το βωμό χωρίς πια ευσπλαχνία.
 Ψάχνει και ο Μενέλαος να βρει πια την Ελένη,
 σκοτώνει το Δηίφοβο και την ελευθερώνει.
 Το ξόανο της Αθηνάς ο Αίας ρίχνει κάτω,
 τη μάντισσα αρπάζοντας Κασσάνδρα απ' το μπράτσο!
 Το μέγα το ρηγόπουλο, το Αστυνακτάκι, 560
 απ' τα ψηλά δεν πέταξε, σα να 'ταν κονταβάκι
 ο Οδυσσέας ο γνωστός, ο πρώτος στην Ιθάκη;
 Στον τάφο τ' Αχιλλέα μας σφάζεται με μανία
 η δόλια Πολυξένη πια, χωρίς καμιά αιτία.
 Στην Τροία βάζουννε φωτιά από μια άκρη σ' άκρη 565
 κι η πόλη στάχτη γίνεται, πνίγεται μες στο δάκρυ!

*Τα λάφυρα μοιράζονται, τα δώρα απ' τη μάχη,
παίρνει κι ο Νεοπτόλεμος λεία την Ανδρομάχη.
Αυτά και άλλα πιο πολλά επράξαν οι Αργείοι,
χωρίς κανένα δισταγμό, καμιά αιδημοσύνη!»*

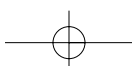
570

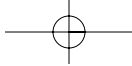
(*Ιλίου Πέρις*, στ. 552-570, μτφρ. Γ.Θ. Καλοδήμου, σελ. 167-168, ιδ' Έκδοση, Λαμία 2000)

στ. 555 **στού Ερκειού Δία το βωμό:** ο Πρίαμος κατέφυγε στο βωμό του Ερκειού Δία, του προστάτη της οικογένειας και των συγγενικών δεσμών, όμως ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα, τον απομάκρυνε από τον ιερό χώρο και τον σκότωσε μπροστά στο παλάτι· **στ. 557** **σκοτώνει το Δηίφοβο:** ο Δηίφοβος, γιος του Πριάμου και της Εκάβης, σύμφωνα με τη μεταγενέστερη παράδοση είχε γίνει σύζυγος της Ελένης μετά το θάνατο του Πάρι· **στ. 558** **το ξόανο της Αθηνάς:** η Κασσάνδρα για να σωθεί κατέφυγε στο ναό της Αθηνάς και αγκάλιασε το ξόανο (ξύλινο άγαλμα) της θεάς, αλλά ο Αίας του Οϊλέα (ο Λοκρός), ρίχνοντας κάτω το άγαλμα, την έσυρε έξω από το ναό. Τελικά, η Κασσάνδρα ακολούθησε τον Αγαμέμνονα στις Μυκήνες και σκοτώθηκε από την Κλυταιμνήστρα· **στ. 560-561:** ο Νεοπτόλεμος πήρε αιχμάλωτη την Ανδρομάχη, αφού πρώτα έριξε από τα τείχη το μικρό Αστυάνακτα. Σύμφωνα με άλλη παράδοση, την οποία ακολουθεί η *Ιλίου Πέρις*, το γιο του Έκτορα τον γκρέμισε από τα τείχη ο Οδυσσέας· **στ. 564** **η δόλια Πολυξένη:** η Πολυξένη, κόρη του Πριάμου, θυσιάστηκε πάνω στον τάφο του Αχιλλέα από το γιο του Νεοπτόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να περιγράψετε με λίγα λόγια: **α)** την υποδοχή του νεκρού Έκτορα από τους συγγενείς του και τους πολίτες της Τροίας, **β)** την προετοιμασία και τη διαδικασία της ταφής του ήρωα. Τι ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ταφής;
2. Όταν ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Έκτορα, οι Τρώες συνδέουν το θάνατό του με την άλωση της Τροίας: «*μες στο καστρί οι γυναίκες σκλήριζαν, θρηνολογούσαν οι άντρες. / Κι έμοιαζε ο θρήνος τους σα να 'πιασε φωτιά και καταλούσε / όλη την Τροία την αφηλόχτιστη, κορφή του κάστρου ως κάτω*» (X 409-411, μτφρ. Ν. Καζαντζάκη – Ι.Θ. Κακριδή). Σε ποια σημεία της ενότητας συνδέεται ξανά, υπαινικτικά ή ολοφάνερα, ο θάνατος του Έκτορα με την πτώση της Τροίας;
3. Τόσο η Ανδρομάχη (Ω 729-739) όσο και ο Έκτορας (Z 448-465) κάνουν λόγο για την επικείμενη πτώση της Τροίας. Αφού διαβάσετε και τους στίχους θ 595-643 από την *Οδύσσεια* (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη) και το Παράλληλο κείμενο 2, να γράψετε ένα δικό σας κείμενο για την άλωση της Τροίας. Να στηρίξετε το κείμενό σας σε συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία των δύο κειμένων.
4. Αφού λάβετε υπόψη σας την περιγραφή του πρώτου αυθόρμητου θρήνου για τον Έκτορα κοντά στις Σκαιές πύλες αλλά και εκείνου που έγινε στη συνέχεια στο παλάτι, να επισημάνετε τα βασικά στοιχεία (έθιμα, κινήσεις, εκφράσεις κτλ.) που συνθέτουν την τυπική μορφή του επιτάφιου θρήνου της ομηρικής κοινωνίας.
5. Ο θρήνος της Εκάβης έχει μορφή τριαδική (ABA). Αρχικά, δηλαδή, η μητέρα του Έκτορα απευθύνεται στον αγαπημένο της γιο (A: 749-751)· στη συνέχεια, σε ένα κεντρικό τμήμα, αφηγείται γεγονότα σχετικά με το θάνατο του Έκτορα και τη μοίρα των άλλων παιδιών της (B: 752-757) και στο τέλος απευθύνεται και πάλι στον νεκρό (A: 758-760). Μπορείτε να

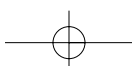

- βρείτε αν αυτό το τριαδικό σχήμα υπάρχει και στους θρήνους της Ανδρομάχης ή της Ελένης;
6. Ποιος στίχος από το θρήνο της Ελένης δείχνει ότι η ηρωίδα αισθάνεται μεταμελημένη για τον ερχομό της στην Τροία; Θυμάστε κάποια άλλη περίπτωση κατά την οποία η Ελένη εκφράζει ανάλογα αισθήματα;
  7. Γιατί νομίζετε ότι ο ποιητής αποδίδει τόση σημασία στους θρήνους για τον Έκτορα ύστερα από την ατίμωσή του από τον Αχιλλέα;
  8. Αφού διαβάσετε την οδυσσειακή περιγραφή των επιτάφιων τιμών που αποδίδονται στον Αχιλλέα (Παράλληλο κείμενο 1), να κάνετε συγκρίσεις με την κηδεία του Έκτορα και να βρείτε κοινά σημεία και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στη ραψωδία Ω γίνεται επανειλημμένως λόγος για την ταφή και τον τύμβο του Έκτορα. Για τα θέματα αυτά είχε κάνει λόγο και ο ίδιος ο ήρωας πριν από τη μονομαχία του με τον Αίαντα (H 76-91). Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν το σπουδαίο ρόλο που έπαιζε ο τύμβος στη διατήρηση της υστεροφημίας του ήρωα. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επισκεφθείτε: η πρώτη ομάδα κάποιο αρχαίο νεκροταφείο· η δεύτερη τη βιβλιοθήκη του σχολείου σας και να αναζητήσετε με τη βοήθεια του καθηγητή σας τη σχετική βιβλιογραφία· η τρίτη ομάδα ένα σύγχρονο νεκροταφείο. Αφού συλλέξετε φωτογραφικό υλικό, να κάνετε συγκρίσεις και να καταλήξετε σε συμπεράσματα για τη σημασία του μνημείου / τάφου (*σήματος* στα αρχαία ελληνικά) στις διάφορες εποχές και για τη σχέση ζώντων και νεκρών, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από αφιερώματα, επιγραφές, καλλωπισμό με άνθη κτλ. Μια τέταρτη ομάδα μπορεί να απεικονίσει, με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του υλικού που θα αναζητήσει στο Διαδίκτυο, ένα μυκηναϊκό τάφο ή τύμβο με τα *κτερίσματα* που πιθανόν θα περιείχε. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Σχέση, Πολιτισμός, Τέχνη]
2. Ταφικά έθιμα: από τον Όμηρο στο σύγχρονο κόσμο.
Αφού χωριστείτε σε ομάδες:
  - α) Να ζητήσετε από συγγενείς, οικογενειακούς φίλους ή συγχωριανούς σας να σας περιγράψουν πώς γίνεται η *πρόθεση*, η *εκφορά* και η ταφή ενός νεκρού στην ιδιαίτερη πατρίδα σας (με ερωτηματολόγιο σε μορφή συνέντευξης). Στη συνέχεια να κάνετε συγκρίσεις με την ταφή του Έκτορα και τα συμπεράσματά σας να τα εκθέσετε στην τάξη.
  - β) Να καταγράψετε με τη βοήθεια των γνώσεών σας από το μάθημα των Θρησκευτικών, τους ύμνους και τα τροπάρια που περιλαμβάνει η Νεκρώσιμη Ακολουθία. Ποιος είναι ο στόχος αυτών των εκκλησιαστικών ύμνων;
  - γ) Ο νεκρόδειπνος με τον οποίο κλείνει η ταφή του Έκτορα συνηθίζεται σήμερα στην ιδιαίτερη πατρίδα σας; Τι περιλαμβάνει το δείπνο αυτό σήμερα και ποιος είναι ο στόχος του; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Κώδικας – Νόμος, Άτομο – Κοινωνία, Παράδοση]

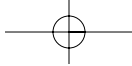

Εικόνα 47. Η Θέτιδα και οι Νηρηίδες θρηνούν το νεκρό Αχιλλέα. Κορινθιακή υδρία, 570 π.Χ. περίπου. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου (αντίγραφο).

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ *ΙΛΙΑΔΑ*

1. Αν και η *Ιλιάδα* είναι ένα ηρωικό πολεμικό έπος μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, η γυναίκα κατέχει μια αρκετά σημαντική θέση μέσα σ' αυτό. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε να μελετήσετε διάφορα θέματα που έχουν σχέση με τη γυναίκα και το ρόλο της στο ιλιαδικό έπος, όπως π.χ. «Η γυναίκα ως σύζυγος και μητέρα στην *Ιλιάδα*», «Η γυναίκα πολεμικό λάφυρο και ερωμένη», «Γυναίκα και επιτάφιες τιμές ηρώων», «Η τύχη του γυναικείου πληθυσμού μετά την άλωση μιας πόλης κατά τη διάρκεια του ιλιαδικού πολέμου» κ.ά. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τις εργασίες σας στην τάξη για συζήτηση. Με τα τελικά συμπεράσματά να συνθέσετε ένα κείμενο με τίτλο «Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στην *Ιλιάδα*».
2. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα μάθατε για τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τον κώδικα αξιών που ίσχυε στην ομηρική κοινωνία, είτε στην κοινωνική ζωή είτε στο πεδίο της μάχης, να διαλέξετε κατά ομάδες από μία σκηνή που σας εντυπωσίασε και που αναδεικνύει κάποιες από αυτές τις ιδέες ή αξίες και να τη δραματοποιήσετε, γράφοντας ένα θεατρικό κείμενο. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα δραματοποιημένα κείμενα στην τάξη, αιτιολογώντας τις επιλογές σας όχι μόνο στο θέμα αλλά και στον τρόπο παρουσίασής του, και να επιλέξετε τα δύο ή τρία καλύτερα, ώστε να ανεβάσετε μια μικρή θεατρική παράσταση με τίτλο: «Σκηνές από την *Ιλιάδα*». Βέβαια θα πρέπει στη συνέχεια να σας απασχολήσουν και άλλα θέματα, όπως η επιλογή των ηθοποιών ανάμεσά σας, η σκηνοθετική ομάδα και η σκηνοθετική γραμμή, τα σκηνικά και οι ενδυμασίες, η κίνηση, ο φωτισμός, η μουσική επένδυση κ.ά., καθώς επίσης και θέματα πρακτικού περιεχομένου (εξασφάλιση οικονομικών πόρων, πρόγραμμα παράστασης, ανακοινώσεις κτλ.).
3. Με τη βοήθεια του «Ημερολογίου της *Ιλιάδας*» (σελ. 12), των Περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών και των ενοτήτων που διδαχθήκατε αναλυτικά, να παρακολουθήσετε και να σημειώσετε τους σημαντικότερους σταθμούς-αναφορές της *μήνιδος* (οργής) του Αχιλ-

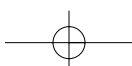
λέα, της βουλῆς του Δία και τα κυριότερα γεγονότα του ιλιαδικού πολέμου που θεωρείτε άμεσες συνέπειες αυτών των δύο στοιχείων. Προσέξτε ότι σε κάποια στιγμή η μῆνις του Αχιλλέα βρίσκεται στο ελάχιστο σημείο ύφεσης, αλλά ταυτοχρόνως αντικαθίσταται από την εκδικητική μανία του ἥρωα εναντίον του Έκτορα. Αφού συγκεντρώσετε το υλικό σας, προσπαθήστε να αποδώσετε την *Ιλιάδα* σχηματικά (π.χ. σε διάγραμμα) χρησιμοποιώντας τα δύο στοιχεία που αναφέραμε ως βασικούς άξονες και σημειώνοντας αριστερά και δεξιά τους τα σημαντικότερα γεγονότα που απορρέουν από αυτούς. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας το ίδιο υλικό, προσπαθήστε να αποδώσετε τα βασικότερα σημεία δράσης και πλοκής του ιλιαδικού πολέμου σε ένα κείμενο 500-600 λέξεων.

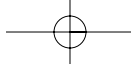
4. «*Η παρομοίωση είναι σχῆμα λόγου, με το οποίο συγκρίνεται ή παραβάλλεται ένα πρόσωπο, ένα πράγμα ή μια ιδέα με κάτι άλλο πολύ γνωστό για συγκεκριμένη ιδιότητά του, την οποία εμφανίζει και το πρόσωπο, πράγμα ή ιδέα και που εκφέρεται συνήθως με το μόριο “σαν”, αλλά και με το “όπως”, το “καθώς”, το “όμοιος” κ.ά.*» (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη).

Σε μια παρομοίωση επισημαίνουμε: α) το αναφορικό μέρος της, την εικόνα (που εισάγεται με τα μόρια *σαν, όπως, καθώς* κτλ.), β) το δεικτικό μέρος της (που εισάγεται με λέξεις *έτσι, παρόμοια, όμοια* κτλ.) και γ) τον κοινό όρο και γενικά τις σχέσεις μεταξύ του αναφορικού και του δεικτικού μέρους. Για παράδειγμα: Α) σε μια διεξοδική παρομοίωση ο Διομήδης παρομοιάζεται με λιοντάρι: «*τῶρ' εἶχε τριδιπλὴν ορμὴν, ὡς ἔχει τὸ λεοντάρει, / πού ὅταν πηδῆσει στήν αὐλήν τῶν μαλλιαρῶν προβάτων / καὶ τὸ σκαρφίσει ὁ φύλακας, χωρὶς νὰ τὸ φονεύσει, / ἀνδρεία τού δίδει καὶ ποσῶς δὲν τὸν ἀντιστέκει πλέον, / μέσα στὲς στάνες κρύβεται καὶ τὰ ῥῆμα σκορπιούνται· ἐκεῖνα ἐπανωτιάζονται καὶ ἐκεῖνο ἀπ' τὴν βαθείαν / αὐλήν με μέγα πῆδημα στήν ἐξοχὴν πετιέται· ἔτσι στυς Τρώας χύθηκεν ὁ δυνατός Τυδεΐδης*» (*Ιλιάδα Ε 135-142*), α) αναφορικό μέρος (η εικόνα) είναι: «*ὡς ἔχει τὸ λιοντάρει... πετιέται*», β) δεικτικό μέρος: «*έτσι στυς Τρώας... Τυδεΐδης*», γ) κοινός όρος: η ορμή. Β) Ο Πάτροκλος παρομοιάζεται με μικρό κοριτσάκι σε μια σύντομη παρομοίωση: «*Γιατί εἶσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρὸ κοριτσάκι...*» (*Ιλιάδα Π 7*, σελ. 109): α) αναφορικό μέρος (εικόνα): «*σαν μικρὸ κοριτσάκι*», β) δεικτικό μέρος: «*γιατί εἶσαι... Πάτροκλε*», γ) κοινός όρος: τα δάκρυα.

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, κάθε ομάδα να αναλάβει να συγκεντρώσει τις παρομοιώσεις (διεξοδικές και σύντομες) κάποιας ενότητας από αυτές που διδαχθήκατε και να τις αναλύσει σύμφωνα με τα στοιχεία που σας δίνονται παραπάνω. Στη συνέχεια να συζητήσετε στην τάξη τι επιδιώκει με τη χρήση της παρομοίωσης ο ποιητής: η χρήση της έχει μόνο διακοσμητική λειτουργία ή προσφέρει κάτι περισσότερο στην αφήγηση; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» (αλλαγή τόπου, προσώπων ή τόπου και προσώπων, βλ. και σελ. 65), να αναλάβετε κατά ομάδες να χωρίσετε μια ενότητα από αυτές που διδαχθήκατε σε «σκηνές». Πιο συγκεκριμένα, να ορίσετε: α) τους στίχους που περιλαμβάνουν κάθε «σκηνή», β) ποια πρόσωπα παίρνουν μέρος στην καθεμιά, γ) σε ποιο χώρο εκτυλίσσεται αυτή και δ) να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε «σκηνή». Στη συνέχεια καθένας από σας να διαλέξει μια σκηνή και να την αποδώσει με όποιον τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμά (δραματοποίηση, ποίημα, σκίτσο, πίνακα, μουσική κτλ.).
6. «*Ο τελετουργικός θρήνος και τα ταφικά έθιμα από τον Όμηρο μέχρι σήμερα*». Ένας ένας ή κατά ομάδες να συλλέξετε υλικό με την εξής θεματολογία: α) Ομηρικοί επιτάφιοι θρήνοι (μπορείτε να επισκεφθείτε ένα μουσείο ή να χρησιμοποιήσετε εικόνες βιβλίων από τη βιβλιοθήκη και να προσέξετε λεπτομέρειες, όπως: στάση ανδρικών μορφών, θέση γυναικών, θέση της κυρίως πενθούσας, στάση νεκρού, επαγγελματίες θρηνοδοί, θρηνούν σιωπηλά ή βρίσκονται σε εκστατική στάση, οι γυναίκες τραβούν τα μαλλιά τους ή κάνουν άλλες τελετουργικές κινήσεις κτλ.). β) Μοιρολόγια της ιδιαίτερης πατρίδας σας. γ) Οι εκκλησιαστικοί επιτάφιοι θρήνοι – Τα Εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής (είτε από επίσκε-

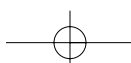
ψη σε εκκλησία ή στο Βυζαντινό μουσείο της πόλης σας). δ) Επαγγελματίες θρηνηδοί άλλοτε και σήμερα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας ή στην ιδιαίτερη πατρίδα σας. ε) Θρήνοι για την άλωση πόλεων (π.χ. της Κωνσταντινούπολης). στ) Ηρωικά μοιρολόγια σε κλέφτικα τραγούδια. ζ) Μανιάτικα μοιρολόγια ή άλλων περιοχών της Ελλάδας. η) Μουσικά κομμάτια κλασικής ή νεοελληνικής μουσικής που έχουν κάποια σχέση με επιτάφια θρηνητικά άσματα. θ) Κτερίσματα: προσφορές στον νεκρό· από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα.

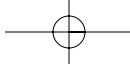
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αδυνάτου (σχήμα, εκφραστικός τρόπος): σελ. 32, 99	Νέμεσις: σελ. 66
Αναχρονισμός: σελ. 21	Νόστος (νεκρώσιμος): νόστος είναι η επιστροφή στην πατρίδα. Επειδή στην <i>Ιλιάδα</i> αυτή η επιστροφή πραγματοποιείται μόνο μετά την πώση του ήρωα στη μάχη, π.χ. του Σαρπηδόνα (<i>Π</i> 663 κ.εξ.) στη Λυκία και του Έκτορα (<i>Ω</i> 678 κ.εξ.) στην Τροία, ο νόστος αυτός χαρακτηρίζεται «νεκρώσιμος». Βλ. σελ. 156 κ.εξ.
Ανθρωπομορφική αντίληψη (ανθρωπομορφισμός): σελ. 32, 38, 45, 66	Παρομοίωση: σελ. 166
Αριστεία: σελ. 65, 118	Πρόθεσις: σελ. 157, 164
Άστοχα ερωτήματα: σελ. 78	Προοικονομία (πρόρρηση): σελ. 32, 38, 118
Ειρωνεία (επική, τραγική): σελ. 54	Προοίμιο: σελ. 18, 21, 22
Εκφορά: σελ. 159, 164	Τειχοσκοπία: σελ. 47 κ.εξ.
Έκφραση: σελ. 48, 53, 129	Τίσις: σελ. 66
Επιβράδυνση: σελ. 32, 38	Τυπικός (αριθμός, επίθετο κτλ.): σελ. 23
Έθος, Ηθογράφηση: <i>ήθος</i> είναι ο χαρακτήρας του ήρωα, από αυτό και το ρ. <i>ηθογραφώ</i> , δηλαδή περιγράφω το χαρακτήρα ενός ήρωα. Βλ. σελ. 54.	Ύβρις: σελ. 66
Θαυμαστό: σελ. 66	
Ικεσία: σελ. 19, 36, 155	

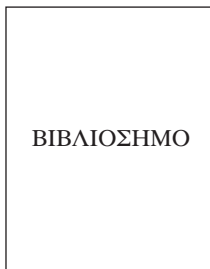
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αγαμέμνονας: σελ. 18 κ.εξ.	Διομήδης: σελ. 20, 59	Νηρηίδες: σελ. 73
Αθηνά: σελ. 23, 36, 95 κ.α.	Διώνη: σελ. 63	Ξάνθος (άλογο): σελ. 117
Αίας ο Λοκρός: σελ. 73	Εκάβη: σελ. 67 κ.εξ.	Ξάνθος (ποταμός): σελ. 36
Αίας ο Τελαμώνιος: σελ. 26, 52, 73, 81 κ.εξ.	Έκτορας: σελ. 29, 71	Οδυσσεάς: σελ. 26, 51, 90
Αιθίοπες: σελ. 37	Ελένη: σελ. 48, 49, 52	Πάνδαρος: σελ. 55 κ.εξ.
Ανδρομάχη: σελ. 71 κ.εξ.	Ελλάδα: σελ. 26	Πάρης: σελ. 47 κ.εξ.
Αινείας: σελ. 58 κ.εξ.	Ερινύες: σελ. 133	Πάτροκλος: σελ. 89 κ.εξ.
Αντίλοχος: σελ. 56	Ερμής: σελ. 63 κ.εξ.	Πέργαμος: σελ. 76
Απόλλωνας: σελ. 20 κ.εξ.	Έρα: σελ. 23, 36	Πηλέας: σελ. 35
Άργος: σελ. 20, 92	Έφαιστος: σελ. 43 κ.εξ.	Ποσειδώνας: σελ. 36
Άρης: σελ. 62 κ.εξ.	Ηώς: σελ. 90, 130	Πρίαμος: σελ. 29 κ.εξ.
Άρτεμη: σελ. 73	Θέτιδα: σελ. 34	Σαρπηδόνας: σελ. 109
Αστυάνακτας: σελ. 72	Ιδαίος: σελ. 83	Σθένελος: σελ. 55
Ατρείδης: σελ. 18 κ.εξ.	Ιδομενέας: σελ. 26	Σκάμανδρος: σελ. 36, 72
Αφροδίτη: σελ. 61 κ.εξ.	Ίλιος: σελ. 74 κ.εξ.	Σκαιές (πύλες): σελ. 49, 71
Αχιλλέας: σελ. 26, 30	Ίρις: σελ. 48, 62	Φθία: σελ. 26
Βαλίος: σελ. 117	Κασσάνδρα: σελ. 156	Φοίβος: σελ. 43
Βρισηίδα: σελ. 27	Κεβριόνης: σελ. 112 κ.εξ.	Φοίνικας: σελ. 89 κ.εξ.
Γλαύκος: σελ. 68 κ.εξ.	Μενέλαος: σελ. 47 κ.εξ.	Ωκεανός: σελ. 37, 123, 127
Δαναοί: σελ. 21 κ.εξ.	Μούσα/-ες: σελ. 18, 43, κ.α.	
Δίας: σελ. 18, 36, 37, 41	Νέστορας: σελ. 29 κ.α.	
	Νηρέας: σελ. 34	

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

